

HITEL

TARTALOM:

A transylvan magyar társadalomkutatás	SZABÓ T. ATTILA
Falusi iskolásgyermek	ALBRECHT DEZSŐ
A nemzedékváltás kérdései	DÁNIEL ANTAL
Románia új alkotmánya	MIKÓ IMRE
Egészségpolitikai vázlat	NAGY ANDRÁS
Az új Statisztikai Évkönyv	VENCZEL JÓZSEF

METAMORPHOSIS TRANSYLVANIAE:

ALBRECHT DEZSŐ: Magyar Szövetség; VITA SÁNDOR: Az új nemzedék közszelleme; KÉKI BÉLA: Kováts József (1936–1937); VENCZEL JÓZSEF: Tudománymívelésünk multjának idézése; SZABÓ ISTVÁN: A Múzeum-Egyesület társadalomtudományi előadásai; A. D.: Vegyesházasságok Transylvániában; Bethlen János; A néma bál; Özv. Ady Lőrincné végrendelete.

CLUJ

1938

HITEL

SZERKESZTIK:

Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József, Vita Sándor.

Megjelenik negyedévenként öt iv terjedelemben.

Minden cikkért írója felel.

Kéziratok Vita Sándor szerkesztő címére küldendők:

Cluj, Str. Memorandului 12.

Előfizetési ára egész évre 150 lej, 7 Pengő, 25 Kc.

Egyesszám ára: 40 lej.

Finom, famentes papírra nyomott amatör kiadásunk

évi előfizetési ára: 300 lej, 12 pengő, 40 Kc.

Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

a Hitel kiadóhivatala, Cluj, Str. Kogalniceanu 7.

Lapunk címfejét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

A H I T E L

a most meginduló új évfolyam munkatervében akarhat-e többet, mint közelebb vinni a megvalósuláshoz az eltelt két év folyamán felvetett s ép napjainkban érő, vajudó gondolatokat. Ha azt mondjuk az 1938. év első számának beköszöntőjében, hogy csak *folytatni* kívánjuk az elkezdett munkát, érzésünk szerint a leg-többre határoztuk el magunkat. Nem vagyunk csökönyszerűen ragaszkodók a kitaposott ösvényhez, távol áll tőlünk ez a korai konzervativizmus épűgy, mint az a hiedelem, hogy időszerű lenne az eszmék körének önelégűlt lezárása, de mégis kényszerűlünk megállapítani, hogy nincs okunk *újabbat* mondani és *időszerűbbre* gondolni, mint amit frissnek véltünk s időszerűnek az eltelt két év megnyilatkozásra alkalmas pillanataiban. Hiszen az eszmék lassan érnek, a helyzet még lassabban változik. A kisebbségi életfutam második köre – amelyről egy év leforgása alatt annyiszor írtunk – íme: csak most lesz nyilvánvalóvá az avatatlan szeme előtt is; a belső építő munka, a gazdasági és köz-művelődési tervszerűség csak most tolul előtérbe; az, amit nyolc eddigi füzetünkben meg nem szűntünk állítani és bizonyítani, a *transylvan realizmus* szükségessége csak napjainkban lesz kisebbségi programunk tengelyévé. A kisebbségi életváltás tényei-nek és következményeinek tárgyilagos figyelése s az átalakulás irányaira való rámutatás volt eddig a célunk; mi több lehet a jövőben? Igaz, tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy a „második kör” hajtóerejét nem a bekövetkezett *külső kényszerszertől* vártuk, hanem a belső érés folyamatának gyorsulásától, a szükségletek szűlte *belátástól* reméltuk eddig. Ez azonban mit sem változtat a lényegen. A „második kör” rajtjában állunk immár közel félesztendeje s ez az állapot mindennél időszerűbbé teszi népközösségünk gondolkodásának és életformájának gyökeres revízióját és új közéleti stílus életbeléptetését. Szervezkedésünk síkján a keretek helyett a tartalom lesz hangsúlyossá; társadalmunknak nem a képviselői szervezet *fellebbezései*, hanem az egységbe tömörűlés *ellenálló ereje* hozza meg az időszerű megoldást, tehát minden törekvésnek arra kell irányulnia, hogy köz-művelődésünk és gazdasági életünk az arra hivatott intézmény vagy intézmények keretében megtalálja felelőseit. Most dől el, – most inkább, mint valaha, – hogy népközösségünk megértette-e vagy sem a kisebbségi élet tanítását, mely a Magyar Szövetség, a Gazdasági Tanács és a Közművelődési Tanács elveinek a valóra váltását kívánja.

A TRANSYLVAN MAGYAR TÁRSADALOMKUTATÁS

MIKOR ELŐSZÖR beszélgettünk annak az előadássorozatnak tervéről, amelynek utolsó előadását most magamnak kell megtartanom, nekem a transylvan magyar falukutatás kérdésének ismertetése jutott feladatul.¹ Közben azonban a Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának vezetősége jónak látta az előadássorozat egysége szempontjából előadásomnak az általánosabb „Transylvan magyar társadalomkutatás” címet adni. Megvallom, nehezen vállalkoztam nemcsak az első, de a második feladatra is, mert előre láttam, milyen nehéz lesz tárgyilagosan ismertetnem a mult és a jelen olyan szellemi mozzanatait, amelyek tárgyköröm szempontjából érdekesek. De bármilyen bíráló tekintettel, sőt személyes tapasztalatokon hízott kiábrándultsággal néztem és nézem a kérdést, mégis észrevehettem itt-ott egy-egy biztató reménysugárt. Sőt minél közelebbről vettem szemügyre a feladatot, annál inkább be kellett látnom, hogy bármilyen rosszul is áll a mi társadalomkutatásunk dolga, bármilyen kevés komoly tettet könyvelhetünk el e téren, mégis szükséges megvizsgálnunk, mert a kérdés tisztázása a ma divatossá vált önismeret felé is az első lépést jelenti.

TÁRSADALMUNK TÖRTÉNELMI ÁTALAKULÁSA

TÖBB MINT SZÁZÖTVEN ÉVVEL EZELŐTT, amikor 1777–1778 ban megjelenik az első olyan munka, amely társadalomkutatásunk csirájának tartható) szűkebb hazánk társadalmának összetétele egészen más volt, mint amilyen a mai. Ha ehhez a társadalomhoz szocialista, humanista vagy ál humanisia társadalomszemlélettel közelednénk, a XVIII. századvég és a XIX. század elejének rendi társadalmi képét kívülről, tőle idegen szempontokkal és a tárgyilagos eredmény reménye nélkül közelítenők meg. Mert téves az a társadalomtörténeti szemlélet, amely Transylvániában az 1848 előtti rendi korszak társadalmát két vagy legfeljebb háromrétű társadalomnak tekinti; egyszerűsített és természe-

¹ A kérdéses előadássorozat a Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának „A társadalomkutatás száz éve” gyűjtőcímet viselő előadássorozata (L. Metamorphosis Transylvaniae rovatunkat).

tesen történetietlen az a kép amely csak nemes és polgári kizsákmányolót ismer a jognélküli vagy csak csekély joggal rendelkező jobbágy-tömegekkel szemben.

A jobbágyság vagy általánosabban a népiség történetének igazi ismerője előtt e társadalmi osztályok nyilvánvalóan nem annyira társadalmi, mint inkább *jogi* keretek, de csupán olyan pusztá jogi keretek, amelyek között a mult társadalmának hol viharzó, hol csendes élete lüktetett. Csak bensőséges pillantást kell vetnünk egy szűkebbkörű társadalmi egység, mondjuk egy falu, kicsiny történeti világára és meggyőződhetünk arról, hogy lényegében e földön a régi társadalom *jogi* tagozódásán belül a *társadalmi* sokrétűség gazdag világa élt, mint ahogy minden jogi egyenlőség mellett ma is a közvetlen közelünkben élő városi vagy falusi társadalom nagyon is sok színű, nagyon is összetett társadalmi valóság. Ha ebből természetszerűen arra következtek, hogy az 1848. évi *jogi* felszabadulás társadalmunk összetételében aránylag kevés változást okozhatott, a szabadságharc emberöltőjére nézve, úgy hiszem, találó igazságra mutatok rá. Az ú. n. emberi jogok kinyilvánítása csak *jogi* változást hozott, maga a *társadalom* szerkezeti összetételében, rétegződésében nagyon keveset módosult. De ha nem is értékeljük társadalmi szempontból túlságosan sokra e jogi változás jelentőségét, lebecsülnünk sem szabad. A jogi változás mindenesetre igen jelentős lépés volt a társadalmi átalakulás *lehetősége* felé. Ez észrevehetően a kiegyezés utáni politikai és a nyomában járó gazdasági változás eredményeképpen be is következett, s különösen két társadalmi réteg kialakulásával jelentett új szerkezeti tényezőt társadalmunkban. Az egyik osztály a *középosztály*, a másik a *munkásság*, vagy még közelebbről az *ipari munkásság* volt.

Az előbbi, a *középosztály*, mint csíra, mint fejlődésre képes szunnyadó lehetőség már a rendi korszakban is megvolt a városok köznemes-hivatalnoki és kispolgári rétegében, de igazában jelentőséget csak az elemi, közép- és főiskolák oktató személyzetének szaporodásával, újabb és újabb egyházi, egészségügyi, közgazgatási, gazdasági meg bírói szervek hivatalnok-karának növekedésével kezdett nyerni. Társadalmi szempontból ez az osztály tulajdonképpen nagyon sokféle anyagból álló ötvözetnek készült: magába olvasztotta a jogi egyenlőségben egymásra talált nemesi, jobbágyi, illetőleg polgári rétegek új társadalmi világát. Minél inkább nőtt ez a társadalmi réteg, annál jobban kiépítette a maga zárt, merev választófalait – különösen „lefelé”, a többi társadalmi osztályok a polgárság, a parasztság és a munkásság felé. Csak egyfelé voltak nyitva e zárt kínai-fal kapui, „felfelé”, a születési arisztokrácia felé. A másik, alig néhány évtizede jelentős magyar társadalmi réteg, a *munkásság* is kívül esett e középosztály érdeklődési körén, pedig éppen ez osztály gócpontjain, a városokban, a századforduló táján már a lakosság jelentékeny hányadát a munkásréteg tette ki. Elég három városunk számhasznóitási adatait tekintetbe venni ahhoz, hogy megállapítsuk, milyen jelentős számbeli tényező volt városainkban a századfordulón az iparosság

és a munkásság Az 1900. évi népszámlálás szerint például Cluj 49.285 lakosából pusztán az iparral foglalkozók száma az eltartottakkal együtt 16.548 lélek volt.² Ugyanekkor Târgu-Mureş 19.522 lakosa közül 7.114 volt iparból élő.³ Az előbbi város lakosságának tehát mintegy harmada, az utóbbinak viszont még ennél is nagyobb része, mintegy kétötöde iparos, illetőleg ipari munkás volt. Ha még megemlítem, hogy ugyancsak a századfordulón a kisvárosok közül például Dej-nek közel tízezer (9.888) lakosából az iparral foglalkozók és családtagjaik száma a lakosságnak szinte egyharmadát (2847) tette ki,⁴ ezek az adatok még akkor is az iparos elem jelentőségére mutatnak rá, ha e számadatok jelzette tömegek társadalmi összetételét az adatok hiányossága miatt nem láthatjuk eléggé biztosan.

Bármiképpen álljon is a helyzet, ez a számban jelentős munkástömeg jórésze a „nemzeti gondolatot ápoló” középosztály számára ismeretlen volt⁵ – a parasztsággal, azzal a nagy társadalmi osztállyal együtt, amely már számbeli többségénél fogva is a magyar nép és az állam alapjait alkotó társadalmi réteget jelentette. E társadalmi elzárkozás már akkor is az egymás mellett élő osztályok idegenkedésére, sőt ellenségeskedésére vezetett, nemzeti szempontból azonban igazi áldatlan következményei az uralomváltáskor jelentkeztek.

Az uralomváltozással újabb jelentős módosulás kezdődött meg társadalmunk alkatában. A nemzeti eszme ú. n. hordozójának, a középosztálynak jelentős része gyors futással, majd egyre lassuló szivárgással menekült a határon túlra. Ezzel a középosztály jelentősége alapjaiban rendült meg. A magyar társadalomtól hamar elszakadó zsidóság, a sok vegyesházasság, meg a nyomukban járó elnemzetlenedés is elsősorban ez osztály számát fogyasztotta. Ma már a kisebbségi sors huszadik esztendejében mind bizonyosabban látszik, hogy az egyes társadalmi rétegek jelentőségében változás állott be. E belátásnak itt-ott lehet is látni némi gyakorlati következményeit. Érdekes és egyben érthető, hogy a magyar értelmiség leghamarább azok felé nyújtotta ki tapogatózó kezét, akikkel együtt élt, akikhez térben is közelebb volt: a városi kézműves-kisiparos társadalom felé. Az érdeklődés halvány jelei azonban nem annyira társadalmi, mint inkább politikai és gazdasági téren mutatkoznak. Amit a társadalomkutatás szempontjából fontosnak tartanánk, t. i. e rétegek társadalmi élete iránt való behatóbb tudományos érdeklődést, ezt még ma is nélkülözzük. Azonban hogyha e futó áttekintés alapján így nézzük és ilyenek látjuk magyar társadalmunk másfélszázados történeti alakulását és ilyenek e társadalom mai képét, nem csodálkozhatunk,

² M. Stat. Közl. Új sorozat. I. k. Bpest, 1902. 838–9.

³ I. h. 854.

⁴ I. h. 890. – Magától értetődő, hogy a fenti számok mindenféle iparost magukba foglalnak, így az ipari munkaadókat is.

⁵ E bevezető fejtegetések megírása után tanulmányoztam át Braun Róbert alább idézendő tanulmányát; ebben ő szinte harminc évvel ezelőtt ugyanezt a tényt állapítja meg. Vö. Huszadik Század, XIX. 1909. 514.

hogy e társadalom középosztálya, mely az ilyen kutatásoknak termésszerű letéteményese, nem érdeklődött sem saját társadalmi kérdései, sem a vele együttélő „alacsonyabb” társadalmi rétegek hasonló kérdései iránt.

TRANSYLVANIA INCOGNITA

A MONDOTTAKAT tekintetbe véve egészen természetes, hogy nem lehet a transylvan magyar társadalomkutatás történetének kérdéséhez a társadalomkutatás mai fejlett szempontjaival közeledni. Minden tudomány bölcsőkorában még alig fedezhető fel az új tudomány sok jellegzetes vonása, munkamódszere is csak később alakul ki. Mikor *Benkő József*nek (1740–1814), a növényteni munkásságáért külföldön is elismert református papnak bérces hazánkról szóló latin nyelvű munkáit⁶ és egy román vonatkozású magyar nyelvű művét az itteni társadalomkutatás legelső jelének tekintem, nem akarom ezzel azt mondani, hogy e munkák tisztán társadalomtudományi jellegűek. Ami kevés társadalmi vonatkozás van bennök, az is inkább a társadalom természeti keretének, intézményeinek, szerveinek, közművelődési viszonyainak és történetének ismertetéséből áll. Román vonatkozású munkájában⁷ az 1784. évi Hora lázadással kapcsolatban a románság képét igyekszik megrajzolni; szó sem lehet azonban itt elfogulatlan társadalmi vagy történelmi képről, hisz munkáját közvetlenül e paraszt-mozgalom elfojtásának éveiben írta.

E szerény indulás után szinte hat évtizedes süket mozdulatlanság következik. A kor rendi világa hogyan is törődne a társadalmi állapotoknak változtatási, jobbítási szándékot feltételező vizsgálatával akkor, mikor épen ez állapotok megszilárdítására törekedik. Az a folytatás is, mely 1834-ből *Hodor Károly* (1815–1881) „Doboka megye... esmertetése”⁸ című terjedelmes művében előttünk áll, nem a társadalmi szempontok uralmát mutatja. Hodor egész lelkével, neveltségével a rendi korszak nemesi szemléletének képviselője, maga is földbirtokos és táblabíró. Bár előszavában *Takáts Évának*, a „Barátságos beszélgetés a földművelő nép állapotjáról” című értekezés⁹ haladó gondolkodású író-

⁶ *Transsilvania sive magnus Transsilvaniae principatus* Vindobonae (Bécs), 1777–8. 2 köt. – *Specialis Transsilvania*. 1790 körül öt ív megjelent belőle Bécsben, de inkább kéziratban ismeretes. Kéziratok elterjedtségére jellemző, hogy az Erdélyi Múzeum kéziratárában három XIX. századi másolat is van belőle; a helyi ref. kollégium levéltárában egy, a Bethlen-kollégium könyvtárában szintén egy kéziratról tudok. Így az a „Székelység” című folyóiratban napvilágot látott állítás, hogy e kéziratnak csak egy másolata van az egyik székely ref. kollégium tanítónőképző intézetének könyvtárában, nyilvánvalóan tájékozatlanságból ered (Vö. i. h. VIII. 1938. 8).

⁷ *Erdélyi ...nemzet képe*. (Kézirat. Csak első íve jelent meg; ism. az Új Magyar Múzeum 1854. I. 424–5.)

⁸ *Doboka vármegye természeti és polgári esmertetése*. Kvár, 1837. 927. (Az előszó 1834-ből).

⁹ Tud. Gyűjt. 1824. IX. 71–88.

nőjének a haza földrajzi, politikai, erkölcsi és gazdasági tekintetben való megismeréséről írt sorait idézi, a levéltári kutatások lehetetlenségéről panaszkodva elárulja, hogy ő nem annyira a jelen, mint inkább a múlt felé közeledik. Az „egész megyének természeti, polgári (közigazgatási), erkölcsi, gazdasági, tudományos, egyházi és hadi mult és jelenkori mivoltát” igyekeznek az olvasó elé állítani; nemcsak a megye általános történetéről, birtokosairól, közigazgatásáról, adó és dézsmaügyeiről szól, de külön-külön az egyes községekről is. Elsősorban itt akadhatunk sok olyan adatra, amelyet a társadalomkutató az 1830-as évek megyei társadalmának megismerésére kellő kritikával felhasználhat. Társadalomtörténeti szempontból mindenesetre sajnálatraméltó, hogy a községek ismertetése során is elsősorban birtoklás-történettel foglalkozik és így a helységeknek inkább külső történetével ismerkedünk meg, mint a korabeli társadalom viszonyaival.

Azonban kissé sok is e korban effélét várni. Földünk csak lassan, nehezen csiráztatja az elvetett magot. De éppen Hodor munkájának megjelenési évében, 1837-ben, egy másik társadalmunkkal foglalkozó író is jelentkezik: *Kővári László* (1820–1907). Kővárinak, mint történettudósna neve eléggé ismeretes. Nagy transylvan története, honunk földe ritkaságairól, régiségeiről, nevezetesebb családairól, az 1848–49.-i eseményekről, a fejedelemségi családi szokásokról és viseletekről írt munkái, más történeti jellegű műveivel együtt, nélkülözhetetlenek a szakember és az avatatlan érdeklődő számára még ma is. De nemcsak mint történetíró nevezetes, a mi szempontunkból nézve pillanatnyilag háttérbe szorul korszakalkotó történetírói jelentősége azzal a ténnyel szemben, hogy ő a transylvan magyar társadalomkutatás tulajdonképeni megalapítója. Még – ahogy mondani szokták – alig palyhedző állú, 17 éves ifjú, mikor megírja első prózai művét egy faluról és az abban élő népszokásokról.¹⁰ Ezt követi Ady földjéről írt hosszabbacskavázlata.¹¹ Ettől kezdve aztán érdeklődése egészen szűkebb hazánk társadalmi és történeti megismerése felé fordul. Kezdetben különösen a székelység érdekli; ennek az érdeklődésnek több kisebb cikke¹² és egy nagyobb kötet az eredménye. Kossuth szavait írja jellegként e munkája¹³ elé: „...Kevesen vannak, kik Erdélyt, s különösen az oly igen érdekes Székelyföldet ismernék, mely az egész keresztény Európában (legfőlebb tán a Baskokat kivéve) egyedül volt képes eredeti szabadnéptípusát minden feudalismusi ferteztetéstől tisztán tartani”. E romantikus-demokratikus jelenkori és történeti szemlélettel nézi kezdetben Kővári a székelységet. De amint halad a higgadtabb, valósabb értékszemléletekkel rendelkező férfikor felé, tekintete is mindinkább Transylvania közelebbi megismerésének vágyától ég. Így születik aztán

¹⁰ *Teke népszokásaival*. Nemzeti Társalkodó. 1839. II. 171–3.

¹¹ *Föld- és országtani vázlatok Szilagyról*. Tudománytár. Új folyam. VIII. 20–36.

¹² E cikkek teljes jegyzékét l. Köblös Zoltán összeállításában (*Kővári László irodalmi munkássága* Erd. Múz. 1907. 336. kk.).

¹³ *Székelyhonról* MDCCCXLI. Kvár, 1842. 205+3 sztn lap.

meg az első transylvan számhasonlító mű: „Erdély statisztikája” (1847).¹⁴ E terjedelmes munka elé a kiadó, Tilsch János írt ugyan előszót, de az az állítása, hogy országrészünk statisztikájára és földrajzára oly szükségünk van, mint a mindennapi kenyérre, egészen bizonyosan a könyv írójának, Kövárinak a véleménye is. Kétségtelen, hogy e munka előképe *Fényes Elek*nek nagy, Magyarországrol írt két számhasonlító műve volt,¹⁵ de a transylvanai úttörés érdeme a Kövárié. Ezutáni munkásságában még inkább megközelíti azokat a szempontokat, amelyeket a mai társadalomkutatás magáénak vall. Egy futó leírása¹⁶ után már egészen közeli társadalomkutató részletkérdésekkel foglalkozik. E munkák egytől-egyig városunkkal kapcsolatosak. Előbb az itteni 1869–70.-i lakásvizsnyonyokról és lakosokról, majd a város közgazdasági viszonyairól, fejlődési irányáról és feltételeiről ír; még később előadói jelentésben számol be a köztisztasági és közegészségügyi mozgalmakról és kívánalmakról.¹⁷

Már Kövári munkásságának első éveiben találkozunk más társadalom- és honismertető kísérletekkel is. Ilyennek tekinthetjük elsősorban *Téglási Ercei József* két vázlatát¹⁸. Ha ezek futólagos, sokszor gyermekien tudománytalan nézőpontból látó ember leírásai is, még sem hanyagolhatók el. Az ilyen leírások nem ritkák e korban. Divat volt akkor ilyen kisigényű, napi érdekességű hon- és társadalomismertető alkotásokat írni. Ezek a kor társadalmi, nemzetiségi és műveltségi viszonyaira vetnek fényt, de egyben a transylvan szeliemiségnak a népi értékekkel szemben való különös vakságáról is bizonykodnak. Még olyan művészi fokon is, mint amilyet *Kazinczy Ferenc* „Erdélyi levelek” (1816) című útleírása képvisel, a transylvan társadalomról alkotott töredékes kép inkább az író lelkivilágára, körnvezetszemléletére, a különleges társadalmi viszonyokkal szemben való fogékonyságára vagy éppen értetlenségére, mintsem magára az egykorú társadalomra nézve jellemző.

Sokkal fontosabbak e kisebb-nagyobb igényű leírásoknál azok a munkák, amelyek – mintegy Hodor Károly megye-történetének műfaj-társai – a 40-es évektől kezdve jelentek meg. Az eféle kisebb közigazgatási területeket számbavevő munkák sorát a magyar nyelvterület minden részén a Magyar Tudós Társaság

¹⁴ Ennek folytatása *Erdély jelenlegi statisztikájához* címen írt cikksorozata is. (Hetilap, 1853. 240–42, 264–5.)

¹⁵ *Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota, statisztikai és geographiai tekintetben.* Pest 1830–40. 6 köt. – *Magyarország statisztikája.* Pest. 1841–43. 3 köt.

¹⁶ *A kalotaszegi magyar nép Erdélyben.* Magyar- és Erdélyország Képekben. 1851. II. 135–7.

¹⁷ *Kolozsvár.* I. h. I. 76–82. – *Kolozsvár sz. kir. város lakosai az 1869–70-i népszámlálás szerint.* Kvár, 1870 – *Kolozsvár közgazdasági fejlődése, iránya és feltételei* (1888). U. o. 1889. – *Kolozsvár köztisztasági és közegészségügyi mozgalmai és kívánalmai.* Közgazdasági előadói jelentés. U. o. 1892. – Itt idézek más két szerzőtől származó, szintén városunkkal foglalkozó tanulmányt: *Galgóczy Károly: Kolozsvár múltja, jelenje és jövője.* Kvár 1872. és dr. *Bekésy Károly: Kolozsvár közgazdasági múltja és jelene.* Kvár, 1889.

¹⁸ *Utazások nemes Torda vármegye alsó kerületének nevezetesebb járásaiban.* Nemzeti Társalkodó, 1838. – *Kalotaszeg rövid leírása.* Hon és Külföld, 1842.

1846-i felszólítása indítja meg.¹⁹ Ez adta meg az utolsó lökést Kozma Pálnak, Zaránd megye egykori főispánjának és kormány-széki tanácsosnak ahhoz, hogy 1848-ban a megye földrajzi, statisztikai és történeti leírása érdekében mintegy húsz évig gyűjtögetett adatait közzétegye.²⁰ „Ugy vélem – írja szerényen mentegetőzve műve előszavában – hazafiúi kötelességet teljesítek, midőn bárminő érdektelen jegyzeteimet is rendbeszedem s a magyar tudós társaság bírálata alá bocsátom”. Bár műve több, mint egy évtizeddel később jelent meg, mint a Hodoré, munkamódszere semmivel sem fejlettebb, adatanyaga meg éppen szegényebb, mint emezé. Alig száz lapra sűriti össze mindazt, amit a megye földrajzáról, gazdasági, gazdálkodási, statisztikai, birtoklástörténeti, vallási, közigazgatási viszonyairól, illetőleg történetéről összegyűjthetett, de munkájában a jóhiszemű műkedvelőség határán nem jut túl.

A kisebb zárt történeti területek viszonyainak felkutatása és ismertetése az 50 es években kezdődik. Ekkor indul meg valószínűleg az 1842 ben alakult szász honismertető egyesület (Verein für Siebenbürgische Landeskunde) meg az Erdélyi Múzeum-Egyelet megalapítási mozgalmának hatása alatt az a monográfia-szerkesztési buzgalom, mely országrészünk nem egy tájának társadalomkutatási szempontból máig is legfőbb, le könnyebben hozzáférhető forrásait eredményezte. 1853 ban *Kisbacsoni Benkő Károly* (1805–1863) kezdi meg e munkák sorát a székely székek leírásával. „Csík, Gyergyó és Kászonnak jelen valódi állását összekapcsolva multjával tűztem ki e munkálatom tárgyául” – írja első ilyen munkájában,²¹ melyet változatos, hányatott életének abban a korszakában (1851–1854) írt, melyet földadórendszeri becsületbiztosi minőségében a legkeletibb székely székben töltött el. „Miket csak lehetett, magam vizsgáltam meg, – írja munkamódszérére vonatkozólag, – hogy semmi nevezetes ki ne maradjon, miket meg nem tekintheték, mentől több körülményeivel esmeretes lakosoktól a helyszínén pontosan kitudakoztam, szóval igyekeztem (munkámat) a lehetőségig javítani. Dacára működéseimnek, elősmerem, maradtak hézagok, de amelyek a magánkörön kívüliek lévén, csakis a polgárzat (= állam) által kiegészíthetők”. Az ismertetés váza itt is ugyanaz, mint az eddigi területi monográfiákban. Az általános leíró részben földrajzi, gazdasági, egészségügyi, éghajlati, népességi, vallási, közigazgatási, katonai és közművelődési vonatkozásban igyekszik fényt vetni arra a kis székely területre, amelynek megismertetését célul tűzte ki. A történeti ismeretetés természetesen itt sem marad el; mind a terület általános tör-

¹⁹ „Készítettessék bármely még eddig külön le nem írt magyar birodalmi vármegye vagy terjedelmesebb vidék vagy nevezetesebb város történeti, földirati és statisztikai leírása oklevelek s egyéb eredeti és hiteles kútfők szerint!” Id. Kozma Pál: alább i. m. 3.

²⁰ *Zaránd vármegye földirati, statisztikai és történeti leírása*. Kvár, 1848. 109 lap.

²¹ *Csik, Gyergyó és Káson leírások két t. i. általános és részletes osztályokban*. Kvár, 1853. 1863 + 9 sztn lap.

ténetét, mind pedig a községek egyenként való ismertetése kapcsán a falvak történetét igyekeznek összefoglalni. Valamivel bővebb adatanyaggal és rendszeresebben fog hozzá ugyanő egy másik szék leírásához²². Élete vége felé egy sok csalódáson és nehézségen átesett férfi bölcsességével írja: „... Mielőtt alkonyán álló napom letűnne, fölhasználok hanyatlása miatt megtörődött sugarait is; magismertetem Marosszéket hajdani és mostani állapotában alaposan őszintén s lehető röviden a jelen- és utókor számára.” Bár e sorokat halála előtt 2–3 évvel írta, műve megjelenését nem érthette meg: 1863-ban, munkája megjelenése előtt mintegy öt évvel meghalt.

Mind terjedelemben, mint tudománytörténeti jelentőségben messze túlhaladják a múlt század derekáig megjelent hon- és társadalomismertető műveket Orbán Balázs (1830–1890) munkái. Neki csak egy művét, „A Székelyföld leírása-”²³ emlegetik ma is általánosan. Munkásságának közelebbi ismerői előtt azonban nyilvánvaló, hogy már 1859–1873 között kiadott nagy, hatkötetes művének megjelenése előtt több olyan kisebb cikket²⁴ írt, amelyek földünk és társadalmunk megismertetési vágyáról tanuskodnak. A kiegyezést megelőző időszak reménytelen politikai légkörében kezd megkutatni munkáját. Mikor aztán hosszas vándorlás és tanulmányozás után, 1868-ban, munkája első kötetéhez előszót írt, megismerteti nemcsak a munka keletkezésének eszmei hátterét, de magát az anyaggyűjtés és a feldolgozás módszerét is. Soraiban benne ég a szabadságharc nemzedékének lelkesedése, az elnyomás korának keserűsége, de a keserűség is lelkesedéssé forrósodik a kiegyezés korának bizakodó, reménykedtető hangulatában. „Népünk... most, midőn hosszas tespedés után szabadság-szeretetének s hősiességének új és fényes bizonyítványát adá, – írja – a szabad, és szabadságra törő népek zöme is kezd felénk fordulni s velünk érintkezvén, minket ismerni igyekeznek. Ismerni és ismertetni kell tehát elhanyagolt szép hazánk viszonyait s mindenkinek tehetsége szerint oda kell hatnia, hogy ne legyen tovább is *terra incognita*.”²⁵ Mivel a legismeretlenebb ország-résznek Transylvaniát, és itt is a székely-lakta földet tartja, első-sorban e terület felkutatását és ismertetését látja égetően szükségesnek. „Ezen – bevallom – nagy és nehéz feladat létesítéséhez fogtam én – írja tovább – gyenge erővel ugyan, de a legszen- tebb szándék- és a legernyedetlenebb szorgalommal, járatlan ös-

²² *Marosszék ismertetése*. (A) szerző felkérése folytán kiadták Nagy-kedei Fekete Sámuel nyug. kir. udv. tanácsos és Simon Elek ügyvéd. Kvár, 1868–69. 354+4 sztl n. lap.

²³ *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. Pest, 1868–1873: I. k. *Udvarhelyszék*. 235.; II. k. *Csikszék*. 159.; III. k. *Háromszék*. 212.; IV. k. *Marosszék*. 224.; V. k. *Aranyosszék*. 248.; VI. k. *Barcaság*. 448. lap.

²⁴ Ezeknek jegyzékét I. Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. IX. 1319–20.

²⁵ Ez és az alább következő idézetek az I. kötethez írt *Előszó*-ból valók.

vényen indulván el, mit 6 év kitartó szorgalmával és szent törekvésével gyűjthettem, azt hazám oltárára helyezem. Zsenge talán az áldozat, mit a jóindulat s a honfikötelmek átértése nyujt de hát visszarettenjek-e a feladat nehézségétől s ha tökélyest, ha teljesen kielégítőt nem nyujthatok, hallgassak-e, mint eddig tevők, s e szép országrész ismeretlen maradjon továbbra is?” A „kor intő szavát követi”, midőn hat kötetes munkáját közrebocsájtja. Gyűjtési módszere összehasonlíthatatlanul fejlettebb, mint elődjeié, és így a technika legújabb eljárásmódjainak felhasználásával a kötetekben felhalmozott anyag is tudományos szempontból mérhetetlenül értékeesebb. Rajzok, fényképek, illetőleg fényképről készült könyvismertetések gazdag sora jelent további haladást a honismeret- és társadalomkutató munka anyaggyűjtő módszere területén. „Fő igyekezetem oda volt irányozva, – írja, – hogy a vizsgálódásom alatti területnek történeti, népeleti, régészeti s tájirati hű leírását adjam, de mivel célom nem az volt, hogy csak szaktudósok számára írjak, kerülni igyekeztem az abstract irányt és a szakirodalmi merevséget, sőt az előforduló ily szárazabb leírásokat is igyekeztem lehetőleg vonzó és élvezhető alakba önteni, főként azért, hogy az ily komolyabb irányú olvasmányt is megkedveltessem a nagyobb olvasóközönséggel. Ez a törekvés választotta vélem a könnyebb és élvezhetőbb elbeszélési modort.” „A Székelyföld leírásába Turda város és környékének ismertetését is fel akarta venni, de mivel belátta, hogy a kép sokkal nagyobb, hogysem a tudomány kára nélkül a szűk keretbe beszorítható lett volna, „Torda és környéke” címen (Bpest, 1889. 479. lap) újabb monográfiát ír. E mindmáig legnagyobb erdélyi magyar városmonográfiában, mint maga is előrebocsátja, előbb a város tájrajzi fekvését, égalji viszonyait, állat- és növényvilágát ismerteti, hogy aztán visszamenjen a múltba, ameddig a történelem szövétnéke elvezet és így kíséresse figyelemmel és tárhassa olvasói elé a város megalakulását, fejlődését, gyakori feldulatása utáni újjászülését (Vö. i. m. 6. l.). E munkának különösen két fejezete, a város népességéről és a nevelésügyről szóló, olyan, amely a korabeli társadalmi viszonyok vizsgálatával a társadalomkutató számára nélkülözhetetlen útmutatást nyujt.

Orbán Balázs munkássága nemcsak az elért és munkáiban felraktározott eredmények, de e földterület és a rajta élő társadalom iránti tudományos érdeklődés felébresztése és fejlesztése szempontjából is korszakalkotó jelentőségű. Ettől kezdve már nemcsak a történelmi osztályok multja érdekli a tudományos kutatást, hanem ráterelődik a figyelem egy eddig elhanyagolt társadalmi osztályra, a falusi népre, a parasztságra is. Kalotaszeg első ismertetője, *Téglási Ercsei József* még számunkra szinte hihetetlen érzéketlenséggel és értetlenséggel áll rneg egyik gyönyörű fatornyos templomunk előtt s ezt írja: „... Ötágú tornya és tornyos két cintereinkapui a török császár héttornyú várát hozzák az utazó elméjébe. Az ilyen tarka ízlésű építési modor egyházainknak legkisebb díszét sem ad és minden lelkisérelem nélkül száműzhetjük éppen Kínába, hol az épületeknek oly sokágú szarvai vannak,

mint a szarvasoknak”.²⁶ E felfogástól lassú fejlődéssel a néprajzi érdeklődésen át vezet az út a társadalom népi rétegével szemben való társadalmi felelősség megérzése felé. Eddig a népi értékek megbecsülése csak esztétikai, tudományos, történeti érdekből, de semmiesetre sem társadalmi érdeklődésből származó. Mélyebb tudományos módszerükkel a néprajzi kutatók szállanak alá, mikor a nép anyagi és szellemi életével kapcsolatos tárgyi és szellemi emlékek megmentésére törekednek. Ilyenszerű kutatómunka eredményeit őrzik az 1890-ben megindult *Ethnographiának* és a *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya* 1900-tól megjelenő *Értesítőjének* testes évfolyamai meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* egyes kötetei. Ezen kívül Transylvania érdekes néprajzi vidékeinek is akadt külön feldolgozója *Jankó Jánosban*.²⁷ E tanulmányok nemcsak néprajzi szempontból jelentősek, hanem a társadalomkutatás szempontjából is, hisz a lakosság vizsgálatáról írott fejezetek, meg a lakás- és életviszonyokat ismertető valóságos társadalomkutató monográfiáknak tekinthetők. Így ha nem is vesszük számba azt, hogy a néprajzi viszonyok vizsgálata is elmaradhatatlan részét alkotja a társadalomkutatásnak, ha csupán a mi szempontunkból nézzük is Jankó munkásságát, őt a legjelentősebb társadalomkutatóink közé kell sorolnunk. A néprajz tudományos művelője így társadalomkutató is. Mikor azonban pusztán esztétikai szempontok érdeklik a kutatót, legfeljebb hangulatos leírásokat, megokolatlan állításokat nyújt. Erre jó példa a mi szűkebb hazánk szempontjából is *Malonyai Dezsőnek* egyébként képekben gazdag népművészeti gyűjtése.²⁸

Az ezredéves ünnep alkalmá sok tudományos mozgolódásnak adott lökést. E történeti évforduló természetszerűleg elsősorban történeti jellegű vállalkozásokra ösztönzött. A transylván vármegyék közül is több ez alkalommal iratja meg monográfiáját. Ezek közül számunkra legtöbbet nyújt, időben is legelőbb jelent meg Alba Inferioris monográfiája. E munka első kötetei ugyan csak a vármegye természeti viszonyainak és történelmének ismertetésével foglalkoznak, a negyedik kötetben azonban a megye magyar, szász és román népe néprajzának feldolgozását kíséri meg *Lázár István, Weinrich Frigyes és dr. Moldován Gergely*.²⁹ Kétségtelen, hogy e terjedelmes tanulmányok a társadalomkutató munkának csak egy részletére terjednek ki, de elkerülhetetlen, hogy e munka közben ne nyujtsanak a többi munkaterületek számára is

²⁶ *I. t.* Hon és Külföld. 1842. 88. – E részt Balogh Ilona is. mint a népi értékek iránt való érzéketlenség ékes bizonyosságát idézi. (*Magyar fatornyok.* Bpest, 1935. 3.)

²⁷ *Kalotaszeg magyar népe.* Néprajzi tanulmány. Bpest, 1892. 223+XII tábla. – *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe.* Bpest, 1893. 294+10 tábla.

²⁸ *A magyar nép művészete.* I. köt.; *A kalotaszegi magyar nép művészete.* Bpest, 1907. 286 l. – II. köt.: *A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete.* Bpest, 1909. 319. l.

²⁹ *Alsó-Fehér vármegye monográfiája.* (Irta: Herepoi Károly, Gáspár János, Csató János, Avéd Jákó, Lázár István, Weinrich Frigyes, Moldován Gergely, CsernyBéla és Szilágyi Farkas.) 3 köt. Ne. 1896–8.

nagyon értékes adatokat – E művet más megyei monográfiák is követték. Ezek közül hatalmas arányaival különösen kettő emelkedik ki. Mindkét munka természetesen elsősorban történeti adatgyűjtemény, de mivel a vizsgálatban egészen saját korukig haladnak, a korabeli társadalomnak megintzvényeinek valóságos képét is igyekeznek megrajzolni. „Szolnok Doboka monográfiájá”-nak szerkesztője, *Kádár József*, történeti anyagában *Pokoly József, dr. Réthy László, Tagányi Károly* és saját adatgyűjtésére támaszkodva különösen két kisváros, Dej és Gherla esetében tér ki bővebben a századvég kisvárosi társadalmi szerkezetének vázolására.³⁰ De ő is, épúgy mint Zălau társadalmi viszonyainak ismeretetője, *Petri Mór*³¹, az előbb érintett különleges, szűk középosztály-szemlélettel csak a társadalom felszínén mozgó elemek megrajzolásával bíbelődik.³² Hogy ezek mögött mélysegeiben ismeretlen tenger s benne a társadalmi erők és mozgalmak sodróerejű árama jó idegen tájakról és lassan, lappangva mos el örökkévalóknak tartott értékeket és intézményeket, abból e monográfusok egyike se érzett meg és természetesen nem is érzékeltethetett semmit. Szerintök a kisvárosi életben csak a hazafias ünnepek lefolyása, a helyi nagyságok kérészéletű tündöklése, a szoboravatások szónoklási alkalmá és a vidéki életnek sok más hasonló, csillámló, zsongító, mákonyozó mozzanata az, amely a város igazi életét teszi. Csodálatos érzéketlenség ez: egy önmagát áltató társadalom vaksi életszemléletének pontos vetülete.³³

A SZÁZADELŐ TÁRSADALOMKUTATÓ MUNKÁJA

AZ UTÓBBÉLŐKNEK a zajló történelmi időkben szerzett nagyképu bölcseségével némi igazságtalanság ilyenféle megállapításokat tenni egyébként rendkívüli, nélkülözhetetlenül fontos alkotásokkal

³⁰ *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. Dész, 1901–1905. I. köt. 550; II. köt. 561; III. köt. 582; IV. köt. 564; V. köt. 588; VI. köt. 575 és VII. köt. 434 lap.

³¹ *Szilágy vármegye monographiája*. Hely nélkül. 1901–4 I. köt. 815; II. köt. 576; III. köt. 750; IV. köt. 854; V. köt. 868 és VI. köt. 840 lap.

³² Megjegyzendő azonban, hogy Kádár és munkatársai „A vármegye statisticaja” c. fejezetben (I. 27–42, I.) és „A vármegye ethnographiája” címűben (I. 45–93. I.) különösen népiségtörténeti szempontból érdekes megállapításokat nyújtanak. Petri is foglalkozik a lakosság multbeli hullámozásának okaival, a településekkel, a népesség számával, a népneveléssel, az egészségügygel, a népviselettel, népszokásokkal, a gazdasággal, iparral és kereskedelemmel (I. 144–173., 553–579., 681–766. I.), természetesen azonban, hogy az ezekről szóló fejezetben éppen azokat a szempontokat nem alkalmazza, amelyek az újabb társadalomkutatás alapvető kutatás- és feldolgozás módszertani szempontjai. Még egy negyedik vármegyei monográfia is megjelent. (*Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig*. írta: Jakab Elek és Szádeczky Lajos. Bpest, 1901.), de ez teljesen történeti jellegű.

³³ Hogy pl. a székelység társadalmi ismertetéséről és megerősítéséről hogyan gondolkoztak a századfordulón, arra nézve érdekes elolvasni *A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai* (sajtó alá rendezte Buday Barna, Bpest, 1902.) c. kiadványnak „A székely nép szociológiai szempontból” címet viselő előadói jelentését és a nagygyűlés határozatát (I. h. 461–64. I.).

kapcsolatban. De nekünk, akik a társadalmi fejlődés zúgó áradaiban hányt-vetett élő társadalom részei vagyunk, lehetetlen az igazi önismeret érdekében meg nem állapítanunk az ilyen kirívó szellemtörténeti tényeket, nem azért, hogy késett okossággal az előttünk élt és részben velünk élő nemzedékek hibáit hánytorgassuk, hanem azért, hogy a történeti távlat igaz fényében magunkat is ugyanolyan kemény ítélőszék elé állíthassuk.

A század elejének vak, egyoldalú, elzárkózó társadalomszemléletében először egy nemzetközi, világpolgári szemléletben felnőtt folyóiratnak, a *Huszdik Száznak* írócsoportja kezdi a hiányzó társadalmi szempontokat kifogásolni. Hogy szinte teljes eredménytelenséggel, azon nem csodálkozhatunk. Még ma is, amikor az idők elfogadtattak velünk már sok, akkor döbbenetes bölcsességet, – mondom, még ma is elevenünkbe vág az a hideg, részvétlen józanság, amellyel ennek az írócsoportnak nem egy tagja a társadalom vakságát nézi. Sajnos, a társadalomkutatás monográfikus szempontjait ez az írói kör is csak nagy ritkán alkalmazta arra, hogy ezzel az élő társadalom egységeinek vizsgálatát szolgálja. Transylvan viszonylatban a folyóirat hasábjain egyetlen olyan tanulmányra bukkanunk, amelyben gondos adatgyűjtés alapján egyik városunk szervezett munkásságának képét rajzolja meg *Braun Róbert*.³⁴ E tanulmány mindenképpen kiemelendő nemcsak azért, mert az első itteni monográfikus társadalomrajz, hanem azért is, mert írója hosszas személyes tapasztalás, a munkáscsaládok életviszonyainak helyszíni vizsgálata alapján igyekezett hű képet rajzolni az ipari munkásság helyzetéről.

Valahol már a világháborút megindító terveket szőtték, mikor végre ráterelődik a figyelem a falu társadalmi életére is. Ez érdeklődést jelző első hosszabb tanulmány³⁵ írója, *Barabás Endre*³⁶ ugyan főképpen nemzetiségi vonatkozásban foglalkozik a kérdéssel, de azért jelentős e tanulmány számunkra is, mert különösen a transylvanai magyar, román és szász falvakra irányítja tekintetét. Ha Braun Róbert tanulmányát az első mai értelemben vett transylvan társadalomkutató tanulmánynak minősítettük, e tanulmány viszont az első falusi társadalomra vonatkozó irodalmi mű. Sajnos, hogy csak általánosságban foglalkozik a falu kérdéseivel és nem vesz szemügyre olyan közelről egy kisebb falusi társadalmi egységet, mint ahogy ezt Braun Róbert tette.

³⁴ *Adatok a vidéki munkásság életéhez. Marosvásárhely szervezett munkássága.* Huszdik Század, XIX. 1909. 513–527.

³⁵ *A falu társadalmi élete.* (Különös tekintettel az erdélyi falvakra.) M. Társ. tud. Szemle. VII. 1914. 324–349. és 420–440. I. Előbb még megjelent egy, a nemzetiségi kérdést főként transylvan vonatkozásban néző tanulmánya „A nemzeti kérdéstről” címen I. h. VI. 1913. 674–98.

³⁶ Barabás különben egyike azoknak, akik szűkebb hazánk közgazdasági megismerésén is buzgólkodtak. A „Megyei monográfiák” c. közgazdasági tanulmány-sorozatban Odorheiu (1904) és Mureș megye meg Târgu-Mureș (1906, valamint Cluj megye (1910) közgazdasági leírása töle való. Ezen kívül „Székelykeresztúr közgazdasági leírása” (Bpest, 1904. 46 lap) c. művét is itt kell megemlítenem. Az előbbi sorozatban jelent meg *Nyegre Lászlónak* Maramureș (1900), *T. Nagy Imrének* Ciuc (1902) és *Téglás Gábornak* Hunedoara megyéről (1903) írt tanulmánya.

E tanulmány megjelenésekor azonban már elindult Európa a háború útján. A társadalmi különbségek éles válaszfalai most – legalább az együttes szenvedések idejére – leomlottak a lövészárkok demokráciájában. A harcterek megettí társadalmi elégedetlenség az értelmetlennek látszó szenvedések és az embertelen nélkülözések között azonban egyre nőtt, az elhanyagolt társadalmi osztályok elfojtott keserősége mind kegyetlenebbül feszegette a régi kereteket. A magyar középosztály vaksága és érzéketlensége most bosszulta meg magát. A semmibevert, magárahagyott munkásság és a parasztság irányítása olyan kezekbe került, akiknek számára nem voltak hagyományok, nem volt faj sem, csak mindezen felülemelkedő világtestvériség. E szellemi irányítás „üdvös” eredményei eléggé ismeretesek.

A MUNKÁSSÁG ÉS A PARASZTSÁG ELŐTÉRBE

A RÉGI FÖLDÖN új állami keretek közé került transylvan magyarság gondolatvilágában, élet- és társadalomszemléletében jelentős változást hozott a nagy világégés. És bár külső események szempontjából nem élte át azokat a szörnyűségeket, melyeken például a határontúli magyarságnak a társadalmi forradalmakban át kellett esnie, másfajta külső megrázkódtatások társadalmi összetételében lassan-lassan nagy változásokat okoztak. Futólag már szóltam a társadalmi rétegek erőviszonyainak és a középosztály társadalomszemléletének lassú megváltozásáról; éppen azért most nem bocsátkozom ismétlésekbe. Ami bennünket a társadalomkutatás kérdésével kapcsolatban e szemléletmódosulásból érdekel, az az, hogy mindez okozott-e lényeges változást a transylvan magyar társadalomkutatás szempontjából. Ahelyett, hogy rövid felelettel esetleg igazságtalan legyen jóindulatú, de kiseredményű kezdeményekkel szemben, inkább társadalomkutatásunk háború utáni mozzanatainak ismertetését kísérelem meg. Tudom, hogy bármennyire is igyekszem szőrmentiben kezelni a kérdést, közeli időkről, kortársak munkájáról vagy munkátlanságáról beszélve bírálatom, szavaim itt-ott elevenbe vágnak. De ha a multat, a való megmutatására törekedve, mai szempontokkal bíráltam, igazságtalanság volna ugyanezeket a szempontokat sutba dobva nyájasabb arccal, elnézőbb tekintettel közeledni korunk munkájának eredményei vagy eredménytelensége felé.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy itt bizonyos politikai, gazdasági és társadalmi tények kényszerítő hatása társadalmiasabb gondolkodást eredményezett; ezt ma különösen a fiatalabb magyar értelmiség soraiban tapasztalhatjuk. Mindenképpen öröndetesnek kell mondanunk ezt, nemcsak a társadalmiasabb életszemlélet kialakulásai, de az ennek nyomában jelentkező társadalom-megismerés vágyának szempontjából is. Jellemző azonban,

hogy az első társadalomismertető cikkek mégis a *Korunkban* jelentek meg. Sajnos, e folyóirat is, miként annakidején a Huszadik Század, inkább általános elméletekben, mintsem társadalmunk közelebbi szemléletén keresztül terjeszti a maga világ és társadalomnézetét. Ezért van az, hogy a *Korunkból* mindössze két tanulmányt könyvelhetünk el mint olyat, amely a társadalomkutatás körébe tartozik. Az egyik *Turnowsky Károlynak* a Târgu Mureș város munkásságának az életéről írt „összehasonlító szociológiai tanulmányinak” minősített írása.³⁷ Ez tulajdonképpen Braun Róbert már előbb említett gondos adatgyűjtésen alapuló tanulmányában felhalmozott adatoknak húsz évvel későbbi, kevésbé részletes adatokkal való összevetése. Egy egészen újabban megjelent, a munkáskérdés más ágával foglalkozó tanulmányt kivéve, ez az egyetlen munkásvizszonyokról szóló háború utáni tanulmány. Hogy ebben – *Dezséri Györgynek* a mai transylvan magyar középosztályról szóló tanulmányával³⁸ együtt, – a társadalomkutatástól idegen szempontok is érvényesülnek, azt legfeljebb sajnálhatjuk, de mindenképpen megérthetjük; nem csodálható az sem, hogy elsősorban Dezséri tanulmányában sok általánosság van, szóval az, amit a társadalomkutatónak éppen kerülnie kell. Minél kisebb társadalmi egységek, rétegek vagy, ha úgy tetszik, osztályok minél bensőségebb szemléletéből pontos eredményeket levonni, ez a társadalomkutató munka legpontosabb, nélkülözhetetlen feladata. Ma már ilyen tanulmányok is vannak. A munkássággal kapcsolatban nemrégiben *Sinka Józsefnek* a városunkbeli iparos és kereskedő ifjúság³⁹ társadalmi viszonyairól a *Hitel* hasábjain megjelent tanulmányát kell, mint e téren úttörőt említenünk. E tanulmány nyugodt, valós társadalomszemlélete s a felsorakoztatott adatok meg a belőlük levont eredmények mutatják, hogy milyen sokat jelentene társadalmi szerkezetünk részeinek ilyen ismerete.

Társadalmunknak egy rétege van, amely iránt az érdeklődés már eléggé hamar felébredt és egyre pislákolóbb bensőséggel napjainkig tart. A falusi östermelő rétegről, a *parasztságról* van itten szó. Ha azt keressük, hogy a parasztság jelentőségének korunkbeli felismerését mi eredményezte, egyetlen, de két különböző forrásból táplálkozó mozzanatra kell rámutatnunk. Az egyik a kisebbségi helyzetben megváltozott társadalmi szerkezet és az egyes társadalmi rétegek új helyzeti jelentőségének olyan-amilyen felismerése, a másik pedig egy külső, irodalmi hatásból származó, ezzel azonos tartalmú felismerés. Hogy a falu társadalmi jelentősége a kisebbségi életben fokozódott, ez ma már, sajnos, közhely. Érdekes azonban megfigyelni, hogy a parasztság társadalmi jelentőségének felismerése milyen pontról, milyen belátásból indult el. Nem akarom a helyzeti belátás jelentőségét kelletnél jobban lebecsülni, de azért kétségtelennek tartom, hogy külö-

³⁷ *Adatok a vidéki munkásság életéhez.* (Összehasonlító szociológiai tanulmány) *Korunk* IV. 1929. 81–89, 165–170, 265–270 és kny.

³⁸ *A mai erdélyi magyar középosztály.* *Korunk* VIII. 1933. 115–123.

³⁹ *Adatok a kolozsvári iparos és kereskedő ifjúság társadalmi viszonyainak tanulmányozásához.* *Hitel* 1937. 197–212.

nösen az ifjúság soraiban aligha mutatkoztak volna a „falubeccsülés”-nek olyan aránylag korai jelei, ha a parasztság jelentőségének felismerésében nem jelentkezik irodalmi hajtó erő is Szabó Dezső munkásságában. De mint ahogy Szabó Dezső lelki alkatában és paraszt-szemléletében is van valami mélyen romantikus szertelenség, úgy a mi szellemiségünknek falu felé fordulását is bizonyos, a való helyzetet nem ismerő, gyermekes tájékozatlanság indítja meg. A városi ember elzárkózottságánál fogva kevésbé ismeri a falu súlyos, sokszor belső nehézségektől tépdesett társadalmát, és ezért a középosztály háború utáni megrendült társadalmi és lelki építményének recsegése és ingása közegette, mint szilárdabbnak, állandóbbnak, egészségesebbnek vélt társadalmi és lelki valósághoz menekült a faluhoz. A falu iránti érdeklődésnek kisebbségi életünk húsz esztendeje alatt szert mindig volt valami gyermekesen szónokias, általánosságokban mozgó mellékszövegje, és ez nem egyszer méltán hívta ki a gúny meg a lekicsinylés bírálatát nemcsak olyanokból, akikben e lekicsinylés „polgári” középosztályukkal szemben érzett leplezetlen ellenszenvből táplálkozott,⁴⁰ de olyanokból is, akik maguk minden romantikus szín és sallang nélkül látták és látják a falu nehéz, sok esetben szármalmas helyzetét.

A „FALUMUNKA” ÉS A TÁRSADALOMKUTATÁS.

A ROMANTIKUS VÁGYAK, a valón túlnéző képzelgések örök letéteményese, az ifjúság természeténél fogva a legtöbb hajlamot mutatott a falukérdésnek ilyen regényesen csillámpozó szemléletére. Mindenesetre jellemző, hogy mikor a harmincas évek körüli időben a falu-tanulmányozás divatos eszméje nyugati és keleti irányból egyszerre tör be közénk, a kérdésnek egyetlen szakembere sincs. A különböző ifjúsági egyesületek, melyek kb. 1928 óta foglalkoznak ezzel a kérdéssel, a tennivalók iránt érdeklődők tájékoztatására a „vak vezet világtalant”-elv halk mormolása közben írókat és újságírókat tudnak csak előadókul megnyerni. Általános, érthető, de káros jelenség ez. Az írói képzelet még csak csillogóbbá színezi az amúgy is ragyogó fátylakat, amelyek a valóságos falut takarják, és így e jóhiszemű buzgólkodás csak késlelteti a képzelgéstől ment faluszemlélet kialakulását.

A vasárnapi falu színpompás idilli boldogságú faékjéről festetett képet a fejbeverő valóságokat is számbavevő falukutatás volt hivatva élethű képpé változtatni. Az ilyen munkához azon-

⁴⁰ Erre vonatkozólag érdekes elolvasni egyebek között az E. Helikn 1935-ben megjelent falu-számát (VIII, 1 kk.) és Gaál Gábornak a Korunkban (X, 132-4.) ezzel kapcsolatban tett megjegyzéseit.

ban előkészület kell. Előbb a Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya (később: Majláth-Kör) alakít előkészítő szemináriumot,⁴¹ utóbb pedig egy újonnan induló főiskolás folyóirat, a „Fiatalok” szerkesztősége is.⁴² Mikor e munka megindul,⁴³ pillanatokra úgy látszik, hogy egészségesebb szelek kezdenek e tájon fújni. De a faluszeminárium előadásainak címe és az első előadók személye egyáltalán nem győz meg bennünket arról, hogy az előadók e kérdések kifejtését valóban a falukutatás mai társadalomtudományi feladatainak, szempontjainak és módszereinek bensőségeiből ismertetésével kapcsolták össze. Még a szemináriumok működése előtt, majd azok munkája után kitűzött falu-pályázatok tétel-címei⁴⁴ is olyan általánosságban mozgóak, hogy ilyeneket csak nagyon hosszas monográfikus falutanulmányozás után évekkel, – hogy ne mondjam – évtizedekkel később lehetett volna kitűzni. Hogy a pályázati tételekre alig egy-két, némelyikre egy pályamunka sem érkezett be, az nemcsak az akkor aránylag csekély pályadíj összegeknek tulajdonítható, hanem annak is, hogy az ifjúság túlságosan általánosoknak és megközelíthetetleneknek érezhette a kitűzött feladatokat. A tételek között szereplő oly kíváncsi, mint pl. „egy falu teljes(!) szociográfiája”, a nyári néhány hónap alatt semmiképp sem valósítható meg; olyan hihetetlen kíváncsi ez, mely kétségesse teszi, hogy a kitűzők tisztában voltak-e azzal, mit várhatnak az ilyen feladatra fel nem készült ifjúságtól. Nyilvánvaló, hogy itt is csak az történt, ami a kívülről jövő eszmékkel a gyermekkorban történni szokott: kezdetben maguk az eszme fölkarolói sincsenek tisztában a feladatkörök tartalmával, a megvalósítási lehetőségek határával, a munkamódszerekkel, de hiányoznak a felkészült szakemberek is, akik a feladatot végrehajtsák. A Fiatalok szerkesztősége az eddigi tapasztalatokat és a román falukutató munka tanulságain⁴⁵ okulva egy év múlva újraszervezi faluszemináriumát.⁴⁷ Részben az eddigi szemináriumi munkának, részben egyéni készülődésnek eredménye 1931. év nyarán két főiskolás csoport nyári falukutató munkája Cluj, illetőleg Odorheiu me-

⁴¹ Ez ifjúsági alakulat első falupályázatának eredményére nézve l. E. Fiatalok, II. 1931. 39.

⁴² A transylvan falumunka kérdésére vonatkozólag l. Haáz Ferenc: *A magyar szociográfia Erdélyben*. Fiatal Magyarság, IV. 1935. 9. sz. és Venczel József: *A falumunka és az erdélyi falumunka mozgalom*. E. Múzeum, XL. 1935. 219–48. és E. Tud. Fuz. 78. sz.

⁴³ A faluszeminárium 1930. novemberében alakult, meg 1931. februárjában újraalakult. Vö. Fiatalok I. 1930. 163, II. 1931. 36.

⁴⁴ Vö. I. h. és II. 1931. 163.

⁴⁵ L. az első pályázat tételeit és nyerteseit a Fiatalok I (1930), 91. I. és II. (1931), 18. I.; a másodikét u. o. II. 1931, 109–10. és III. (1932), 83–84. I. – Az első pályázat öt tételére összesen 11, a másodikára ugyanennyi tételre már csak 5 pályázat érkezett be. Jellemző, hogy az első pályázók közül a legtöbben, négyen, az „Egy falu teljes(!) szociográfiája” c. pályatételt tartották a legkönnyebbnek l. h. 1930, 18. I.)

⁴⁶ E munkával való távoli ismeretség jelét mutatja a Fiatalok több cikk-írója. Vö. I. h. II. 1931. 100–2., III. 1932. 77–8., IV. 1933. 46–9., VII. 1936. 25–30. – Megjegyzem, hogy *Debreczeni László* még a finn falumunkát is ismerteti. I. h. III. 1932. 73–6.

⁴⁷ Vö. I. h. II. 1931. 10–12, III. 1932. 81–2.

gyében.⁴⁸ Különösen a br. Bánffy Ferenc támogatásával Cluj megyében végzett kutató-munkát kell kiemelnünk, mert ennek irodalmi eredménye is van; *Mikó Imre* főként e tanulmányozás folyamán szerzett adatait foglalta össze a *Fiatalok Falufüzetei* között megjelent „Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés” című tanulmányában. E tanulmánynál sokkal nagyobb általánosságban mozog az említett falufüzetek sorozatában megjelent másik két tanulmány, mely a *Fiatalok pályadíját* is megnyerte, *Gyallay-Papp Zsigmond*nak „A nép és az intelligencia” és *Demeter Bélának* „A falu és a szellemi áramlatok” című tanulmánya. Demeternek másik munkája, egy falutanulmányozó kérdő-ív (Hogyan tanulmányozzam a falu életét?) mint első ilyen transylvan munka érdemel említést. Magában a *Fiatalokban* is megjelent *Brüll Emánuel*-től egy népnyelvi gyűjtésre módszertani utasításokat adó összefoglalás.⁴⁹ Mindebből megállapítható, hogy a „falumunka” gondolatát először és hivatásszerűen a *Fiatalok* népszerűsítette. Hogy mégis aránylag olyan kevés eredményt érhetett el, az az ifjúság közönyén, a kellő szakértelem és nem utolsósorban az anyagiak hiányán mult. A tavaly nyárára tervezett csoportos falukutató-munka megrendezéséről is külső körülmény miatt kellett a *Fiataloknak* lemondania.

MÉG E NAGY MUNKATERVVEL MEGINDULÓ ifjúsági vállalkozások előtt és ennek tartama alatt komoly szakemberek egyéni munkája is nevezetes eredményeket hozott. *Dr. Csűry Bálint*, a helybeli református kollégium volt tanára, jelenleg debreceni egyetemi tanár évtizedes munkával gyűjtögette a szamosháti nyelvjárás nyelvi meg néprajzi anyagát és tanulmányozta éveken át a moldvai csángóság életét és nyelvét.⁵⁰ A társadalomkutatás szempontjából még fontosabb *Domokos Pál Péter* munkássága. Ő valóságos vándor-apostol módjára járta be a moldvai falvakat és gyűjtötte az ottan élő magyarságra vonatkozó társadalmi és néprajzi anyagot. Ezt történeti „anyaggal kiegészítve adta ki két kiadást is megért munkájában.⁵¹ Ő éppen úgy a vidéki környezetben és nehéz viszonyok között is alkotó tanár mintaképe, mint ahogy az *Haáz Rudolf* is, aki semmiből rendkívül értékes néprajzi múzeumot teremt és így a keleti székelység egyik részének életére vonatkozólag gazdag anyagot állít a látogató elé. Kisebb, de pontos megfigyelésekről tanuskodó néprajzi dolgozatait a népi életviszonyokkal foglalkozó kutató mintául tekintheti.^{51*} – A transylvan

⁴⁸ I. h. II. 1931, 138 és 160.

⁴⁹ *A nép nyelvének kincsei*. Szerk. és utasítás a népnyelv tanulmányozására. I. h. VI. 1935, 23–31 és kny. 11+1.

⁵⁰ Előbbi tanulmányozásának eredménye a *Szamosháti szótár* két hatalmas kötete (Bpest, 1935–36.), a második a *Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról* címen megjelent tanulmánya. E. Múzeum XXXV. 1935. 155–70. – Moldvai csángó-szótárán most dolgozik.

⁵¹ *A moldvai magyarság*. Első kiadás Șumuleu, 1931.; második kiadás Cluj, 1934. 267+1 l.

^{51*} Dolgozatai az Ethnographia-Népeletben és a Székely Nemzeti Múzeum Emlékkönyvében (1929) jelentek meg. – Ez utóbbi forrás egyébként tartalmaz még olyan tanulmányokat, amelyek társadalmi vonatkozásúak.

ref. falvak építkezésének emlékeit, népies egyházi művészetének ismeretlen kincseit rajzolgatja és méri fel évek hosszú sora óta *Debreczeni László*, e téren egyetlen szakemberünk. Hogy munkája a régi népi művészet és a transylvan történeti stílusok megismerésének milyen lehetőségeit nyújtja, azt csak akkor tudjuk meg igazán, mikor e téren nemcsak egyetlen ritka-szép kiadványára, hanem munkája alapján készült művészettörténeti művek egész sorára támaszkodhatunk.⁵²

A felemlítetteken kívül még van néhány szétszórt egyéni kezdeményezés. *Roska Mártom* a néprajzi feladatokról írt tanulmányát kell időben elsőnek tekintenünk.⁵³ E kis tájékoztatót rövid és világos útmutatásai alapján a falusi társadalom kutatója, mint nélkülözhetetlent forgatja. E tájékoztató második kiadása is megjelent, mikor *Botos János* kísérletet tesz egy község társadalmi viszonyainak megrajzolására⁵⁴. Mindenesetre jellemző, hogy ezt az inkább érdekes, mintsem elmélyülő társadalmi képet mindmáig egyetlenegy falu társadalmára vonatkozó alaposabb társadalomrajz sem követte. *Hegyi Endrének* a Pásztortűz hasábjain sokkal később közölt hosszabbacska cikke⁵⁵ is inkább csak arra mutat, hogy maga a kérdés divatos, korszerű, de haladást ez egyáltalában nem jelent, még Botos egyébként is sokkal hosszabb és részletesebb tanulmányával szemben sem. Mindössze egy kisebb falutanulmányt említhetünk meg, mint olyat, amely Orbán Balázs modorában igyekszik, éppen a nagy székely honismertető szülőfalujának, Polonița községnek történeti, valamint jelenkori képét adni. Ez *Lévai Lajos* munkája.⁵⁶ Egészen általánosságokban mozgó, de mint társadalmi vonatkozású tanulmány említést érdemel *Bartalis Ágoston*-nak a Hargita-alji székelységről írt rövid tanulmánya.⁵⁷ Ha még megemlékezünk *Pálffy Károly* kezdeményezéséről,⁵⁸ ki református egyházi körökben igyekszik a Gusti-féle román falukutató munka ismeretével e munkát különösen a falusi lelkészekkel megkedvel-

⁵² *Erdélyi református templomok és tornyok*. Sighișoara, 1929. 16 lap + ötven műmelléklet. – Debreczeninek másik ilyenzerű munkájáról, egy 12 lapból álló levelezőlapsorozatról l. Kelemen Lajos: *Fatornyok – képeslapokon*. Pásztortűz 1928. 433–6. – Mindkét kiadás a Ref. Egyházkerületé.

⁵³ *Néprajzi feladatok Erdélyben*. Második kiadás. Cluj, 1930. A „Magyar Nép” Könyvtára 42. sz. (Az első rövidebb kiadás az „Út” könyvtárában *Etnographus* álnévvel jelent meg.) – A néprajzi vonatkozású adatközlések közül bőséges társadalmi vonatkozása miatt megemlítendő a *Balogh Ödöné* (Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőlaki és gyimesközéplaki csángókról E. Múzeum XXXVII. 1932. 332–53).

⁵⁴ *Erdélyi falu társadalmi rajza 1930-ban*. Helikon III. 1930. 827–35 és IV. 1931. 62–71.

⁵⁵ *Két székely falu társadalomrajza*. Pásztortűz. XXII. 1936. 441–4.

⁵⁶ *Polonița-Lengyelfalva monográfiája*. Odorheiu. 1935. 41+2. l.

⁵⁷ *A csiki székelység alapvető kérdései*. Mercurea Ciuc, 1931. 40 l.

⁵⁸ Idevonatkozó cikkei a következők: *A lelkipásztor és a kialakuló új kisebbségi társadalom*. Ref. Szemle XXX. 1937. 413–6.; *A Gusti professor falumunkája*. I. h. 303–6.; *A falu* (Ujszászy Kálmán „A falu” c. könyvének ismertetése). I. h. 373–4.; – *Valóságkutatás*. I. h. 339–4.; – *A román falumunka*. Kiáltó Szó 1936. 102–3. Különben Pálffy nemcsak elméleti téren mozogva terjeszti eszméit, hanem igyekszik munkaközösségbe szervezni a vidéki református lelkészeket is.

tetni, úgy hiszem szinte, napjainkig felsoroltam a csak megemlítésre érdemes egyéni kezdeményezéseket.⁵⁹

TÁRSADALOMKUTATÁSUNK szegényes történetében új lehetőségeket jelent a *Hitel* 1936 elején történt újjászervezése. E Széchenyi István önismeretet hangoztató tanait új, mai köntösben hirdető folyóirat valóban nem tűzhetett ki maga elé egyebek között korszerűbb és sürgetőbb célt, mint társadalmi szerkezetünk minél pontosabb és minél közelebbi megismertetését. És bár e célkitűzés természetsszerűen adódik a *Hitel* eszmévilágából, mégis szerencsének tarthatjuk, hogy négy szerkesztője közül kettő, *Vita Sándor*⁶⁰ és *Venczel József*⁶¹ maga is tevékenyen dolgozik a társadalomkutatás területén. Ma már a *Hitel* ösztökélő hatására, sőt gyakran egyenes felkérésére egyre több fiatal kezd elhanyagolt társadalmunk kérdéseivel foglalkozni. Elég az eddig megemlítettéken kívül a *Hitel* ilyenszerű tanulmányokat és cikkeket író munkatársai közül a dr. *Parádi Kálmán*,⁶² *Vásárhelyi Z. Emil*,⁶³ *Petrovay Tibor*,⁶⁴ *Katona József*,⁶⁵ dr. *Fekete János*,⁶⁶ dr. *Heinrich Mihály*,⁶⁷ *Bitay Pál*,⁶⁸ *Nagy Ödön*,⁶⁹ *Albrecht Dezső*⁷⁰ *Márton Áron*,⁷¹ *Böződi György*,⁷² *Kelemen Béla*,⁷³ *Lazányi Endre*,⁷⁴ *Debreczy Sándor*⁷⁵ és *Lőrinczy László*⁷⁶ nevét felsorakoztatni.⁷⁷ Sajnos, hogy e cikkírók közül legtöbb csak alkalmsszerűleg foglalkozik olyan kérdésekkel, amelyek a társadalomkutatás körébe tartoznak. A

⁵⁹ 1933 decemberében az Ágisz szövetkezet Közművelődési szakosztálya felhívást bocsátott ki. „Fel kell mérni a transylvan magyarság helyzetét egy új és a mai viszonyoknak megfelelő monografia elkészítésével”. Ez egyébként üdvös nagyotakarásnál csak azok készületlensége volt nagyobb, akikre ezt a munkát a Szakosztály bízni szeretette volna. Jellemző azonban, hogy akadt olyan, aki e kísérletről ezt írta; „Mióta kisebbségi sorban élünk, a transylvan magyarság állapotrajzának adatszzerű és mégis közérthető formában való felvétele felé ez a terv (!) a legjelentősebb lépés (!)”. Vö. *Fiatalok V.* 1934. 70. – A terv megvalósításáról semmit sem tudok.

⁶⁰ *Az erdélyi szövetkezetek.* *Hitel* 1936. 45–56.; *A Székelyföld iparosítása.* I. h. 1937. 164–7.; *A Székelyföld önállósága.* I. h. 269–84.

⁶¹ Előbb idézett tanulmányán kívül idetartozik néhány ott felsorolt cikke és a köv. tanulmányok: *Művelődéspolitikai vázlat.* *Hitel* 1936. 131–48.; *Néhány adat a székely kivándorlás háttéréből.* I. h. 1936. 309–14.; *Öt oltmenti székely község népmozgalma.* I. h. 1937. 31–44. – Ugyancsak neki jelent meg egy hosszabb társadalomkutatási vázlata *A magyar önismeret útja* címen az Iskola IV. 1936–37. 36–46, 181–188, 327–335 és 458–462.

⁶² *A néptáplálkozás.* *Hitel*, 1936. 102–14. ⁶³ *Remete-művészek.* I. b. 57–61. ⁶⁴ *Kisebbségi magyar gazdaságotitika.* I. h. 262–78. ⁶⁵ *Lakásépítés Romániában.* I. h. 1937. 15–24. ⁶⁶ *Ügvedek, orvosok, mérnökök adózása Transylvániában.* I. h. 1936. 236–40. ⁶⁷ *A néptáplálkozás kaloriaértékekben.* I. h. 1937. 105–13 és két tábla. ⁶⁸ *A falu értelmiségi rétege.* I. h. 213–18. ⁶⁹ *A mai főiskolás ifjúság.* I. h. 93–6. ⁷⁰ *Társadalmunk atalakulása.* I. h. 177–88. ⁷¹ *Népnevelésünk feladatai.* I. h. 189–96. ⁷² *Az erdélyi színjátszás.* I. b. 141–53. – *A Székelyföld kapujában.* I. h. 219–29. ⁷³ *Egy osztály kereszetszete.* I. h. 25–30. ⁷⁴ *Mit olvas a diákság?* I. h. 306–13. ⁷⁵ *A pályaválasztás kérdéséhez.* I. h. ⁷⁶ *Tizennyolc pályaválasztó fiatal.* I. h. 169–70.

⁷⁷ Természetesen idetartozik még egy néhány nem itt élő szerző cikke is. Ezek: dr. *R. Szeben András:* Transylvania népmozgalma. *Hitel* 1936. 81–101.; *Szabó Zoltán:* A társadalomkutatás célja. I. h. 167–72.; dr. *Mester Miklós:* Nemzeti küzdelmek tanulságai. I. h. 1937. 97–104. – Itt kell megemlítenem transylvan vonatkozásai miatt *Lükő Gábor* könyvét is (A moldvai csángók I. Bpest, 1936. 208 l.).

Hitel akkor töltene be társadalomkutatásunk történetében megbecsülhetetlen szerepet, ha tervszerűen és kitartóan végzett szervező-munkával minél több olyan munkatársat vonna körébe, akiket a társadalmi kérdések vizsgálatára mintegy ránevelhet, sőt rákényszeríthet. Nem tartom azonban elégségesnek csak a jelenkori társadalom kérdéseinek vizsgálatát. Feltétlenül szükséges volna elfogulatlan megvilágításba helyezni olyan kérdéseket, amelyek bár a mult társadalmára vonatkoznak, de vizsgálatuk valamilyen szempontból a történettudományi érdekességen túl is időszzerű. Különben is a jelen társadalma a mult társadalmán épül fel; egyoldalúság tehát csak az eredmény, a jelen vizsgálata, az előzmény, a mult vizsgálata nélkül. A Hitel e téren is alapvető munkát kezdeményezhetne.

MIELŐTT a transylvan magyar társadalomkutatás kérdéséről való mondanivalóimat befejezném, bármennyire személyi vonatkozású is, nem tehetem, hogy ne szóljak az itteni társadalomkutatás történetének egyik olyan mozzanatáról, amelyet sok szempontból nem hallgathatunk el. Az első itteni magyar munkatábor, a Református Teológia babiui munkatáborának falukutató munkájáról van szó. Tanulságos, de hosszadalmas dolog volna e munkatábor és a vele kapcsolatos falukutató előkészületeit, megvalósulási formáját és eredményeit ismertetnem.⁷⁸ Ezért csak néhány adatot mondok el róla. A falukutató osztag kétszeri csoportos kiszállást végzett 1936 nyarán és 1937 őszén. Ennek a csoportos munkának és két ettől független egyéni kiszállásnak az eredménye a tanulmányozott község települési, építkezési és népességi viszonyainak eléggé pontos ismerete. Ezzel kapcsolatos egyéni helyszíni munka révén a kis község gazdasági helyzetéről is jelent meg egy gondos, de sajnos, csak vázlatos kép a falukutató osztag egyik házigazdájának és tagjának, *Kós Baláznak* tollából.⁷⁹ Bár sajnálatos külső körülmények miatt a gyűjtött anyag tekintélyes része nincs a Teológia birtokában, a megmaradt anyagfeldolgozása remélhetőleg további tudományos irodalmi emlékeit fogja őrizni ennek a mindeddig egyedülálló vállalkozásnak.⁸⁰

⁷⁸ E munkáról az első ismertetés az Ellenzék 1936. aug. 23-i számában *Szabó Lajos* tollából jelent meg (*Magyar diákok a falumunka szolgálatában*. I. h. 3. l.). Ennek a híradásnak alapján írt róla a Ref. Szemle (XXIX. 1936 897–8.) és ettől függetlenül a Hitel 1936. 242. lapján *Kéki Béla*. Az első évi munkáról ez utóbbi folyóiratban a szerkesztők felkérésére magam kíséreltem meg beszámolót írni (*Az első munkatábor*. I. h. 1937. 51–65.).

⁷⁹ *Egy falu mezőgazdaságának rajza*. Hitel. 1936. 297–309.

⁸⁰ Itt kell még a teljesség kedvéért megemlítenem dr. *Jancsó Elemér* egy futó, útleírás-szerű cikkét *A bukovinai magyarok mai helyzete*. Magyar Szemle 1934. évf. és kny. 8 lap. – *A bukovinai magyarság*. Korunk 1938. 46–52 és kny. 8 lap) meg egy nagyobb tanulmányát (*Az erdélyi magyarság életsorsa neveléstügyének tükrében*. Bpest, 1935. 112 lap) és *Kiss Bélának* egy „Hét-falu” címen a Helikonban (1938. 196–206.) a fenti sorok megfogalmazása után megjelent társadalmi vonatkozású tanulmányocskáját.

Ugyancsak idetartozik magamnak néhány falukutató részletkérdést tárgyaló tanulmánya közül különösen a „*Nireş-Szásznyires település-, népiség-, népesedés-*

A MULT ÉS JÖVŐ.

MÁSFÉL SZÁZADNÁL csak valamivel több az az idő, amelynek társadalma itt, Transylvániában előbb a társadalomkutatás magvetését, majd csírázását figyelhette, de másfélszázad társadalmi közönye és öntudatlansága miatt nem zöldülhetett és nem kalászosodhatott a régen elszórt magból vetés. Ezért van az, hogy amíg ezeket a sorokat írtam, úgy éreztem magam, mint a bűvész, aki közönség előtt áll és bár kínos gondossággal igyekszik elleplezni szemfényvesztő mozdulatait, mégis a figyelők észre-észreveszik a csalást. Magamis, ha kertelés nélkül feleltem volna arra a kérdésre, hogy lehet-e transylvan magyar társadalomkutatásról beszélni, csak nem-mel válaszoltam volna. Azok, amiket előbb mondtam, csak részben indokolják meg e hiány okát. Igaz ugyan, hogy a középosztály társadalmi szemléletének hiánya, illetőleg szempontjainak zárt, merev körvonala alapvető lelki magatartását, tehát olyan hiányt jelent, amely sok mindent megmagyaráz. Napjaink, saját korunk társadalomkutató munkájának hiányán azonban méltán csodálkozhatunk. Ha ennek okait keressük, kétségtelenül találunk nyomós, külső okokat is. A társadalomkutató munkához elengedhetetlenül szükséges anyagi eszközök hiánya is sok munkakészségnek szárnyát szeghette. De van ezenkívül ennek két egymással összetartozó tudománypolitikai és személyi oka is. Nem ismerünk Transylvániában egyetlen magyar tudományos szervet, egyetlen intézményt⁸¹ sem, amely a társadalomkutatás kérdését akár a multban, akár ma tudománypolitikai tervébe iktatta volna. Az ilyen – mondhatnók – szervezetbeli hiány e kérdés esetében végzetes következménnyel jár. Ha valamilyen tudományos kutató-munka, úgy a társadalomkutatás valóban központi vagy legalább is egységes szellemi irányítást feltételez. Az egyéni gyűjtőmunkát ez készíti elő, sőt részben ez irányítja, a feldolgozást a társadalmi összefüggések tekintetbe vételével ez segíti elő. Tudománypolitikánk mai tökéletes hiánya miatt efféle gondolni is csak jámbor elméleti követelménynek tetszik. Ezzel szorosán összefügg e hiány személyi oka is. A tudományos munkára kétségtelenül születni kell. E hajlamot fel nem ébreszthetjük olyanban, akiben e munkára való készség szellemi és lelki feltételei nincsenek meg. De az is kétségtelen, hogy e hajlam csak a lehetőséget adja meg. A tudományos munkára való hajlammal ren-

és helynévtörténeti viszonyai a XIII–XX. században” című (E Múz. 1937. 1. kk. és E. Tud. Fü. 91. sz. 74 l.). Ez utóbbiban, egyebek között, a népesedés-kérdések történeti szempontú tárgyalását is megkísérlem.

⁸¹ Egyetlen gyakorlatias, szabályerősítő kivétel a Ref. Teológia, amely immár harmadik éve a külön arra vállalkozóknak elméleti és gyakorlati gyülekezet-megismerő szemináriumot vezetett be, az ötödik évfolyam hallgatóit pedig kötelezte ily jellegű előadások hallgatására.

delkező lehet kellő irányítással tudományos munkával foglalkozó is. E nélkül azonban alig. A személyi kiválasztódás és a tudománypolitika kérdése tehát egymással összefüggő, egymást feltételező szellemi követelmény. Teljes tudatában vagyok annak, hogy az első követelménynek, a tudománypolitikának egészséges megoldása jelenlegi helyzetünkben milyen nehéz, szinte-szinte azt mondhatnám, milyen lehetetlen kérdés. Mégis e nélkül nem látom lehetőségét a transylvan társadalomkutatás igazi megvalósulásának sem. A személyi kérdést azonban nem lehet ilyen könnyen, a felelősségnek intézményekre való hárításával elintézni. Mikor a transylvan társadalomkutatás és általában a transylvan magyar tudomány utódlási kérdésére gondolok, mindig eszembe jut *Lewis Sinclair*nek egyik nemrégiben olvasott regényéből egy amerikai orvosnőnek az ifjúsághoz intézett néhány sora: „Maguk, amerikaiak, igen sokan maguk közül tele vannak eszményekkel, de nincs türelmük a hosszú munka gyönyörű unalmára.”⁸² Mennyi eszményi elképzelést, mennyi tervet, sőt munkatervet láttunk csak az utóbbi években is az ifjúság egyes tagjai és közösségi szervei részéről. De hogy hányan vállalkoztak ez „eszményekkel telt” egyesek és közösségek közül a megvalósítással járó hosszú munka „gyönyörű unalmára”, azt nem nehéz megmondani. Megint idézhetem Lewist:

„...Nem nagyon szeretem azt a szónoklást, amely annyira tele van energiával, hogy nem marad ereje a cselekvésre”. (I. h. II. 33)

Dr. SZABÓ T. ATTILA

⁸² Lewis Sinclair: *Arrowsmith*. (Ford.: Schöpflin Aladár.) Bpest. é. n. 53.

FALUSI ISKOLÁSGYERMEKEK

VAN VALAMI megható és mégis groteszk vonás abban a kétségbeesett igyekezetben, amellyel a városi polgár mindent meg akar adni gyermekének. A Polgár fiát, lányát reggel és este langyos fürdő várja, étkezéseiről a mérleg tesz vallomást, súlygyarapodásáról jegyzőkönyvet vezetnek. Feltalálókna és gyáraknak okoz gondot, hogy friss kíváncsiságát mindig új játékkal elégítse ki. Lélektanával tudósok foglalkoznak, szórakozásáról gondoskodni színházaknak, moziknak mindig beváló üzleti számítás.

Milyen ellentét a naponta fürdetett, mért, sétáltatott városi gyermek fizikai léte és a szoba-konyhának használt, rosszlevegőjű lakásban felnövő, rosszul táplált falusi gyermeké között! Pedig, ha helytállóak azok a követelmények, melyeket a modern orvostudomány a gyermek egészséges testi és lelki fejlődése érdekében felállított, úgy gondoskodnunk kellene arról is, hogy ezek nemcsak a városi, hanem a falusi gyermekek életében is megvalósulhassanak. Csecsemőápolás, a gyermekek egészséges táplálása, tiszta levegőjű szobák falvainkban még távoli kíváncsalmak. A Hitel két számában is foglalkozott a falusi emberek, főképp a gyermekek táplálkozásával, e tanulmánnyal kapcsolatban is tizenegy falu iskolásgyermekeinek heti étrendjét vizsgáltuk meg, azonban az eredmény egyaránt siralmas.¹

¹ Felekezeti iskoláinak tanítóságát kértem fel arra, hogy az egy heti étrend lejegyzésén kívül a kezeik alatt lévő gyermekekkel az alábbi kérdésekre írassanak feleletet: 1. Hány szobájuk van s egy szobában hányan laknak? 2. Hány lábbelije és alsó-, felsőruhája van? 3. Mit dolgozik otthon? 4. Mi szeretne lenni? 5. Hol szeretne lakni? 6. Milyen ruhában szeretne járni? 7. Van-e szükség urakra? 8. Ki a legnagyobb úr? A beérkezett anyagot szakemberrel szerettem volna feldolgoztatni, de nem találván, kénytelen voltam magam megírni, mivel hiányosságai ellenére is az összegyűlt anyag érdemes arra, hogy nyilvánosságra kerüljön. A kérdőíves módszer alapján megíratott feleletekre támaszkodván csupán, nem törekedhettem tudományos teljességre, nem is volt célom. De talán alkalmas lesz arra e dolgozat, hogy tapasztalataim elindulva azok, akik a kérdőíves módszert összekapcsolhatták az egyéni módszerrel, – tehát maguk a tanítók – ezt a munkát továbbfolytassák. Az anyag összegyűjtését Kovács Piroska, Kovács Róza és Técsi Berta tanítónők, Balogh Jenő, Demeter Tibor, Deák Sándor, Horváth Viktor, Nagy János, Nagy Sándor, Pócs Ferenc és Székely Pál tanítók végezték, akiknek ez úton is köszönetet mondok. – A tizenegy község a következő: Bablu (B.) Bicalat (Bi.), Dorolț (D.), Farnoș (F.), Horlăcea (H.), Izvorul Crișului (K.), Joboc (Zs.), Nirășău (Nysz.), Petrinzel (P.), Săvădisla (Sz.) és Vălent (V.).

LAKÁSVISZONYOK

AKI VÉGIGMEGY egy kalotaszegi falu utcáján, ki nem fogy a csodálkozásból és a gyönyörködésből. A transylvan renaissance legszebb motívumai kelnek életre a kapufélfák díszítéseiben, az udvarok mélyén hatalmas, gótikus tetőzetű óriás-csűrők emelkednek, s a tornácos házakból mindmegannyi remekművet alkot egy nép pompázó kedve. S ha belép az ember egy udvarra, rögtön az „első házba”, az utca felé eső szobába vezetik és csak ott ámulhat igazán. A falak tányérokka és kancsókkal borítva, alattuk padláda kíséri körbe a falat, a másik oldalon hímzett párnacsúpokkal magasra vetett ágy, mellette tulipános láda, a sarokban fehérre meszelt alapzaton zöld csempés tűzhely világít. A Vendég tele van irigykedéssel, és ha történetesen magyar, úgy boldogsággal, hogy az ő népe ilyen szépen lakik és nem veszi észre, hogy az egész csak kulissza, melyet egy nép büszkesége teremtett, hogy eltakarja mögötte meghúzódó viaskodó életét. Nem veszi észre, hogy a baldachinos fejedelmi nyoszolyát utánozó ágyban háltni nem lehet (rendesen törékeny fenyőlécekből van ácsolva a váza), nem veszi észre, hogy a tulipános ládát csak akkor nyitják fel, amikor mutogatni kell belőle az ünneplő ruhákat, nem veszi észre, hogy a padlájára csak akkor ülnek, ha vendéget fogadnak, nem veszi észre, hogy ezt a tündéri környezetet csak vendégén keresztül élvezzi az itteni ember.

Az „első házat” nem lakják. A család, akármilyen számos, hátul húzódik meg, a hátsó szobában. Egy szobában főznek, esznek és hálnak. S mivel az egyke még nem mindenüvé tört be s mivel a családközösség még elég gyakori, nem ritkaság az sem, hogy nyolcan, kilencen, tizen laknak egy szobában,

„Nekünk van három szobánk és használunk egyet, melyben kilencen lakunk: édesanyám, édesapám, bátyám és hat testvérem – imígy tesz tanuságot a fentebb írottakról Kispetri Pataki Márton. Faluja (P.) 27 megkérdezettje közül 14 gyermek szüleinek három szobás lakása van, hatnak két szobás, és csak két esetben fordul elő egy szobás lakás. Azonban csak három olyan gyermek volt, aki kérdésünkre azt válaszolta, hogy két szobát használnak. A többi így ír: „Nekünk három szobánk van és használunk egyet. Mi egy szobában heten lakunk. Édesapám, édesanyám, bátyám, ágygom, két testvérem és én”. „Nekünk van három szobánk és használunk egyet. Mi egy szobában heten lakunk: édesapám, édesanyám, nagymamám, öreganyám, a testvérem és én és a szolga”. Hasonlóképpen írnak a többiek is. A 27 gyermek közül két esetben kilencen laknak egy szobában, öt esetben heten, négy esetben haton, hat esetben ötön, négy esetben négyen és két esetben hárman.

Egy másik községben (Szl.) 20 gyermeket kérdeztünk meg. Két gyermek szüleinek három szobás, 14 gyermek szüleinek két szobás és 13 gyermek szüleinek egy szobás lakása volt. Csak két olyan eset fordult elő, melyben mindkét szobát használták. Há-

rom esetben haton, hat esetben ötön, tizenhat esetben négyen és négy esetben hárman laktak egy szobában,

B. község kicsike és szegény falu. A választ adó 9 gyermek szülei közül ötnek csak egy szobája van, négynek kettő, de egy olyan eset sem fordult elő, hogy mindkét szobát használták volna. Egy esetben kilencen, két esetben heten, egy-egy esetben haton, illetve ötön, négy esetben négyen laktak egy szobában.

A havasalji V. község 18 megkérdezettje közül egy esetben kilencen laknak egy szobában, két esetben nyolcan, négy-négy esetben heten, illetve haton, két esetben ötön, négy esetben négyen és csak egy esetben hárman (a tanító leánykája!). Másutt (Bi.) 11 esetben laknak haton vagy többen egy szobában és csak négy esetben ötön vagy négyen, de négynél kevesebben egy esetben sem. *„Mi nyolcan lakunk egy szobában, a szüleim és öt testvérem. Én négy testvéremmel alszom egy ágyban.”* – *„Mi egy szobában lakunk kilencen, mi egy ágyban hálunk négyen, én a testvéreimmel hálók.”* – *„Mi egy szobában haton lakunk. – Mi egy ágyban négyen alszunk és pedig én, Feri, Kati és József.”* – *„Mi ötön lakunk egy szobában. Én egy leánytestvéremmel alszom egy ágyban. Nekem csak édesanyám van, édesapám meghalt. Elvágta a gép”.* Így írnak a idevaló gyermekek. De Zs. községben sem jobb a helyzet. Nyolc esetben laknak heten vagy hétnél többen egy szobában, hét esetben haton, illetve ötön, hat esetben négyen és csak egy esetben hárman. A helyzet csak ott javul, ahol egykés a falu, mint pl. az egyke törzsféjszkében, D.-n, ahol csak egy esetben laknak ötön egy szobában, a többi esetekben ötnél kevesebben, legtöbbször hárman, mint ahogy Daróczi Albert Aranka írja s *„Mi otthon kevesen vagyunk, csak hárman és mind a hárman egy házban alszunk”.* Sajnos, nemcsak Albert Arankáék vannak kevesen, jóformán három tagból áll minden család. Érdekes kivétel a szabály alól H., ez a forgalmas utaktól távolos, idegenek által soha fel nem keresett kis község, ahol az „első házat” nem kulisszának használják, hanem valóban lakják. Itt csak hat esetben laknak egy szobában, viszont tizenkét esetben mind a két szobát használják. A lakásviszonyok itt így alakulnak: egy szobában négy esetben laknak hatnál többen, két esetben kevesebben, két szobában hét esetben nyolcan vagy többen, öt esetben ötön.

RUHÁZKODÁS

EGY KÉSŐBBI KÉRDÉS kapcsán foglalkozunk a népviselettel, ezúttal a ruházkodás csak mint egészségügyi követelmény érdekel. A feleletekből megállapítható, hogy a ruházkodásnak az a nyomora, mely a külvárosok meztelen vagy rosszul öltözött, Isten hidegének kitett gyermekein oly feltűnő, falvainkban nem található. Az e tekintetben megkérdezett és ellenőrzött 120 gyermek közül egy sem volt, akinek legalább egy pár lábbelije, egy rend alsó-ruhája és nyári felső ruhája nem lett volna, és csak két olyan

gyermeket találtunk, akinek nem volt téli felsőruhája. Természetes is ez.

Eltekintve a kalotaszegi embernek attól a már túlzásba vitt vonásától, hogy a ruházatára nagy gondot fordít s érette mértéken felül áldoz, a falvakban a szövés-fonás még eléggé általános s így a ruházat nagy része nem kerül pénzbe. A különbségek nem is aszerint érződnek, hogy szegényebb vagy gazdagabb e egyik falu a másiknál (ez legfeljebb a lábbelik számából látható), hanem a kendertermelés vagy juhtenyésztés elterjedtségét követi nyomon az alsóruhák vagy felsőruhák száma. A 120 gyermek közül 49-nek volt egy pár lábbelije, 54-nek két pár; 17 gyermek pedig három vagy több pár lábbeli boldog tulajdonosának mondhatta magát. Az egyes falvak között e számok arányosan oszlanak meg, kivétel Bi., H. és P. Míg Bi. községben 11-nek volt egy pár és csak 4-nek két pár lábbelije, addig a másik két faluban fordított a helyzeti 4-nek, (illetve 7-nek) volt egy pár és 14-nek (illetve 20-nak) két vagy több pár lábbelije.

Alsóruha tekintetében igazán nem panaszolhatnak az itteni gyermekek. Mindössze hat gyermeknek van egy rend alsóruhája, de ezzel szemben tizenöt olyan akadt, akinek több mint tíz rendje van. Részleteiben: 1–3 rend alsóruhája van 34 gyermeknek, 3–6 rend 48-nak, 7–12 rend 38-nak. A két véglet itt is Bi. és P. Míg az utóbbi 27 gyermeke közül 18-nak kilenc, tíz vagy több rend alsóruhája van, addig az előbbiben egy, két, három rend a megszokott s négy rend alsóruhája egy gyermeknek sincs.

A nyári és téli felsőruhára vonatkozó kérdésünkre 98 gyermek adta feleletét. Ezek közül 26-nak volt egy rend, 27-nek két rend, 45-nek három vagy több rend nyári ruhája és 32-nek egy rend, 27-nek két rend, 37-nek három vagy több rend téli felsőruhája, Bi. község itt is vezet a szűkösségekben: csak egy gyermeknek volt 3 rend felsőruhája, a többinek csak 1 vagy 2 rendje, de két olyan is akadt, akinek nem volt egyáltalában téliruhája. Ez azonban nem keseríti el őket, inkább dicsekvésképpen hangzik Kozma Víg Erzsi szavaiból s „*A ruháim mind elég jók, de mind nyáriak*”. Egy másik kis tatár, hogy többnek látszódjék ruhája, imígy sorolja fel „*Nekem van öt alsó ruhám és pedig 3 gatyá és 2 ing és három felső ruhám és pedig 1 nadrág, 1 kabát és 1 sapka*”.

A GYERMEK MINT MUNKAERŐ

FALUSI EMBER minél szegényebb, annál kisebb teher számára a gyermek. Ezért van az, hogy az egyke sohasem a szegény, hanem mindig a gazdag családoknál és falvakban hódít. Öt-hat éves koráig ellábatlankodik Isten gondjára bízva az udvaron, de ha kisebb testvére születik, már megkapja az első feladatot: ügyelnie kell a kisebbre. „*Én ügyelek Pistikére és fonom a kala-*

pot” – írja György Anna. Hat éves korában már ételhordóval a kezében találjuk, amint a jókora távolságban dolgozó apjának viszi az ebédet. A következő évben már neki is hozzák, ő is gyomlál, egy-két év múlva ás, kapál, arat, majd szánt s ahogy nő, úgy szaporodik és nehezedik a munka. Az otthoni munkában is tevékeny részt vesz, ha leány, úgy segít édesanyjának, azonkívül köt, varr, fon, mos, gyomlál, takarít, sepreget, vizet visz, öntözi a kis kertet, mint Tordai Kata írja: *„Én tanulok, varrok, fonok, sepregetek, mosogatok és adok a majorságnak enni s megyek aratni, kapálni gyomlálni”*. Ha fiú, ellátja a jószágot, fát vág, vizet hord a csorgóról, kapálja a kertet, később segít a szántásnál, aratásnál. Olyan falvakban, ahol a földmivelés mellett egyik-másik háziipari ág is ki van fejlődve, a gyermekek mint önálló munkások vesznek részt benne és szaporítják a család bevételét. Egyik faluban (V.) a lányok alig látszanak ki a földből, már a küszöbre ülve varrnak, másutt (H.) szalmakalapot fonnak, a famunkáiról nevezetes községben (K.) a legénykéek előbb fényezik, majd „hímzik” a dobozokat, székeket, asztalokat.

Dologtalan gyermek nincs is falun. Amint nincs olyan nagygazda, aki maga is ne dolgozna virradattól szürkületig, úgy nincs olyan nagygazda gyereke sem, aki dologtalanul ülhetne, vagy játszhatna. Takács Butyi András például, akiről pedig a tanító külön megjegyzi, hogy nagyon gazdag család, 4 szobájuk van, így ír: *„Otthon vágok fát, ellátom a jószágot, viszek vizet, hánynak le szénát, kihányom a trágyát, nyáron megyünk a mezőre gyűjteni és aratni és hordani. Ősszel a mezőre törökbúzáat szedni és télen megyünk az erdőre fát vágni”*. A gyermek már 6–7 éves korától kezdve hasznos munkaerő, akitől az apja, ha cselédnek küldi 12–14 éves korában, csak azért válik meg, hogy hozzon pénzt a házhoz, vagy mert amúgy is több gyereke van. Ha apja beteg vagy meghal, a falusi gyermek már 12 éves korában helyébe lép, szinte család-fenntartóvá válik. Nyárszói Miklós Gyuri alig tizenöt éves, de mivel apja elhalt, már több mint három éve fuvaroz fát, követ, ott megy a hosszú sorban ő is a szekérével és a két lovával és az öregek vigyáznak reá, nehogy megrövidítse a vállalkozó. Dolog a gyermek élete falun, ezért legnagyobb úr számára az, *„akinek nem kell dolgozni”*.

VÁGYAK ÉS LEHETŐSÉGEK

ZSÚFOLT SZOBÁBAN, rosszul táplálva, nehéz munkában nő fel a falusi gyermek. Előtte folyik szülői gondterhelt élete, viaskodásuk a kevés és sovány földdel. A jövő faluképe szempontjából nem érdektelen tudnunk azt, hogy bír-e még reá vonzással a falu, a földmivelő élete, vagy pedig a szűkös körülmények elől menekülni akar hivatalba, mesterségbe, városra. A falusi gyermek 10–12 éves korában áll a „pályaválasztás előtt, akkor kell döntenie, hogy a falujában marad, vagy iparosnak megy. Ha a

gyermeki fantázia sokhelyt uralkodik is a feleleteken, legtöbb esetben megdöbbenő az a józanság, mellyel ezek a 8–12 éves gyermekek sorsukat, jövőjüket nézik. A lehetőségek és a kényszerűségek szabják meg vágyaikat, a feleletek és az egyes falvak gazdasági helyzete között szoros összefüggés van. Ahol kevés a föld és nincs reménye arra, hogy földművelő lehessen, onnan menekül cselédnek, iparosnak. Ahol több föld van, ott ha ki is vágyik a faluból, nem cseléd vagy iparos, hanem tanító, orvos szeretne lenni.

Bi. túlzásfolt község, 822 hold szántójára, melyből 152 hold egy birtokos tulajdonában van, 1012 lélek esik. A föld nem tarthatja el tehát lakosait, akik így kényszerűen iparosoknak mennek. A kényszerű és egészségtelen iparosodásnak tipikus példája ez a község. Az iparosodás számukra nem lépcső felfelé a társadalom rétegződésében, hanem visszaesés. Iparosaiból nem lesznek jómódú, művelődő elemek, nem tudnak – vagyon hiányában – városon ipart kezdeni, hanem visszaszorulnak falujukba és ott élnek alkalmi munkákból, amiket a szomszédos mezőváros iparosai juttatnak nekik. Jelenleg is mintegy hatvan facér iparos él a faluban. Természetes, hogy ez az elem elégületlen és türelmetlen. Elvesztette harmonikus kapcsolatát a földdel, már nem földműves, de még nem iparos.

„Én szeretnék – így ír Kozma G. János – miután kijárom az iskolát, valamilyen mesterségre menni, mert szegény édesapám mióta hazajött a háborúból, munkaképtelen, már tizennyolc éve. Földünk nagyon kevés van. Ezért mesterségre kell mennem, hogy hamarabb keresni tudjak. Van egy nagyobbik testvérem, az is mesterséget tanult. Én most a hetedik osztályba járok a jó Isten segítségével”.

„Én szeretnék szabóinas lenni. Nekem vannak nagyobb és kisebb testvéreim. Van egy csizmadiainas és van egy földműves testvérem. Szeretnék otthon is maradni, hogy segítek édesanyámnak és édesapámnak”.

„Én nekem van hét testvérem. A legnagyobb fiútestvérem földműves, az utána következő leánytestvérem cseléd, a másik fiútestvérem inas. Én Kovács szeretnék lenni”.

Kovács, szabóinas, csizmadia szeretne lenni majd mindenik, nem jószántukból, hanem kényszerűségből. A lányok előtt a varrónőség áll álomkép gyanánt, csak hogy ahhoz tanulni kell, nem mindenki teheti. Így hát sokan megelégednek azzal, hogy cselédek legyenek.

– *„Én Kelemen Kata szeretnék szolgáló leány lenni. Nekem vannak nagyobb testvéreim is. Három iparos és egy földműves. Szüleim a múlt évben meghaltak, ezért a legjobb nekem ha szolgálni megyek.”*

– *„Nekem vannak nagyobb testvéreim. Az egyik csizmadia inas, a leánytestvérem szolgál. Én varrónő lennék. Ha az Isten megsegít, varrni fogok tanulni.”*

– *„A legnagyobbik fiú testvérem szabó. Édesanyám és édesapám kézimunkát szokott varrni, én ruhavarrónő szeretnék lenni.”*

A legtöbb leány azonban úgy van, mint Kupa Anna, aki szolgáló leány szeretne lenni, de szeretne varrni is tanulni. Egy másik otthon szeretne maradni, hogy segíteni tudja szüleit, mivel ő a legnagyobb, de szolgálni is elmenne szívesen, mert akkor pénz

kapna. Van olyan is, aki tanulni szeretne tovább, de „nincs mi-ből.” Szabó P. Ilona „sok minden” szeretne lenni. *„Még nem tudom, – írja – hogy a jó Isten mire fog segíteni. A tanító úr mondta, hogy azt is megírhatjuk, hogy tanulni szeretnék magasabb iskolában. Én szeretnék.”*

A kérdésre azonban, hogy hol szeretnének élni, egy kivételével mind azt felelték, hogy falun. A földtelenség, a megélhetés hiánya szorítja ki őket a faluról, melyhez azonban ragaszkodnak. Jobb falun élni, mert... *„könnyebb a megélhetés, jobb a levegő, több a gyümölcs, szőlő is van, a városon sok pénz kell az élelemre, ott még a vizet is pénzért adják.”* Még Kudor Duka Jolán is, aki színésznő akarna lenni, így ír: *„Az én falucskámban szeretnék élni. És pedig azért, mert városon nehezebb a megélhetés, mint falun. Falun tisztább a levegő, mint városon, olcsóbb az élelmiszer és a ruházat, mint városon. Kedvesebb a kenyér is...”* Csak egy van, Szabó Pál András, aki fanyar józansággal okolja meg, miért szeretne városon lakni: *„Én városon szeretnék élni, mert ha megnövök és a jó Isten megsegít, szabó szeretnék lenni, és azért is szeretnék városon élni, mert ott inkább kerül munka. De ellenben úgy érzem, hogy falun szebb az élet, mint városon.”* Ugyanez a fanyar józanság, ez a következményekkel való leszámolás csap ki a következő mondatából is: *„Én népruhában szeretnék járni, de ha szabó leszek, úri ruhában kell járjak.”*

Itt még csak a föld, a megélhetés hiánya űzi iparra, de a falujukhoz ragaszkodnak, V. községben azonban már ez is megszűnt. Tizennyolc gyermek közül csak kettő szeretne a falujában lakni, a többi a szomszédos városokban. Ez az egyébként festői falu már elvesztette a vonzását, az életforma, amit nyújtani tud, már nem kell a gyermekeknek. Nem is csudálható. 1037 lakosára alig 1000 hold szántó jut, de az is milyen! Köves, rossz föld, kopár, meredek oldalak, szántás közben a föld kőbördázatába ütközik az eke. Alig négy olyan gazda van a faluban, akinek egész évre való gabonája teremne. A szomszédos fűrésztelepre, ameddig üzemben volt, 120-an jártak, amióta beszüntették, szétszóródott a falu az ország minden részébe munkásnak, cselédnek.

Mészáros, csizmadia, kovács, cseléd, boltos, orvosné, tanító-nő, háziiparvezető szeretne lenni az idevalósi gyermek. Egy sincs közöttük, aki földművességre vágya s a leányok között is csak egy, aki gazdasszony szeretne lenni. Van, igaz, még egy, aki *gazdag asszony* szeretne lenni, de ezalatt nyilván mást ért, mert azzal indokolja, hogy akkor sok pénze lenne. A pénz, mint kísértő-motivum, minden indokolásban visszatér. Mesterember azért szeretne lenni, mert *„a mesterember sok pénzt kap.”* Ezzel indokol az is, aki csizmadia szeretne lenni, de ezzel indokol a boltosnének vágyó is, sőt az is, aki orvosnői babérokra vágyik. Szolgáló is azért szeretne lenni egyikük, mert *„a szolgáló sok pénzt keres, mellyel veszek magamnak ruhát.”* A cselédsors is jobb lehet szemükben a falusi életnél, mert így ír egyikük: *„Én cseléd szeretnék lenni, azért mert jó a cselédnek.”*

Szl. község néprajzilag és egyházközigazgatásilag még a feldolgozott vidékhez tartozik, de életét már városunk közelsége

határozza meg. Huszonkilenc megkérdezettje közül csak 5 szeretne földműves lenni; 6 iparos: asztalos, kőműves, molnár, ács; varrónő 9, soffőr 2, királynő 2, tanítóné 2, boltosné 2, nagylány 1. Falun csak hat szeretne élni közülök, a többi városon. Városunkban 9, a fővárosban 4, külföldön 2, a többi egyéb városokban. – Mig ez iparos falu, ahonnan sokan, különösen kőművesek és ácsok, az egész országban szétszóródva dolgoznak, addig B. elmaradt, kicsi földműves község. Mégis a kilenc megkérdezettje közül csak kettő szeretne földműves lenni, a többi asztalos, szabó, varróné, szakácsné, boltosné és tanító. A faluban négy szeretne lakni, a többi más falvakban és városon.

Az inkább földművelésből élő falvakban (F., D., H.) már akad egy-egy önérzetes felelet. „*Én földműves szeretnék lenni, – így ír – jákótelki György István, – mert annak a legszebb az élete, mert mindig a mezőn dolgozik.*” Egy másik így ír: „*Én földműves szeretnék lenni, mert földművesek az én szüleim is és én is az szeretnék lenni.*” A leányok között sok van, aki gazdasszony szeretne lenni, hogy süssön, főzzön a munkásoknak. Ezekben a falvakban, melyekben aránytalanul több a föld és a gazdálkodásból meg tudnak élni az emberek, a gyermekfantázia is színesebb lesz. Több van, aki *királyné* szeretne lenni, hogy bíborban, bársonyban járjon, *kisasszony*, hogy sétáljon a várospan, *kocsis*, hogy kocsizzon, *boltos*, hogy sok cukrot ehessen, *püspökné*, mert akkor szép ruhában járhatna és volna pénze elég.

Van község (P.), ahol még színesebb a világ. A mese életre kel bennük; kötetlenül, szabadon szálldos a gyermeki fantázia. Bár egyszerű földműves egy sem szeretne lenni, de a falu első embere: *bíró* annál több. A falu bírása kemény legény lehet, mert a király után közvetlenül ő következik, mint „legnagyobb úr” is. Azért szeretne bíró lenni az idevalósi gyermek, hogy parancsoljon a faluban, hogy szedje a pénzt, hogy állítsa ki a paksust, hogy féljenek tőle. De a bíróság nem egyetlen kívánság. *Csizmadia, püspök, pap, angyal, boltos, kisasszony, mészáros, ügyvéd, tanítónő, kertész, adószedő, muzsikás, vadász, mozdonyvezető, jegyzőné, király*, elég változatos sorozat, s ezeket mind olvashatjuk válaszaikban. Gergely Kata született álláshalmozó, mert ő a kérdésre, hogy mi szeretne lenni, imígy válaszol: „*Én angyal, én őrmester, én aljegyző.*” Akad azonban egy társa Szalai Kata személyében, aki viszont így ír: „*Én szeretnék lenni tanító, tiszteletes úr, tanító néni.*” Debreczeni H. Kata azonban rajtuk is túl tesz: „*Én akarnék lenni kisasszony, hogy ne dolgozzak, angyal azért, hogy a mennyekbe járjak.*” „*Én vadász, hogy sok nyúlhúst egyek és sok nyulat lőjek,*” – „*boltosné, hogy sok szörkendőm legyen és sok cukrot egyek,*” – „*pap, hogy vágják fel a fámat ingyen,*” – „*kertész, hogy oltsam a fákat, mészáros, hogy sok disznót vágjak, ügyvéd, hogy sok pénzt keressék*” – így a többiek is.

A hely kiválasztásában, ahol élni szeretnének, sem kevésbé igényesek. Városunkban ugyan aránylag elég sok: kilenc szeretne élni, azzal az indokkal, hogy ne járjanak sárban, hogy menjenek a múziba, hogy lássák Mátyás király szobrát, azonban jut a szom-

szédes falvakra, városokra, sőt fővárosokra, még Amerikára is. A szomszédos faluban egyik azért szeretne élni, hogy menjen sokat a kultúrházba. A várost általában azért választják, mert „nincs sár” és mehetnek a „múziba.” A fővárosban láthatnák a királyt, Budapesten „jobb élet van és nincs sár”, Bécsben láthatnák a nagy gépgyárat s mehetnének színházba, Amerikában jobbak az emberek, ami ugyan nem egészen biztos, de igazuk lehet. Péntek Endre vágyai nagyobbak: *„Én szeretnék élni a mennyben – írja – hogy magason legyek és az angyalok között éljek, mert ott nem bán-tanak az emberek.”*

Az egyik faluban a lévita tanító most ment nyugdíjba, talán ebből magyarázható egyik gyermek felelete, aki tanító szeretne lenni, mert... *„amikor megnövök, hirdetem a kicsinyeknek az Isten igéjét. És mikor kimennék a tanítói szolgálatból, kapnám a nyugdíjat.”* Érdekes, hogy csak egy gyermek akadt – egy olyan faluban, ahol birtokos is van – aki „úr” szeretne lenni, mint írja, azért, *„amért sok pizem lenne és vennék szép ruhákat.”*

A farnosi gyermekek közül hat akar falun lakni és csak egy a szomszédos mezővárosban azért, mivel *„városon könnyebb a munka, nem kell annyit dolgozni a mezőn, nem kell kapálni, aratni.”* A D.-beliek közül kettő városunkban szeretne élni, a többi falun, a Zs.-i gyerekek közül négyen városon és tizennyolcan falun, a H.-beliek közül öt városon, tizenegy falun és kettő az erdőben, mint írják, azért, mert az erdőben nagyon friss levegő van s azért is, hogy hallgassák a madarak énekét. Czira Máté András azonban rajtuk is túlesz, ő egyenesen *madár* szeretne lenni, mert – mint írja – *„akkor repülnék és énekelnék.”*

A NÉPVISELET

FELTARTÓZTATHATÓ-E a kalotaszegi viselet rohamos pusztulása, mikor egész falvak vannak, ahol a legények a szomszédos falvak román legényeinek adják el hímes mellrevalóikat? A tegnapi magyar ruhában ma már románok járnak és csak a járásukról lehet már megkülönböztetni a románt a magyartól. Bár a háború alapos pusztítást végzett: a fehér harisnyát úgy elűzte, hogy hírmondója sem akad már s helyette a „bricseszt” terjesztette el, de a nép játékos kedve nem nyugszik addig, míg a legközségesebb ruhadarabot is át nem formálja. Mellrevalót, igaz, már alig viselnek, de viselik helyette a butkát s baj csak ott van, ahol a közönséges úri viselet kap lábra. A gyermekek még a régi ruhát látják szebbnek, nagy többségük még abban szeretne járni. Zs. községben csak kettő akar fekete ruhában járni. A legtöbb faluban még a túlnyomó többség ragaszkodik a hagyományos népviselethez. *„Én csak olyan ruhába szeretnék járni – írja egyikük – mint eddig. Az nagyon drága, de olyan a mi viseletünk.”* Egyesek meg is indokolják, mert – ... őseink is abban jártak, mert az jobban tetszik, mert szebb, mint a városi, mert édesanyám is abban

jár, mert a mi falunkban mindenki abban jár, mert az ősmagyarok is abban jártak, mert az urak is azt mondták, hogy legszebb a mi ruhánk. Megrójják azokat, akik kiöltöznek: *„Vannak, olyan leányok, akik elmentek szolgálni és amikor hazajöttek, elhagyták a régi viseletet és kiöltöztek, úri ruhát vettek, pedig nem áll jól nekik.”*

Az úri ruha vonzása inkább olcsóságában és kényelmességében van, nem mintha szebbnek tartanák. Az egyik így panaszkodik: *„Én úri ruhába járok, mert mi szegények vagyunk és az úri ruhát olcsóbban kapjuk, pedig inkább szeretnék egy szép pártát, mint egy úri köntöst.”* Van olyan is, aki úri ruhában szeretne járni, s így indokolja: *„mert az könnyű.”* Azért hozzáteszi: *„de azért nagyon szeretek a mi ruhánkba is járni.”* Egy másik is hasonlóan ír: *„Én olyan ruhába szeretnék járni, mint a kisasszonyok, mert az könnyű és nincs vele olyan meleg, mint az enyémmel, de azért meg vagyok elégedve a magaméval is.”*

P. községben tizenhat szeretne falusi ruhában járni és 11 városiban. Indok a falusi mellett: *„mert cifra és legszebb a falusi ruha”,* a városi mellett: *„mert könnyű”*... A B.-beliek közül két gyermek a falusi, kettő a városi ruha mellett szavazott, s volt egy eldöntetlen, aki „meseg” ruhát kívánt, Szl.-községben megbojlt a népviselethez való ragaszkodás elég régen már. A gyermekek közül csak öt szeretne falusi ruhában járni, tizennégy városiban és tíz kétes választ adott (új szövet, selyem, szép, nyári, stb. ruha.) Farnoson sem sokkal jobb a helyzet. A fiúk még vállalnák a falusi ruhát, de a leányok mind *„krepzatin, krepdesin és bársony”* ruhákban szeretnék pompázni, mert *„az a legszebb”*. Daróczi Varga Kata, aki egyébként szakácsnő szeretne lenni, így ír: *„Én olyan ruhában szeretnék járni, mint a királyleány. Úri szép selyem ruhába.”* Szegény Nagy Mártonnak kisebbek az igényei, ő csak *„téli ruhába”* szeretne járni.

AZ URAK

AZ „URAT” ha nem is nagyon, de irigylie vidék gyermeke. Ugy látja, hogy az „úrnak” könnyebb a megélhetése, kevesebb a dolga, több a pénze. Azonban aránylag kevés közülük, aki „úr” szeretne lenni. E községcsoport egyébként is éppen ellentéte a székelyek lakta keleti részeknek, ahol egy falu több nadrágost termel ki, mint az itteni 36 község. Ahogy túlságosan nem vágnak „úrrá” válni, ép úgy kevés az ellenérzés is az urakkal szemben. Négy kis forradalmáron kívül mindenik azt válaszolta, hogy urakra szükség van, papra, tanítóra, orvosra, ügyvédre, mert *„ők vezetik az ország ügyeit, meggyógyítják a beteget, kihúzzák a fájós fogat”*. Mint egyik írja: *„Nekünk van szükségünk urakra, és pedig királyra. A királyra azért van szükségünk, mert ő kormányozza az országot. Van meg szükség papra, tanítóra, ügyvédre, orvosra, stb.”*

A legnagyobb zavar van azonban a körül, hogy ki a legnagyobb úr. Legtöbben a királyt tartják a legnagyobb úrnak, mert

„Ő nyitja meg az ország kapuját és ügyel az országra, nincs baja, sem dolga és van sok pénze és csak alszik a nagy palotába.” A sok pénz és a palota az, ami a királyt a legnagyobb úrrá teszi előttük. „A legnagyobb úr a király és pedig azért, mert semmi dolga, semmi baja nincs, de van egy csomó pénze, van egy nagy palotája és egész nap ott ül benne s nincs beszorulva egy szobába, mint mi. Pedig mi nyolcan vagyunk egy családba Nagy urak még a tisztviselők, mert csak várják az elsejét, huszadikát és kapják a fizetést. Bár mi is úgy volnánk, mert úgy könnyebb volna a megélhetés, mint így.”

Nagyon sokan az Istent tartják a legnagyobb úrnak. „A legnagyobb Úr az Isten, – írják – mert csak Ő parancsol mindenkinek, Ő teremtetten a világot s minden bajból meg tud segíteni.” Nagy úr még a pap, mert ő prédikál és imádkozik az Istenhez, vezeti a népet; a tanító, mert tanítja a gyermekeket; a bíró, mert vezeti a falut; a kapitány, mert parancsol a katonáknak. Volt három olyan eset is, mikor a pápát tartották a legnagyobb úrnak, amit nem is mulasztott el református tanító-barátom megkérdőjelezni. Ketten a nagyapjukat tartották legnagyobb úrnak, egy pedig saját magát: „én vagyok a legnagyobb úr, mert egészséges vagyok”. Kozma Rántás István különvéleményt jelent be, szerinte a legnagyobb úr az adózó, mert „csak kapja a sok pénzt és nem dolgozik semmit.”

AZ OLVASÓ LÁTHATTA, hogy nem törekedtem tudományos teljességre. Kevés volt az adatom is hozzá, meg aztán a kérdőíves módszer igen alkalmas arra, hogy kelepcepe vezesse azt, aki nagyképp tudományosdit kíván játszani. De ettől függetlenül is lehetetlenség volt számomra, hogy a tárgyilagosság hideg ruhájába öltöztessem azt a sok bájt, kedvességet és közvetlenséget, ami a feleletekből kiárad s megfosszam az olvasót, hogy a szíven keresztül érezze meg ezt a fel nem tárt világot. Következtetést sem vonok, nem is vonhatok le. Csupán azt szeretném, ha a magyar társadalom kiterjesztené figyelmét a központba állított főiskolások és középiskolások kérdésén túl a falusi iskolásgyermek sorsára is, viszont a közvetlenül érdekelt felekezeti tanítóság érdeklődési körébe illesztené a tanterv hideg munkáján túlmenően a keze alatt felnövő gyermekek anyagi helyzetének és lelkeségének vizsgálatát is. A Hitel készséggel ajánlja fel hasábjait a meginduló munka számára.

ALBRECHT DEZSŐ

A NEMZEDÉKVÁLTÁS KÉRDÉSEI

1. AZ ELÖREGEDŐ TÁRSADALOM

HANS LEISEGANG német bölcselelő szerint minden logikus és értelmes gondolatot ki lehet fejezni szemléletes módon. A matematikai tételt algebrai egyenlettel s ezt viszont geometriai formákkal teszem szemlélhetővé. A népesség-tudomány művelői is ezt vallják s szinte a tételes törvény bizonyosságával állítják, hogy a népesség számának egészséges fejlődési vonalát a *piramis-alakú kormegoszlás* biztosítja. A korpíramisnak legszélesebb rétegét a társadalom legfiatalabb hajtásai töltik ki s utána a piramis csúcsa felé, egyenletesen csökkenő arányban, az idősebb korosztályok képviselői helyezkednek el,

A népességnek ezt a rendes kormegoszlását külső körülmények s történelminek fémjelzett események megváltoztatták. A 20–25 évfolyamra eloszló háborús halottak száma, valamint a négy háborús évben elmaradt születések összeroppantották a népességi tudomány elméletét. A korpíramis geometriai szabályoknak engedelmeskedő vonalai eltorzulnak. A kormegoszlás, ha nem is urna-szerű, de harangalakú idomot mutat.

A népesedéspolitikus és statisztikus e tételéből a társadalom-tudós vonja le a szükséges következtetéseket. Megállapítja, hogy társadalmunkon az egyensúly megbomlásának kétségtelen jelei mutatkoznak. Ennek következtében az elkövetkező évtizedek mozgalmainak dinamikáját, történéseinek általános jellegét egy *előregedő társadalom* elzárkózó, örökérvényűnek s általános értékűnek tartott hivatástudata szabja meg. Az érték és mérték ítéletét továbbra is az a nemzedéki réteg gyakorolja, mely már messzire rúgta magától a kormegoszlást ábrázoló mértani test alapsíkjaait s a kilótt tárgyak célbajutáskor jelentkező csökkent lendületével és erejével formálja a történelem eseményeit. Hivatott bírálók (Szekfű Gyula és mások) állapították meg erről a nemzedékről, hogy nem a szerves fejlődés törvényszerű felemelkedésével lett a hatalom és erő birtokosává. Erupció lendítette magasba, mint a kráter torkában összegyülemllett lávatömeget, melynek az a tulajdonsága, hogy felszínre jutva, csakhamar elveszti rugalmasságát s megmerevedik. Alóla az új élet csak küzdelem s fáradságos nekifeszülések útján tud utat törni magának.

Benne élünk az eseményekben s így nincs távlatunk a látáshoz. Csupán érezzük, hogy valami formát kereső erő feszegeti a kiépített állásokat és kereteket. Elegendő, ha a fiatal transylvan

magyar szellemiség nagy konklávéjára, a „Vásárhelyi Találkozó”-ra, I. Szemlér Ferenc „Jelszó és mithosz” címen megjelent tanulmányára s az „Új erdélyi antológiá”-ra utalok, melyekben józanul elgondolt tervek, újszerű gondolatok nyertek kifejezést s művészi tökélyre mutató alkotások jelentek meg összegyűjtve nemcsak az itteni, hanem az átfogó magyar szellemi egység számára is. A jelek azt mutatják, hogy szűkebb hazánkban a sztatikus magyarságon kigyulladni készül a dinamikus magyarság. Az őrségváltásra következők, ha megritkult sorokban is, jelentkeznek, hogy a teremtet szellem élő és folytonos önkifejtő cselekvéseivel elmélyítsék, mint minden eddigi és ezután fellépő nemzedék, az egyetemes emberi szellem megnyilvánulásainak ütemét.

A bevezetésben említett, a kormegoszlásban pánikot keltő zavarok eredménye most jelentkezik. A fellépő nemzedék hatóereje nehezebben bontakozhatik ki, mint azokban a korokban, melyek a nemzedékek váltógazdaságának törvényeit biztosítani tudták. Az események azonban nem járnak magukban s ha kielemezzük a kísérőjelenségeket, azt tapasztaljuk, hogy a nemzedékrend íratlan, de következetesen megvalósuló törvénye erőket hoz mozgásba. A születési és fellépési idő azonosságán túl bekövetkezik mindazoknak együvéverődése, akiknek az élethez való viszonyulásai lényegében azonosak. Gondolati összefüggések válnak tudatos élménnyé. Ennek tengelyébe a *világkép* kerül, amely megoldja a nagy ismeretleneket, a környező világ és sodró események jelentését és értelmét. Ez az átfogó értékű, általános jellegű és egyetemes érvényű világkép alapozza meg azt a szemléletformát, amely az egyéni igazodás számára határozott elveket és irányokat jelöl ki.

A nemzedéki probléma, ezek szerint, korántsem születési dátum kérdése, sokkal inkább a világképpel kapcsolatos. A két Tolsztoj-figura, apa és fia, akik egyaránt a pincelakás szűk nyílásán keresztül figyelik az elmenő embereket s mindketten a lábbelik sokféleségéből magyarázzák a világ jelenségeinek váltakozását, minden korkülönbség ellenére egyazon szemléleti közösséghez tartoznak. Mihelyt azonban a két szemlélődő egyike – nem feltétlenül, de rendszerint a változásokkal szemben rugalmasabb szellemű fiú – szemlélődésében az emberekből már többet lát s kutató pillantása meglátja azoknak fejét is, magatartásában s következőképpen felelősségében ellökődik attól a szemléleti közösségtől, mely megadta alapvető érzéseit s melybe mintegy bele született.

A társadalom dinamikájának törvényszerű jelensége a felemelkedő csoportok megmozdulása. Megállás, nyugalom, szünet nincs egy percre sem. Az ember folyton kísérletezik. Töpreng, tervez s cselekvésekre lendül. Kultúrákat pusztít el, melyek büszkeségei voltak az egyetemes emberiségnek, hogy, aztán a maga képére és hasonlatosságára újaknak adjon életet. Életformák veszítik el értéküket és értelmüket, s ugyanakkor új elvek veszik át az impériumot. Árulókká válnak az írástudók, hirdeti Julien Benda; felázadnak a tömegek, állapítja meg José Ortega y Gasset. S mintha

a 19. század jellegzetes szellemi öröksége, a hegeli dialektikus fejlődésfelfogás ülné diadalát, a legszélsőbb végletek váltogatják egymást ugyanazon a területen.

A nemzedékek időrendi felváltódása természeti törvény. A változás bekövetkezését elhalaszthatom, de meg nem gátolhatom. Fel kell tehát tennem a kérdést, hogy *szellemi őrségváltás szorgalmazása vagy annak pusztá helyeslése és szükségének igénylése egyben elárulása-e a közösség meglevő értékeinek?* Lázas-e ez a meglevő rend ellen? Megbontása-e a nemzeti kisebbség kialakított kereteinek? Megtagadása-e a hagyományoknak s a történelmi múlt tanulságainak?

2. A SZELLEM MOZGÁSJELENSÉGEI

AZ EMBERI SZELLEM, nem nyugdíjképes állami tisztviselő, aki előre megállapított szabályok szerint megmássza a hivatali előmenetel egymásutáni fokait, gépiesen végzi teendőit, majd nyugalmába vonul s elveszi munkájának eredményeit, melyekre becsülettel rászolgált. *A szellem tulajdonsága éppen a folytonos aktivitás.* Vágyódás a részletigazságok és elért eredmények birtokából a teljes igazságra, a tökéletességre, az egyetemességre s az átfogó egységre. A szellem dinamikájának üteme nem lanyhul el, mihelyt cselekvő megnyilatkozásai során sikeresen befutotta a megismerés egy körülhatárolt szakaszát. A szellemre vonatkoztatva éppen úgy nem beszélhetünk beérkezettségről, mint az önkifejtődésébe történő illetéktelen korlátozások jogosságáról.

Az eszmék s minden emberi gondolat szakadatlan formakeresését s szüntelen változását igazolja a művelődéstörténet minden fejezete. Hiszen a művészi alkotó és alakító erő minduntalan különböző formákat keres a maga számára. A román építészet megelőzte, mintegy előkészítette a középkori építészet legcsodálatosabb megvalósulását, a gótikát. Ezt felváltotta a reneszánsz, melyben új természetszemlélet teljeseedett ki, az új művészettörténet szerint (Gerevich Tibor) nem Kolumbus, nem a humanisták, hanem Assisi Szent Ferenc hatására. Utána következett az olasz földön született s tipikusan olasz korstílus, a sokáig lebecsült barokk. Vagy nézzük az európai gondolkodás főirányait, melyeknek kialakítói Sokrates, Plató és Aristoteles voltak. Rendszereiket a keresztény patrisztika és skolasztika fejlesztette tovább. Szent Ágoston idealizmusra (Aristoteles) épített. A bölcsélet összhangja azonban nem maradt tökéletes és töretlen. Jött a reneszánsz és humanizmus s megbontották azt. A racionalizmus újabb árama Descartes-tal indul meg, Pascal fellépésével folytatódik s mélypontját Spinoza pantheizmusában éri el. Az emberi szellem azonban nem pihen, újabbra és többre vágyik. Megjelenik az empirizmus, mely a szkepszisig jut el. Majd Kant következik szólásra traszcendens idealizmusával. Utódai lesznek Fichte, Schelling és Hegel, akiknek rendszere a pantheizmusba torkollik. Erre

építi fel Marx a materialista szocializmust, majd Comte pozitivizmusa az agnosztikus és empirikus irányt fejleszti tovább. Az útvesztőből Trendelenburg az aristotelesi bölcsélet talajára hívja vissza a gondolkodókat s XIII. Leó az Aeterni Patris kezdetű nevezetes enciklikájában az új-szkolasztikának adja meg az irányító elveket.

Ezeket az új formákat és irányokat mindig egy fellépő új *nemzedék* hozta magával s az előttejárókhoz viszonyítva magatartása mindig ellentétes előjelű volt. Ha ez nem így lett volna és nem így lenne ma is, akkor az emberi civilizáció története nem volna más, mint a szellemi tömeg megnyilvánulásainak szükségszerű egymásutánja, melyben a problémák előtt mindenki csak a már készen talált véleményeket gondolja végig, melyeknek eléréséhez nincs szüksége új erőfeszítésekre.

Ha tehát a szellemi megnyilatkozások formakeresése és tartalmi átszövődése kimutathatóan *állandó változás* törvényének engedelmeskedik, nyugodt lelkiismerettel vállalhatom annak a tételnek a védelmét, hogy közösségünk lába alatt nem inog meg a talaj, ha a szellemi magatartás és állásfoglalás új irányú tájékozódása nem találkozik a meglevő gondolkodás és életforma kialakítóinak és képviselőinek ízlésével és felfogásával. Hiszen az csak nem vitatható, hogy a magyar szellemiség alkotó munkaterületeit nem tekintheti senki érdekcsoportok által kijelölt kiváltságosak számára fenntartott zártkutatómányi terepnek, ahol csak céhbüliek vágthatják csákányukat a kincseket rejtő föld kérgébe.

Csak nemrégén jelent meg magyarul Jósé Ortega y Gasset könyve a tömegek lázadásáról, melyben a nemzedéki kérdést is vallatóra fogja az egyik vonalalatti jegyzetében. Ortega többek között ezeket mondja: „...egy generáció átlag harminc évig tevékenykedik. Az aktivitásnak ez a korszaka két periódusra tagozódik. Az elsőben az új nemzedék kifejleszti eszméit, érzelmeit, hajlamait s megismerteti azokat a közösséggel, melynek részese. A másodikban azok erőre kapnak s uralkodókká válnak. Azonban ennek a nemzedéknek uralma alatt egy második nemzedék nő fel, amely már más ideákat, érzelmeket és hajlamokat hoz, melyek a nyilvános élet levegőjét kezdik megváltoztatni.” A kisebbségi sorból elsőnek kinőtt nemzedék a cselekvő megnyilatkozások *első* szakaszában van. Az előttünk járó generáció pedig a *másodikban*. A nemzedéki átváltódásnak ez a fázisa, melyben élünk, pontos egyezést mutat a stafétafutás ama pillanatával, amikor a befutó atléta görcsös szorítással markolja meg a stafétabotot, de már rajta van azon a soron következő új futó keze is. Ebben a pillanatban úgy szalad a két futó, hogy mindkettő kezében ott van a stafétabot. A dolog természetéből folyik, hogy az a staféta éri el a legjobb eredményt, amelyiknek legjobban sikerültek a váltásai. S ugyanígy a nemzedéki átváltást az a társadalom viseli el nagyobb megrázkódtatás nélkül, amelyik nyugodtabb lefolyást tud biztosítani annak.

3. ORSZÁGVESZTŐ NEMZEDÉK ÉS NEMZEDÉKI KISEBBSÉG

TERMINUS, a határok kétfelé néző védője, a kisebbségi magyarság életében csak megkülönböztető jel lehet a nemzedékek között, de *nem áthidalhatatlan szakadék*, melynek egyik oldalán tudni sem akarják, ami a túlsó parton az olvadt fém sugárzásával izzik és alakul. Tehát az új nemzedék megjelenése és magatartása, formai és tartalmi önkifejtődése könnyen megismerhető és megérthető. Csupán szeretet, belátás, józanság és bölcsesség kell hozzá s ezek a mélyen emberi tulajdonságok elsősorban az előljáró nemzedék természetes sajátjai.

Az utóbbi időben sok szó esett a transylvan szellemről, A katolászegi kisnemes Budai Nagy Antal hitével hadakozó harcosok lépnek a közélet csatamezejére s készek megvívni bárkivel a transylvanizmus védelmében. Lelkes védői azt mondják róla, hogy a politikai hatalom sohasem vallotta és vállalta, a transylvanizmus gondolata sohasem teljesedett politikai programmá annál a nép-nél, amely a hatalom boldog birtokosa lehetett. (Kacsó Sándor: „Az igazi transylvan szellemiség.”) Tehát mindig az a nemzet vallotta és vállalta a transylvan szellemet, amelyet a történelem a hatalom felosztásánál a legalsó rétegekbe fektetett. Ilyenformán pedig a transylvan szellemnek – ha valóban létezik és hat – a *türelmesség, engedékenység, megértés s a más alkatuakkal való békés együttélésre való hajlandóság* jeleit is tükröznie kell. Tehát a mi életünkben magát a transylvan szellemiséget tagadja meg az, aki a transylvanizmus nevében hadakozva, a nemzedéki kisebbségnek értékeit s életjelenségeit lebecsüli, annak alkotó erőivel a közösséget megtagadja, hivatását kétségbevonja, szemléletét elítéli s megnyilatkozásait a népi közösség érdekeire veszélyeseknek tartja.

A „Vásárhelyi Találkozó” csak nemrég hirdette meg a szellem szabadságát s vállalt minden megnyilatkozást és alkotást, mely a kisebbségi magyarság nemzeti és erkölcsi érdekeit és értékeit hordozza. Ezt az állásfoglalást épen úgy, mint a Találkozó összes határozatait, a kisebbségi magyarság egyetemesen magáénak vallja, nem egyszer tett hitet mellettük, gyakorlati megvalósításuk érdekében lépések történtek. Joggal kérdezhetem tehát, hogy a meg-egyezőések csak addig köteleznek, amíg egy gyékényen áruljuk szellemi portékáinkat s mértékül ugyanazt az egységet használjuk, bár jól tudjuk, hogy annak hitelessége körül baj van? A kérdésre mindenki megadhatja a feleletet saját lelkiismerete előtt.

Miért hit az izgalom, ha a nemzedéki kisebbség a közéletben és szellemi megnyilatkozásokban szólásra jelentkezik? Miért az indulatos kifakadások s vészharangok ok nélküli kongatása? A politikai és szellemi egység megbontásának szörnyülködő hánytorgatása? Mindez csak a szellemtörténész Huizingát igazolja, aki súlyos megállapítással mondta ki véleményét: örült világban élünk.

A nemzedéki egyedek megnyilatkozásainak és alkotásainak bírálata jogosan illeti meg az írástudókat válogatás nélkül. Vitat-

hatatlan azonban, hogy egy nemzedékről, mint közösségről, melynek kibontakozása a történelmi holnap eseményeibe szövődik bele, az érdekelt kortárs nem mondhat értékítéletet annak veszélye nélkül, hogy állásfoglalásának komoly és megbízható voltát elfogultsága és érdekeltisége ne rontaná le. *Adhuc sab judice lis est* – a per még a bíró előtt van, írja Horatius az *Ars poeticában*. Az ítélet tehát nem a mi kezünkben van. Megmérnek minket is a történelmi távlatok épen úgy, mint az előttünk járókat, s kérlelhetetlen szigorral állapítják majd meg mind értékeinket, mind hibáinkat.

Vitathatatlan, hogy egy nemzedék pusztá fellépése még nem jelenti egy bizonyos szompontból egységesnek tartott közösség felemelkedő megmozdulását, mely egyben a szerves emberi közösség belső értékének gyarapodását is jelenti. Ha egy nemzedék igazolni akarja fellépését, elengedhetetlen követelmény, hogy eszmékben, érzelmekben, életelvekben, szemléletben, magatartása és felelőssége tartalmi telítettségében *többet, jobbat és újat* hozzon. Megjelenése nem merülhet ki csupán a hivatásra való felkészülés szószátyárkodásában.

Ha tehát egy nemzedék megjelenését általánosságban feltételhez kötjük, önmagunknak is váltóasztalra kell tennünk értékeinket, hogy rámutathassunk: ime, ez életünknek, gondolkodásunknak, magatartásunknak s felelősségérzetünknek képlete.

Hangsúlyoztam már azt a véleményt, hogy a nemzedéki probléma korántsem születési dátum kérdése. *A születési év mindössze kronológiai tájékozási pont*, épen úgy, mint a szellemtörténetben általában. A műtörténész, ha állítja is, hogy a gótikus építészet 1144-ben született, amikor az első tiszta gótikus építkezés, a saint-denis-i apátsági templom elkészült, a kifejlődés megelőző évtizedeit is a gótikához számítja. Amikor tehát a nemzedéki kisebbség és többség egymásmelletti létezését hangoztatom s két nemzedék megkülönböztető jegyeit keresem, a korszerinti széttagozást nem tekintem perdöntő bizonyítéknak. Mindössze számolok vele, mint természetes adottsággal.

Ezzel szemben rá kell mutatnom arra az elhatározó különbségre, melyet magának a kisebbségi sorsnak átélése és élménye a két nemzedék számára jelentett. Az újabb évszázatok nemzedékének tudatában a nemzetiségi gondolat, melyet ma kisebbséginek jelölünk, egészen más élményt jelent, mint az országvezető nemzedék rendszereiben. Az előttünk járók a kérdés megoldását az elsőségi és felsőségi jog gyakorlásában látták. Előbb az egy ország, egy nemzet, egy nyelv jelszavával; később pedig, Széchenyi hatására, a magyar nemzetiség kifejlesztésével. A kisebbségi rendnek, mint békeintézménynek első nemzedéke számára a kérdés feloldása a természeti jogban gyökerezik. Ebben lát lehetőséget a kikerülhetetlen dualizmus számára: hűséggel viseltetni nemzetiségével szemben s lojális polgárként beilleszkedni az állam rendjébe.

Míg az idősebb nemzedék az állam céljait szolgálta, amikor rendezte a nemzetiségek kérdését, addig az új nemzedék a ki-

sebbségi sors vállalásában sajátos nemzeti jellegéért folytat törvényes és természetes harcot, melynek 40 millió európai élet szívszűz akarata kölcsönöz átütő erőt. A kisebbség végeredményben *az emberi személy tökéletesebb kibontakozását és kifejlődését* akarja elérni, amikor a legújabb keletű nemzetközi jogi egyezmények és szerződések betűinek és szellemének érvényesítése érdekében frontba dobja értékeit.

Az országvesztő nemzedék, a kisebbségi sors kényszerű vállalása következtében, nem vált egyúttal magának a *kisebbségi szellemnek* hordozójává. Tragikus szereplője volt a történelmi változásoknak, cselekvő irányítója a kisebbségi közösség életének, de nem végleges kialakítója a kisebbségi szellemnek. Semmi csodálkozni való nincs ezen. Hiszen ha a páter familiasztaletű igénylő helyzetéből kirekesztenek valakit s a servus nullum caput habet megalázóan kilátástalan állapotát kell vállalnia, a sorsfordulatban alul maradva, életét nem tudja átrendezni a megváltozott körülmények követelményeinek megfelelően. A hatalom birtoklásától bejárhatatlan nagy út vezet a hatalom szolgálásáig.

A két nemzedék közötti különbözőség ezek szerint *lélektani* okokkal magyarázható. Lehet, hogy ezek matematikailag ki nem fejezhető viszonylatok. Azonban, amint azt a világ talán legnagyobb élő fiziológusa, Alexis Carrel, írta, még egy öntudati állapot, a gyermekétvesztő anya fájdalma, a sötét éjszakába merült misztikus lélek szorongása és a rákgyötörte beteg szenvedése is egyaránt valóságok, ha nem is mérhetők.

A nemzedéki kisebbség magatartásának és felelősségének megértéséhez a kisebbségi rend fenntartását és kifejlesztését biztosító alapelvek tisztázásán át lehet eljutni. Vannak sorskérdéseink és nagy magyar valóságok, melyekkel szembe kell néznünk, melyeket meg kell oldanunk s amelyeket vállalnunk kell.

4. A MAGYARSÁG SZELLEMI EGYSÉGE

MI SEM TERMÉSZETESEBB, minthogy egy család tagjai, egymástól bármilyen távol és bármilyen körülmények között is éljenek, megmaradnak egyazon családi kötelék tagjainak. Sorsuk jóra vagy rosszra fordulásában egyaránt érzik és vallják az együvé tartozást s az egy törzsből való sarjadást. A családi közösség egységén nem ejtenek csorbát az országhatárok tiltó parancsai, sem a világrészek közti távolságok.

A „Vásárhelyi Találkozó” nemzetpolitikai megfogalmazást adott ennek a tételnek s kimondta, hogy „...a középeurópai *magyarság egyetlen nyelvi és kultúrközösséget képez, melynek a romániai magyarság is alkotó része.*” Valóban, ma már nem lehet vita tárgya, hogy a nemzetnek, mint természetes társaságnak tagjait a történelmi fajiságnak és kulturális közösségnek tudata fűzi egybe. Ezen túlmenőleg a perdöntő fontosságú egyéni akarat, a szellemi alkat, a jellembeli és erkölcsi megegyezések és

az életstílus meghatározó jellege egyetemes összefonódásban szabnak irányt a nemzetiségi hovatartozandóság számára.

Vitathatja-e valaki, hogy az ember nemcsak állampolgár, hanem egy kulturális, faji és nemzeti közösség tagja. Anyagi életét, annak körülményeit az állam hatalmi orgánizmusa szabja meg s a föld, melyhez sorsrendelés köti. De ezen felül valamennyien hordozói vagyunk egy sajátos kultúrának, mely lényegében, formájában s szellemében sajátosan magyar, bármilyen földön virágzik. Akármilyen állami rend is gyakorolja az impériumot a magyarság egyes csoportjai felett, azoknak szellemi kifejtődései szerves, el nem választható módon fonódnak bele az egyetemes magyar kultúrába. Részai az egésznek, amely csonkíthatatlan és oszthatatlan.

A szükség úgy kívánja, hogy nyomatékosan megállapítsuk, hogy a szellemi egység fogalmai egymástól teljesen függetlenek. Az elsőnek vállalása nem jelenti a második követelését. Viszont ez utóbbi megszűnése nem vonja maga után az előbbi széthullását. Amikor hangoztatom, hogy minden partikularizmus s minden olyan útkeresés, mely elágazik a törzsmagyarság kultúrájának irányvonalától, megbontja a magyarság szellemi egységét, a közösségtudat gondolatát akarom elmélyíteni addig a felismerésig, hogy a kisebbségi magyarság számára csak az osztatlan magyar műveltségi közösség áramlásában termelődik és érik annyi erkölcsi erő, mely közösségét ellenállóvá teszi s megtartja a történelem elkövetkező századai számára. Ez a feladat nem a politikus számára érik problémává, mert a szellemtörténész és társadalomtudós kötelessége keresni azt a közös, mélységben rétegződő alapot, amelyen az emberi élet s az egész emberi kultúra felépül s amellyel az emberi életfolyamat egész dinamikáját magyarázni és értelmezni lehet. A politikus tevékenysége a közösség érdekeinek megvédésére és elősegítésére irányul. Kísérletei a hatalmi próbálkozások és végrehajtott munkaprogrammok eredményeiből sarjadó akciókban, vagy az ellenük irányuló reakciókban teljesednek ki s mindig egy történelmi pillanatban adott eszményhez, egy jelenvaló történéshez kapcsolódnak. Ezzel ellentétben a szellem politikusa tágasabb, átölelőbb dimenzióba ágyazza tevékenységét, hiszen „...a szellem legfőbb feladata a teljes emberi s nemzeti tudatnak fenntartása, megőrzése s további gazdagítása. A szellem nem a nemzet pillanatnyi életét képviseli, hanem egész történelmi létét és örök emberi igényeit”. (Féja Géza: A szellem politikája.)

Mint már említettem, a „Vásárhelyi Találkozó” a magyarság szellemi egységének gondolatára adta le szavazatát s kevéssel utána I. Szemlér Ferenc, a transylvan szellemiségről írt helikoni tanulmányában, a konjunktúra-világképet magában rejtő öncélú transylvanizmus feladásának szükségét hangoztatta. Európai tájékozódás s a magyar szellemi egységbe való haladéktalan visszakapcsolódás mellett foglalt állást.

Meggondolkoztató tünet, hogy éppen ezen a téren robbant ki az ellentét a két nemzedék között. Azonban alapos tájékoztatlan-ság és felelőtlenség az ellentétből kielemezni a transylvan iroda-

lom kettészakadását. Való igaz, hogy a transylvanizmussal valahogy úgy vagyunk, mint Szent Ágoston az idővel: *ha nem kérded, tudom mi az; amint kérded, nem tudom*. Ha kutatom a transylvanizmus lényegét, azt találok, hogy az végeredményében szellemi igazodás, magatartás, *attitude és nem dogma*. Éppen ezért exakt megfogalmazása nem is adható. Meggyőződésem, hogy emiatt mozognak egymással ellentétes síkon az arról alkotott vélemények, melyek szükségtelen szembeállításokat eredményeznek s szenvedélyes vitákat csíholnak ki. A klasszikus megfogalmazás hiánya zűrzavaros állapotot teremtett. Azonban bármilyen legyen is állásfoglalásunk a transylvanizmus kérdésében, nem vonhatjuk kétségbe, hogy a transylvan magyar szellem eredeti és sajátos alkotásai az egyetemes és egységes magyar szellem megnyilatkozásainak szerves, elválaszthatatlan és máshová be nem sorozható részei. Ezért tiltakozott joggal Szilágyi Sándor 1860 körül az itteni szépirodalomnak az önállóság alapján való elkülönítése ellen.

A transylvanizmus gondolata az 1918-as októberi összeomlás romjaiból öntudatra emelte szűkebb hazánk magyarságát. Lelket öntött az elcsigázottakba, lökést adott a kihagyó szellemi megnyilatkozásoknak s a közösség eltompuló tudata előtt megcsillantotta az élet értelmét és céljait. A *transylvan szellem nemzedéke* feladatát azzal teljesítette, hogy társadalmunkat kiemelte a magába roskadó passzivitásból s elosztatta a kitaszitottság és elhagyatottság mindent megülő fojtó ködét. Költői és írói hangot adtak a nép élni akarásának. A kisebbségi sors újszerű élményei és hatásai keltek életre alkotásaikban. Megművelték a talajt, melyből újra kalászbá szökött a magyar szellem. Közgazdászai az anyagi megélhetés új útjait tették járhatóvá, az állami támogatás biztosságot nyújtó alapjaitól megfosztott magyarság számára. Politikusai 1921-ben létrehozták a Magyar Szövetséget, majd a Magyar Néppártot. A Magyar Szövetség megszüntetése után megalakították a Magyar Nemzeti Pártot s végül, általános kívánság hatására, 1922 december 28.-án megszervezték az Országos Magyar Pártot.

A transylvanizmus történelmi feladatot töltött be azáltal, hogy a kisebbségi sorsba zuhant magyarság elernyedő életakaratát erő kifejtésre serkentette, azt táplálta s irányt mutatott népi boldogulása, fennmaradása s kiteljesedése számára. Ez volt életének célja és tartalma. Feladatának teljesítése után a transylvanizmuson is beteljesedik az eszmék történetének törvénye, amely azt tanítja, hogy *az eszmék delelését nem lehet időtlen-időig nyújtani*. Impériumát nem lehet erőszakolt beavatkozásokkal minduntalan megizmosítani, mert minden, ami emberi, törvényszerű ütemben és íveléssel befűjtja pályáját, leröjja teljesítményét a történelmi igényekkel szemben és átadja helyét a friss erővel feltörő új eszméknek.

A reneszánsz óta az európai szellem már harmadik dimenzióban is lát. Ha tehát a mi fiatal magyar szellemiségünk az önmagáért való transylvanizmus helyett Európa-látó magatartást sürget s valósít meg a maga részéről, ez nem megtagadása történelmi

rendeltetésünkől eredő sorsunknak s nem elutasítása a hagyománynak sem, amely nem más, mint állandóság és folytonosság, hanem mindössze a *harmadik dimenzió* nyújtotta adottságok és lehetőségek számbavétele és kihasználása.

Egyáltalán nem vitatható felfogás az ember történetisége. Ugyanis az ember nem matematikailag kiszámítható jelenség. Nem láthatom csak azt benne, ami anatómia, vegytan, élettan, lélektan, neveléstan, társadalomtudomány, politikai közgazdaságtan, mert az ember a maga valóságában ezek mindenikénél jóval több. A természeti adottságok magukra nem adják az ember végső meghatározását. Már maga a pusztá lét is duálizmus. Szellem és anyag lényeges egysége s egymásra való kölcsönös vonatkozása. Nem csak kiterjedt s érzékeink alá eső valóság: anyag, amint azt a 19. század bölcselei: Haeckel, Ostwald, Marx, stb. hirdették, de nem is csak szellem, amelynek lényege s léte nincs térbeli kiterjedéshez kötve s az anyagi lét, mint annak jelensége, objektívációja vagy terméke jelentkezik, amint azt a spiritualisták: Leibniz, Berkeley, Fichte, Wundt és Bergson tanítják. Így hát az ember, anélkül, hogy valami skolasztikusán lezárt formában kényszerülne megnyilatkozni és kiteljesedni, megelőzőleg a multban sok történetést feltételez, ami nélkül jelene meg sem érthető s meg sem fejthető.

Ezek szerint a történelmi multból nem lehet kiszakadni. Saját szemünk előtt mindössze ennyi történik: beigazolódik a történeti tanítás, hogy *a nagy, sokszor profetikusan lelkesedésű álmódok, kísérletezők és romantikusok után a realisták, a gyakorlati emberek következnek*, akikben ég a magyarság szellemi egységének tudata. Szemléletének, magatartásának és felelősségének alapja, hogy a négy világrész magyarsága osztatlan és egységes szellemi közösséget alkot, bár az európai országhatárok tiltó vonalai, a nemzetközi politika helyzetalakulásai más és más fennhatóság alá rendelték a magyar népközösség talán legértékesebb és legéletrevalóbb százazreit. Egy kötelesség mindenestre kicsapódik ebből az állásfoglalásból: *el kell mélyítenünk a közösségtudat gondolatát* minden társadalmi és történelmi jelenség ellenére is.

Ha tehát támad egy nemzedék, amely romantikus látás helyett *realizmust* sürget s állítja, hogy a transzvilvanizmus kisebbségi életünkben már leróttá adóját a történelmi igényekkel szemben, akkor ez a nemzedék nem lázad fel az ellen az alapvető valóság ellen, hogy Transzvilvaniához kötöttségünk és kisebbségi helyzetünk vonják meg az irányvonalat megnyilatkozásaink, alkotásaink s minden cselekedetünk számára. Ez a kötöttség s önkéntes sorsvállalás jelenti azt a középvonalat, mely körül minden történés mozog.

Diaszpóra, kisebbségi és nemzeti magyarság együtt áll és együtt bukik s a magyarság szellemi egységének közösségéből, az egész szétomlásának veszélye nélkül, nem szakadhat ki sem az egyik, sem a másik.

5. KISEBBSÉGI DEMOKRÁCIA

TANUI VAGYUNK eseményeknek, melyek biztos kézzel mutatják, hogy Európa újból kiesett az eszmék egyensúlyának józan és megfontolt állapotából. Jelszavak viaskodnak egymással s azok uszályába kapaszkodva, kétségbeesetten keresnek eligazodást az emberi közösségek. Divattá vált a világnézetek harca s tömeghóborttá a velük való folytonos előhozakodás. A válság hulláma mindent elöntött s eltűnőben van a bizalom, melyről Aris-toteles azt írja, hogy minden közösség alapja.

A nagy európai iránykeresés, amely lehet halálos, de lehet életet adó, mint egy szülés a vajúdás pillanatában s amely súlyos válságba vitte magát az európai gondolatot, különösen felelősségteljes feladat elé állítja a mi kisebbségi magyarságunkat.

Hiszen ezerszer hangoztatott igazság, hogy minden állásfoglalásunk és igazodásunk irányát kikerülhetetlen határozottsággal szabja meg kisebbségi helyzetünk. Természetes, hogy ez a helyzeti adottságunk kötelez arra, hogy a magunk belső életében azt a szellemet alakítsuk ki, amelyet közjogi viszonylatainkban magától az államhatalomtól megkövetelünk s amely a nemzeti kisebbség helyzetét biztosítja az állam keretein belül. Világos igazság tehát, hogyha nemzeti kisebbségünk demokráciát hangoztat az állami impérium birtokosai felé, önmaga számára, belterjesen is munkálnia kell annak szellemét. Már pedig kétségtelen, hogy az egyetlen nyelvi és műveltségi közösségben élő magyarságnak *a keresztény erkölcsben gyökerező nemzeti demokráciához* kell igazodnia.

Különös, mint maga az egész kisebbségi sors, hogy éppen a demokratikus gondolat jelenti számunkra az egyetlen életlehetőséget. Hiszen végeredményében valami paradox jelenség, hogy demokráciát igényelek a magam számára, én a kisebbségi állampolgár, noha az, végső elemzésben, többségi uralmat jelent. A többség eszméinek és akaratának uralmát a kisebbség eszményei és kísérletei felett. A demokrácia lényegéhez tartozik, hogy gondolatait, célkitűzéseit s rendszerének egész problematikáját tömegek vegyék vállalkra s emeljék magasba. Ezért, mint minden többségi uralom, hajlik arra, hogy elnyomóvá váljék a társadalom olyan rétegeivel szemben, melyek állandóan kisebbségben vannak.

Miért állítjuk mégis életirányunk tengelyébe a demokratikus gondolatot? Ha a kérdésre válaszolni akarok, ki kell tapintanom magának a demokráciának mibenlétét. Legegyszerűbb megfogalmazásában: *demokrácia alatt a nép legszélesebb rétegeinek javát és boldogulását értem*. Ebben a körülírásban: a demokrácia elsősorban nem az általános titkos választójog problémája. A kisebbségi demokrácia legszembevetőbb jegye éppen az, hogy telítettsége *nem annyira politikai, mint inkább szociális természetű*, ellentétben az államalkotó többség demokráciájával, melyben a politikai eszmék hordozzák az elsőbbségi és felsőbbbségi jeleget.

Egészen elemi kijelentés, hogy a társadalmi egységet, mely magyarságunk számára olyan szükséges, mint az élet számára az oxigén, nem az osztályharc építi. Éppen ezért a kisebbségi demokrácia feladja a társadalmi osztályok közti ellentétek feszítését, anélkül azonban, hogy belefűlladna a parancsuralmi rendszerek uniformizáló és kollektivizáló áramlatába. Ez esetben ugyanis önmagát semmisítené meg.

A kisebbségi társadalmi rend, a közösség valamennyi tagjának lényegileg egyenjogú érvényesülésén épülhet fel. Közösségünkben tehát egyenlő megbecsülés és egyenlő alapjogok illetnek meg mindenkit születésre, vagyoni helyzetre, társadalmi állapotra való tekintet nélkül. Egy ilyen széles népi rétegekre felépített társadalomban a felelősséget egyenlően hordozza a közösség minden rétege. Következésképpen a vezetésben a közösség minden munkából élő tagjának gondolata érvényesül s így ezen keresztül a *munka hatulmi fölénye* alakul ki.

A hagyományokról és hazugságokról írt könyvében Chesterton azt írja, hogy: „...a demokrácia igazi uralmához nem csupán a demokratikus berendezésre, sőt még csak nem is a demokratikus filozófiára van legégetőbb szükségünk, hanem a *demokratikus érzésre*. A demokratikus érzést, mint legtöbb elemi és elengedhetetlen dolgot, nehéz meghatározni, abból az egyszerű okból, hogy nehéz megtalálni. A demokrácia egy bizonyos ösztönszerű lelkiállapot, amelyben úgy érezzük, hogy mindaz, amire nézve minden ember egyezik, kimondhatatlanul és elsősorban fontos.” Tehát a demokrácia éppen úgy nem filantrópia és altruizmus az egyenekből vagy az egyének sajátos készségű csoportjaiból kialakult társadalmi kisebbség számára, mint ahogy nem monopolizálható jelszó és életforma a társadalmi és emberi osztályzás szerint tömegnek jelzett csoportok számára.

A demokratikus érzés, amelyről Chesterton ír, egy olyan nemzedék nyomában jelentkezik közéletünkben, melynek szellemi alkata a századforduló liberálisizmusán izmosodott. Társadalmunk kasztszerű tagoltsága, osztályonkénti elkülönülése, a közéletünkbe mélyen beágyazott előítéletek nehezen járható utat vertek a kisebbségi demokrácia számára. Az új nemzedéknek tehát a szellem nem lanyhuló őrzésében kell meggyökereztetnie új területeken a meghirdetett demokráciát, amely a mindennapi élet s nem csupán az ünnepnapok és ötletszerű alkalmak életformája és megnyilatkozási módja.

6. NÉPI POLITIKA

A DEMOKRÁCIA szelleméről beszélve, megidéztem a népi politika gondolatát. Már Szent Tamás hangoztatta, hogy az ember általában olyan közösségben érzi jól magát, melyben a magatartását irányító szabályok alkotásában és alkalmazásában magának is része van, A tömegnek megnyugvását növeli s a rend-

szerhez való ragaszkodását erősíti, ha a rendszabályokat rajta nemcsak végrehajtják, hanem lehetőséget adnak arra, hogy azok tartalmi felépítéséhez maga is segédkezet nyújtson. Minél többen vesznek részt a közélet formálásában és ellenőrzésében, annál kiegyensúlyozottabb és lendületesebb a társadalom élete.

Ez azonban nem zárja ki, sőt egyenesen megköveteli, hogy a közéletben csak az arravaló, tehetséges és becsületes emberek érvényesüljenek. A kisebbségi demokrácia rugalmas keretei odáig nem tágulhatnak, hogy a társadalmi osztályok egymással szemben a kizárólagosság elvét alkalmazzák, amikor a vezetés és képviselő kérdéséről van szó. Mert ha a demokrácia egyenlősége érvényes alulról felfelé, hatóerejéből nem vezíthet, ha felülről lefelé is alkalmazzák. Következésképpen *a népi demokrácia hordozója nemcsak az lehet, aki a népből került ki, vagy pedig, akit a nép maga emelt önmaga fölé, hanem mindenki, aki a népi közösség érdekeit szolgálja.* Tehát közönséges demagóg kóklerkedés azt hirdetni, hogy népi politikát csak az csinálhat, akinek gyökerei vannak a népi rétegekben. Aki akár egyéni, akár pedig más érdekből így értelmezi a demokráciát s a népi politikát, az nem tud különbséget tenni a *népért* és a *népből való* demokrácia között, holott az eltérés kétségtelen s lényeges. A *népért* való demokrácia és politika kétségtelenül mindig a közjó törvényét szolgálja; a *népből* való demokrácia azonban nem szükségképpen jelenti a *népért* való tevékenykedést és erő kifejtést. Ha tehát a demokrácia egyenlőséget jelent, a közösség minden, szellemi felkészültségben arravaló tagja, azonos feltételek mellett és lehetőséggel igényelheti a maga számára a tömegek vezetését és képviselőtét. Aminthogy az értékmegállapításnál nem érdem a népi származás, éppen úgy nem lehet hátrány a más társadalmi osztályba való gyökerezés sem.

Hogy a kisebbségi demokrácia és egészséges, minden egyoldalúságtól mentes népi politika megvalósulhasson, a *közműveltségnek* úgy vertikális, mint horizontális irányban való nagyobb terjedését kell elősegítenünk s érvényesítenünk kell a *keresztény szolidaritás* szellemét a társadalmi és közéleti megnyilatkozásokban egyaránt. Következik ebből, hogy a kisebbségi élet különösképpen igényeli a keresztény gondolat és demokrácia szomszédos egymásmellettiességét. Kereszténység és demokrácia ötvözetében megcsillan a szociális igazság politikai oldala s a közösség sorának intézésében elengedhetetlen követelményként jelentkezik a *sum cuique* elvének szigorú alkalmazása.

Közéletünk sajátos jelensége: a demokrácia szüntelenül való hangoztatása, programmszerű emlegetése. Nem látni azonban, hogy a demokrácia vállalásával járó konzekvenciákat maradéktalanul le is vonnák, aminek oka társadalmunk belső szervezeti gyengesége, világnézeti méghasonlottsága. Emiatt menekül a demokratikus társadalmi átszervezés elől. Képtelennek tartja magát arra, hogy a keresztény alapon álló nemzeti demokrácia jegyében megjelölje a nemzeti lét kialakulásának útjait, közvéleményt kezdeményezzen és kialakítson.

A kisebbségi életforma szinte naponta dob felszínre különös gondolatformákat és paradoxonokat. Ezzel magyarázható, hogy a kisebbségi demokrácia nem hullathatja ki rostáján a különböző társadalmi rétegekből jövő gondolatokat, elveket, terveket, mert ezáltal gyógyíthatatlanul megcsönkítaná önmagát. Viszont a társadalmi rétegződésben legfelül levő csoportok kizárólagossága, mely maga alá gyűr minden más értéket, tényezőt és egyéniséget, a józan nemzetpolitikai látás sajnálatos hiányára vall. Társadalmunk számára ma még nem közkincs az a felismerés, hogy magyarságunk fennmaradásának kifejlődése és záloga a társadalmi rétegek egymástól eltérő életformájának és szellemi alkatának, cselekvési dinamikájának és lényegbeli tartalmának az átfogó és egyetemes magyar világnézetben való egymásmelletti békés, megértő együttélése.

7. MAGYAR VILÁGNÉZET

AMIKOR VILÁGNÉZETRŐL BESZELÜNK, rendszerint egy átfogó szemléletformára gondolunk, melyet az ember a lét és élet legfőbb kérdéseiről, az élet eredetéről és céljairól, világról és emberről magában kialakít.

Ez a szemléletforma, bár abszolút igazságok megismerésére törekszik, nem légüres térben jön létre. Mint minden emberi alkotás, világnézetünk rendszere is magán hordja az egyén személyes individualitását, eredetiségét, történeti mivoltát. A világnézet az oka például annak, hogy „...Michelangelo sohasem tudott volna úgy festeni, mint a hollandusok, s hogy Dante sohasem tudta volna megírni Boccacio Dekameronját. Mindezekre semmi más magyarázatot nem találunk, mint sajátos egyéniségüket, benső lelkialkatukat, mely egészen egyéni módon alakította tárgyválasztásukat, felfogásukat, tárgyak jelentéséről vallott gondolatukat” (Halasy-Nagy József). Amikor tehát a világnézet fogalmához hozzácsatolom a „magyar” jelzőt, arra a sajátos szellemtől átítatott szemléletformára utalok, melynek minden mástól elütő karakterét a magyarság faji adottságai, történelmi beágyazottsága, földrajzi elhelyezkedése, kulturájának egyénisége s nemzeti szelleme közös kölcsönhatásukban szabják meg.

Amikor a magyar világnézetéről beszélek, a világnézetet nem elvont szellemi valójában vizsgálom, hanem az emberi érdekek történelmi és társadalmi szövedékébe itatott ideológiát látom benne. A világnézet, amit sokan a vallás és politika együttes megjelenésének tartanak, számomra értékelést, mérték és érték-egységet jelent. Az események és helyzetek, jelenségek és feladatok, alkotások és állásfoglalások aszerint nyernek súlyt vagy veszítik el értéküket, hogy világnézeti értékrendszerem mutatója mit jelez. Értékelés nélkül nemcsak írni nem lehet történelmet, hanem történelmet csinálni és átélni sem.

Mint ahogy a makrokozmosz nem képzelhető el mikrokozmosz nélkül (e kettő kölcsönössége és egymásrahatása megdönt-hetetlen valóság), épen úgy az emberi történelem sem tarthatja fenn egyetemes jellegét, ha nem fonódik bele minden emberi csoportnak históriája. Egy nemzeti kisebbség, bárha még oly kicsi is, a történelemnek nem passzív szemlélője, hanem cselekvő formálója. Tagjain és közösségén keresztülfut ugyan a történelmi vezérgondolat árama, de a kisebbség feldolgozza azt s szükségleteihez idomítja. Amikor tehát azt mondom, hogy a történelem anyagába a kisebbségi népek is beleszövik sajátos vonásaikat s fellépnek, mint történelemformáló erők, csak közhelyet ismételtem.

A történelmi vonzásoknak és lökéseknek ebben a szüntelenül áramló sodrában *a magyar világnézet kialakítása s a közösség tudatába való felszívódása a belső öntisztítás lehetőségeit, társadalmunk strukturális átszervezését és sorskérdéseink felismerését jelenti.* A magyar világnézet összefogja az egész egyetemes szellemi egységben élő magyarság lelkét; tükrözi a sajátos magyar szellem és keresztény nyugati kultúra értékdús ötvöződését s téveszthetetlenül vezet rá azokra a problématerületekre, amelyeken a népi közösség minden tehetségének együtt kell dolgoznia a valóságos magyar kérdések érdekében,

A magyar világnézet kialakításának halaszthatatlan szüksége az események józan megítéléséből önként következik. De ugyanígy következik az a belátás is, hogy a feladat súlyát nem egy nemzedéknek, hanem a felelősségtől áthatott egyetemes közösségnek kell hordoznia. S ha megtartjuk Széchenyi intését, hogy so-hase azt keressük, ami elválaszt egymástól, hanem azt, ami egyesít, a magyar világnézet szolgálatában megtalálhatjuk az egymásmellé állás lehetőségeit mindannyian.

Dr. DÁNIEL ANTAL

ROMÁNIA ÚJ ALKOTMÁNYA

A HIVATALOS LAP 1938 február 27.-i 48. számának díszkiadásában megjelent új alkotmány Románia negyedik alkotmánytörvénye. A Muntenia és Moldova egyesüléséből megszületett egyesült fejedelemségek első alkotmányának a Cuza fejedelem által 1864 május 2.-án kihirdetett Statutum tekinthető, habár ez csak oktrojált alkotmány volt, amihez az ország utólag járult hozzá népszavazás útján. A második alkotmány sokkal alkotmányosabb formák között jött létre, amennyiben azt a képviselőház szavazta meg s bár a szenátus elé sohasem került, 1866 június 30.-án kihirdették és I. Károly fejedelem is erre tett esküt. Az 1866. évi alkotmány a belga alkotmány mintájára készült, amely akkor az európai államok közjogára érezhető befolyást gyakorolt. Néhány módosítástól eltekintve ez az alaptörvény szabályozta a kis Románia államéletét egészen az egyesülésig.

Az első módosítást az 1866-os alkotmány 1879-ben szenvedte. Az 1878. évi berlini kongresszus ugyanis az ország függetlenségét csak abban az esetben volt hajlandó elismerni, ha az alkotmány 7. szakaszát, ami szerint a román állampolgárságot csak keresztények nyerhetik el, megváltoztatják a zsidók érdekében. Ennek megtörténte után csak 1884-ben módosították ismét az alkotmánytörvényt, amikor az időközben királyi címet felvett I. Károly államfői címét és az állam új elnevezését iktatták be, továbbá módosították a sajtóra, választói rendszerre és a hadseregre vonatkozó rendelkezéseket is. A legutolsó módosítás 1917-ben a háború alatt történt, amikor az agrárreform és az általános választójog elvét vették fel az alkotmányba.

A világháború után Basarabia, Bucovina és Transylvania egyesülése folytán, továbbá a békeszerződések következtében szükségessé vált az alkotmány teljes átdolgozása. Ezt a feladatot a Bratianu kormány végezte el – az alkotmány kidolgozását C. Dissescu egyetemi tanárra bízva, akinek a javaslatát mind a két ház megszavazta és Ferdinánd király szentesítése után a hivatalos lap 1923 március 29.-i 282. számában jelent meg Nagyrománia első alkotmánytörvénye. Az új alkotmány a régi alapelveiből átvette a monarchikus államformát és a nemzetszuverenitás elvét, továbbá más intézkedéseket: 52 szakaszt sértetlenül, 27 szakaszon pedig lényegtelen változtatásokat eszközölve. Az újítások közé tartozik a nők egyenjogúsítása, az idegenek honosítása, az általaj államosítása, a sajtóvétségek feletti ítélkezés, a szenátus összetétele, a törvényhozási tanács, a miniszterek felelőssége és az alkotmányellenes miniszteri rendeletek által okozott károknak

az állam által történő megtérítése, a Semmitőszék illetékessége a törvények alkotmányosságának felülvizsgálására, a közigazgatási bíraskodás létesítése, a nemzetvédelmi tanács, hivatalos nyelv, osztrómállapot és az alkotmánymódosítással kapcsolatban előírt formaságok. Új rendelkezés továbbá az agrártörvények alkotmányjogi jelleggel való felruházása, a Transylvánián kívüli tartományok erdőinek kisajátítása és a zsidók honosítására vonatkozó dekrétumok megerősítése.

Az 1923. évi alkotmány egy hónap hijján tizenöt évig volt életben, amikor a napisajtóból jól ismert körülmények között 1938 február 24.-én az ország képviselőválasztó polgárai népszavazás útján 4,297.581 szavazattal 5.483 ellenében elfogadták a hivatalos lap február 20.-i számában közzétett alkotmánytervet.

Míg a régi alkotmányról magyar nyelven is kitűnő magyarázatokkal ellátott fordítás áll rendelkezésünkre (Dr. Balogh Arthur és Dr. Szeghő Imre: Románia új alkotmánya, Cluj, 1923 115 l.), addig az új alkotmányt magyarul csak napilapjaink ismertették kivonatosan vagy a szavazást megelőző napok sietségében készített fordítások útján. Feltéve azt, hogy a régi alkotmány főbb intézkedései a tizenöt éves gyakorlat folytán közismertekké váltak, az alábbiakban csak annak az ismertetésére kívánunk szorítkozni, amit eddig szakszerűen még román részen sem mutattak ki, hogy miben is különbözik országunk új alkotmánytörvénye a régitől?

AZ ÚJ ALKOTMÁNY először is lényegesen rövidebb a réginél, mert amíg az előbbi 138 szakaszból állott, addig az újnak mindössze 100 szakasza van. Beosztása nagyjában egyezik a régivel, csupán egy új fejezete van, amelyik a románok kötelességeiről intézkedik, a régi alkotmányban ugyanis csak a románok jogairól volt szó és a kötelességek egy része is ide volt beolvasztva. Az egyes fejezetek sorrendjében azonban két helyen is változás állott be, a királyról szóló fejezet ugyanis öt fejezettel előre került közvetlenül az államhatalomról szóló után, a kormány és a miniszterek fejezete pedig két fejezettel előre, a törvényhozó tanács elé.

Az első cím Romániát a régi alkotmányhoz híven nemzeti, egységes és oszthatatlan államnak jelenti ki, melynek területe elidegeníthetetlen s ahova idegen népek nem telepíthetők be. A régi alkotmányban az is benne volt, hogy az ország határai csak törvény útján változtathatók meg (2. szakasz), továbbá, hogy az ország külön törvénybea megállapítandó megyékre és községekre oszlik (4. szakasz). Ez a két intézkedés kimaradt, az első bizonyára politikai megfontolásból, a második pedig az időközben hozott közigazgatási törvények folytán vált feleslegessé.

A második cím „a románok kötelességei és jogai”-ról szól s ezek közül az első fejezetben a kötelességekről van szó. A teljesen új 4. szakasz kimondja, hogy a románok faji eredetre és hitvallásra való tekintet nélkül kötelesek a hazát az életben való szerepük legfontosabb alapjának tekinteni és integritásának függetlenségének, méltóságának megvédésére feláldozni magukat, kö-

telesek munkájukkal erkölcsi emelkedéséhez és gazdasági fennélküléséhez hozzájárulni, a törvények által rájuk rótt közterheknek meggyőződéssel eleget tenni és a közterhekhez szívesen hozzájárulni, amelyek nélkül az állam léte nem lehet biztosítva. Itt nemcsak a köteleességek felsorolása új, hanem új az a meghatározás is, hogy „a románok faji eredetre és hitvallásra való tekintet nélkül”. A régi ott, ahol a kisebbségekre is ki akart térni, „faji eredetre, *nyelvre* és vallásra való tekintet nélkül” beszélt románokról. Az új meghatározást az alkotmány különben csak a köteleességeknél használja, a jogok megadásánál mindig csak általában románokról beszél, amibe azonban alkotmányjogi értelemben a kisebbségi román állampolgárok is beleértendőek. Az 5. szakasz a jogegyenlőség kimondása mellett azt az újabban sokat hangoztatott elvet is alkotmányerőre emeli, mely szerint senkit sem mentesíthet a vallásos hite polgári vagy katonai kötelezettségei alól. Régi a 6. szakasz az osztálykülönbségek eltörléséről, de új a 7., amelyik a kormányforma megváltoztatása, vagyonfelosztás, adómentesítés vagy osztályharc melletti izgatást tiltja meg. Újítást tartalmaz a 8. szakasz is, amikor megtiltja a papoknak, hogy lelki befolyásukat politikai célok szolgálatába állítsák, hogy az egyházi helyiségekben politikai propaganda folyjék, hogy vallási ürüggyel politikai alakulatok létesüljenek és nem hivatalos személyek esküt vegyenek be. A 9. szakasz a régi alkotmányban is lefektetett elvet, hogy tudniillik a kormány beleegyezése nélkül idegen hatalom szolgálatába állott román elveszíti az állampolgárságát, azzal toldja meg, hogy az, *aki bármilyen rövid időre bármilyen tényből kifolyólag idegen védelem alá helyezi magát, szintén elveszíti a román állampolgárságát*. Ez az intézkedés az állampolgársági törvény 36. szakaszának *e)* pontjában is benne van, de nézetünk szerint nem lehet úgy értelmezni, ahogy azt a volt külügyminiszter tette, aki a zsidók népszövetségi panaszaival kapcsolatban így nyilatkozott, hogy a Népszövetséghez való panasztevés idegen hatalom védelme alá helyezkedést jelent és az állampolgárság elvesztésének kockázatával jár.

A románok jogairól szóló fejezet a 10. szakasszal kezdődik, mely e jogokról általánosságban emlékezik meg, nevezetesen felsorolja a lelkiismereti munka- és tanszabadságot, a sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot, a következő szakaszok pedig részletesebben kifejtik az ezekből folyó jogokat. Lényegesebb különbség csak a 11. szakasznál van, mely a régi alkotmánytól eltérően, ahol a honosítást a minisztertanács eszközölhette, úgy intézkedik, hogy *honosítás (nataralizálás) csak egyénenként adható meg törvény útján*. Ugyanez a szakasz az állampolgársági törvény szerint felsorolja a honosítás egyéb módjait is: a házasságot, román állampolgártól való születést és elismerést. Érdekes újítást tartalmaz az új alkotmány a halálbüntetésre vonatkozóan. A régi alkotmány szerint a halálbüntetést csak a katonai büntetőtörvénykönyvben előírt esetekben és háború idején lehet felújítani, az új pedig a 15. szakaszban még hozzáteszi, hogy *a minisztertanács elrendelheti békeidőben is a halálbüntetés alkalmazását* a király, a ki-

rályi család tagjai, idegen államfők és az állam magas tisztségeit viselők ellen elkövetett merényletek esetében, ha azok hivatásuk gyakorlásával kapcsolatos okból történtek, valamint rablógyilkosság és politikai gyilkosság büntetéseképpen. A magántulajdon ezután is sérthetetlen marad és kisajátítás csak közcélra történhet előzetes és igazságos kártérítés mellett, az új alkotmány azonban a régitől eltérően megengedi, hogy hazaárulás és közpénzek elsikkasztása esetében kivételesen a *vagyonelkobozás büntetését* is alkalmazják. (16. szakasz 2. bekezdés.) Az altalaj kincsei továbbra is az állam tulajdonába tartoznak, kiaknázás esetében a föld tulajdonosát legalább 50%-os részesedés illeti (17. szakasz).

A lelkiismereti szabadság, az orthodox egyház uralkodó és a görög katolikus egyháznak a többiek között elsőbbségi helyzete változatlan marad (19. szakasz) s újítást csak a *kötelező egyházi házasság elrendelése* hoz, ami minden esetben a polgári házasság megkötése után történik (20. szakasz). A tanszabadságnál a 21. szakasz azt az újabb korlátozást hozza, hogy az nem lehet ellenében „az állam érdekeivel”, a 22. szakasz pedig a véleménynyilvánítási és sajtószabadságot csak általában ismeri el és nem sorolja fel a régi alkotmány részletes intézkedéseit arra vonatkozóan, hogy cenzúra nem rendelhető el, lapok nem szüntethetők be, továbbá milyen a felelősség a nem rendszeresen megjelenő sajtótermékeknél és a sajtóvétségeknél milyen bíróság illetékes. A levéltitok megőrzése alól csak az igazságszolgáltatás tehet kivételt (23. szakasz) és továbbra is fennmarad a gyülekezési (24. szakasz) és egyesülési szabadság (26. szakasz), valamint a kérvényezési jog (24. szakasz). A 27. szakasz a kisebbségek szempontjából igen fontos intézkedést tartalmaz, amikor kimondja, hogy „csak román állampolgárok viselhetnek polgári és katonai közhivatalokat és tisztségeket, *figyelembe véve a román nemzet többségi és államalkotó jellegét*” (1. bekezdés). A régi alkotmány a jogok tekintetében mindig csak általában beszélt románokról, faji nyelvi vagy vallási különbség nélkül, itt mutatkozik először a jogok tekintetében a többségi nemzet szembeállítását az ország más népeivel vagy polgáraival. Az idegenek (nem román állampolgárok) csak kivételesen foglalhatnak el állami hivatalokat, egyébként az élet és vagyon védelmére vonatkozó általános intézkedések rájuk is alkalmazást nyernek, csak falusi ingatlant nem szerezhhetnek, illetve ennek csak ellenértékére tarthatnak igényt (2–4. bekezdés).

A törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalomról szóló cím alatt néhány árnyalati eltérést találunk, amennyiben a 30. szakasz expressis verbis kimondja, hogy a király az államfő; a 31. szakasz szerint a régitől eltérően a törvényhozó hatalmat a király gyakorolja a nemzeti képviselő útján; az az intézkedés a régi alkotmányból, hogy minden törvényhez a törvényhozás három ágának hozzájárulása szükséges (király, kamara, szenátus) kimaradt, valamint az is, hogy a törvényeket a három közül bármelyik kezdeményezheti s e helyett a 31. szakasz 7. bekezdése a kezdeményezést a királyra bízta, a két ház pedig csak az állam általános

érdekét szolgáló törvényjavaslatokat tehet. Kimarad a régi alkotmányból az az intézkedés is, hogy a megyei és községi érdekeket a megfelelő tanácsok az alkotmány elvei szerint szabályozzák.

A királyi ház örökösödési szabályai csak annyi változást szenvednek, hogy ha a királynak nincsen törvényes örököse, ő maga jelölhet ki magának örököst, a régi alkotmány szerint bármelyik, az új szerint valamelyik *nyugateurópai* uralkodó családból (35. szakasz). Megváltoztak azonban a régenstanácsra vonatkozó intézkedések. Az új alkotmány szerint ugyanis a király életében a kiskorú trónörökös mellé nem tanácsot, hanem egy *régenst és két helyettest* nevezhet ki s ugyanígy jár el a két ház is, ha a király kiskorú utódot hagyva úgy halna el, hogy régenst nem nevezett volna ki. A régens halála esetében helyét az idősebb helyettes foglalja először el (40. szakasz). Ha a király uralkodásra képtelenné válik, a régi alkotmány szerint a törvényhozó testületek azonnal régenstanácsot választanak, az új szerint a trónörökös következik s csak annak hiányában választja meg a két ház a minisztertanács előterjesztésére a régenst és helyetteseit (41. szakasz). A király személye sérthetetlen és az általa kibocsátott iratokért az azt ellenjegyző miniszter felelős, amihez az új alkotmány még hozzáteszi, hogy a király által kiadott írásbeli intézkedések közül csak a miniszterelnök kinevezését nem ellenjegyzí más miniszter (44. szakasz).

Lényeges változáson mentek keresztül Őfelségének a törvényhozó testületekkel kapcsolatos jogai. A régi alkotmány szerint a képviselőház és a szenátus, ha előbb össze nem hívta a király őket, minden év október 15.-én hivatalból összeül s az ülésszak tartama öt hónap. A parlamentet a király nyitja meg trónbeszéddel s ugyanő zárja is be, sőt feloszlathatja a két házat, de a feloszlatási dekrétumban benne kell foglaltatnia a választó testület összehívásának, ami három hónapon belül kell, hogy megtörténjék. A parlament megnyitását elhalasztani legfeljebb egy hónappal lehet, azon túl csak a két ház beleegyezésével halaszthatók el az ülések (régí alkotmány 90. szakasz). Az új alkotmány szerint a királynak *egy évben csak egyszer kell összehívnia a törvényhozó testületeket*. A király *mind a két házat, vagy csak egyiket is feloszlathatja*, de a feloszlatási dekrétumnak a választó testület és új parlament összehívását is tartalmaznia kell, hogy mikorra, azt nem határozza meg az alkotmány. A király *elhalaszthatja a parlament üléseit s ezek hivatalból csak egy év múlva kell, hogy összeüljenek*. (45. szakasz).

Őfelsége egyéb jogai közül, melyeket a 46. szakasz sorol fel, új a 7. bekezdés, mely szerint, amikor a parlament nincs együtt, a király *törvényerejű dekrétumokat hozhat*, amelyeket azonban a legközelebbi ülésszakon a két ház jóváhagyásának kell alávetni, míg a régi alkotmány szerint a király csak a törvények végrehajtásához szükséges szabályzatokat (regulament) készíthetett, anélkül, hogy a törvényeket módosíthatta, felfüggeszthette, vagy valakit mentesíthetett volna alóluk (88. szakasz, 8. bekezdés). Ujítást tartalmaz a 9. bekezdés, mely szerint a király

hadat izenhet és békét köthet, a 12., mely *követek kiküldésére* ad felhatalmazást neki, továbbá a 14. bekezdés, amelynek értelmében *Őfelsége politikai és katonai szerződéseket köthet* a parlament megkérdezése nélkül. Kimaradt viszont a régi alkotmányból a 91. szakasz, mely szerint a királynak nincsen egyéb hatalma, mint amit neki az alkotmány ad.

A törvényhozó testület tagjainak az új alkotmány szerint esküt kell tenniük (48. szakasz), mandátumaik igazolását pedig nem a parlament, amint eddig volt, hanem a *Semmitőszék* végzi (50. szakasz). A képviselők és szenátorok nem lehetnek olyan vállalatoknál igazgatósági tagok, amelyek az állammal, megyével, vagy községgel szerződéses viszonyban állanak (53. szakasz). A parlamentre vonatkozó általános intézkedések közül az új alkotmány nem vette át a réGINEK a következő intézkedéseit: ha valamelyik képviselőt ülősszakon kívül letartóztattak, csak a megfelelő ház legközelebbi ülősszakán történő jóváhagyás után lehet ellene az eljárást folytatni; az egyik ház nem ülésezhet akkor, amikor a másiknak nincs ülősszaka; katonaság csak a ház beleegyezésével helyezhető el a parlament kapuja elé.

A képviselőházat az új alkotmány teljesen újjászervezi. Az aktív választójoghoz szükséges *korhatárt 21 évről 30-ra emeli fel* a választóknak *e mellett földműves és kézműves, kereskedő és iparos vagy intellektuális foglalkozásúaknak kell lenniük*. A választás ezután is titkos és kötelező lesz, de az általános, egyenlő, közvetlen szavazásról és a kisebbség képviseletéről, amiket a régi alkotmány előírt, nem szól az új alkotmány s ehelyett az *egyéni választókerületek elvét* állítja fel, amelyeknek a különböző foglalkozási ágak képviseletét kell biztosítaniuk. Új választótörvény fogja megállapítani a kerületeket, a férfiak és nőknek a választójog elnyeréséhez szükséges kellékeit, az érdemtelenégi és összeférhetetlenségi eseteket, a szavazás lefolyását, a választások szabadságának biztosítását és a képviselők számát. A képviselőházat eddig négy évre választották, ezután a mandátumok *hat évre* fognak szólni (61. szakasz). A passzív választójog, vagyis a választhatóság feltételei közül *a korhatárt 25-ről 30 évre emelték fel és a jelöltől azt is megkövetelik, hogy a felsorolt foglalkozások valamelyikét űzze* (62. szakasz).

A szenátus a régi alkotmány szerint választott és jogszerinti szenátorokból állott, az előbbieket az ország negyven éven felüli választói, a megyei és községi tanácsosok, a kereskedelmi ipar-, munka- és mezőgazdasági kamarák választói, továbbá az egyetemi tanárok választották, a jogszerintieket az alkotmány sorolta fel. Az új alkotmány értelmében háromféle, mégpedig *király által kinevezett, jogszerinti és választott szenátorok* lesznek, az utóbbiakat kötelező, titkos szavazással kerületenként az állam testületeinek tagjai fogják megválasztani a választótörvény által megállapítandó számban és feltételek mellett s ugyancsak ez a törvény fogja megállapítani a férfiak és nők aktív és passzív szenátorválasztási jogát. A kinevezett szenátorok aránya a választottak számának fele (63. szakasz). A szenátusnak jogszerinti tagjai a trónörökös,

miután 18. életévét betöltötte, a régi alkotmányban tett ama megszorítás nélkül, hogy csak 25 éves korának betöltése után szavazhat, a királyi család nagykorú hercegei, az ország patriarkája és metropolitái, az orthodox és görög katolikus egyház püspökei, az állam által elismert és 203.000-nél nagyobb lélekszámmal rendelkező egyházak egy-egy püspöke, továbbá azok, akiknek jogszerinti szenátorsága az új alkotmány kihirdetéséig elismertetett. A régi alkotmányban felsorolt jogszerinti szenátorok hosszú és bonyolult sorát az új alkotmány mellőzi, anélkül, amint láttuk, hogy ezáltal szerzett jogokat sértene meg. A jogszerinti szenátorok mandátuma tisztségük elvesztésével egyidejűleg szűnik meg. A kinevezett és választott szenátorok mandátuma *kilenc évre* szól (régén ez is csak négy évre terjedt). A választott szenátorokat azonban az eskütételtől számított *három évenként* sorshúzás útján egy harmadonként megújítják oly módon, hogy a kisorsoltak helyébe újakat választanak (64. szakasz).

A kormány és a miniszterekről szóló fejezet annyi újítást tartalmaz, hogy az alminisztereket is a kormány tagjai között sorolja fel. Ennél lényegbevágóbb újítás, hogy a miniszterek csak a királynak tartoznak politikai felelősséggel, s így a végrehajtó hatalom a törvényhozó hatalomtól bizonyos függetlenségre tesz szert (65. szakasz). Az is fontos újítás, hogy *hogy miniszter csak az lehet, aki legalább három nemzedék óta román* s ez alól csak a volt miniszterek képeznek kivételt (67. szakasz). A 69. szakasz szerint azok az alminiszterek is részt vehetnek a parlament ülésein, akik nem képviselők vagy szenátorok, a 70. szakasz pedig a volt igazságügyminisztereknek megtiltja, hogy távozásuk után egy évig ügyvédi gyakorlatot folytassanak (6. bekezdés), a volt minisztereket pedig eltiltja attól, hogy távozásuk után olyan vállalatoknál igazgatósági tagságot vállaljanak, amelyekkel az utolsó három évben szerződést kötöttek (7. bekezdés). Kimarad viszont az új alkotmányból az az intézkedés, mely szerint a király rendeletére nem lehet valamilyik minisztert felelőssége alól mentesíteni, úgyszintén az is, amelyik szerint a minisztereket az állam magánjogi felelősség alá vonhatja olyan esetekben, amikor valamely miniszteri intézkedés folytán az általa sérelmet szenvedett magánfél az államtól kártérítést (régi alkotmány 99, új alkotmány 71. szakasz).

A törvényhozó tanács továbbra is szervezeti törvénye alapján működik, a bírói hatalomról szóló fejezet fontos újítása viszont az *esküdtszék megszűnése* (73. szakasz 3. bekezdés) és a bírói elmozdíthatatlanság ügyében hat hónapon belül beígért új törvény, addig a fegyelmi büntetéseket királyi dekrétum útján fogják alkalmazni (76. szakasz). A közigazgatási bíraskodásnál az új alkotmány csak az alapelveket szögezi le, egyebekben hivatkozik az arról szóló törvényre (78. szakasz). A megyék és községeknél az új alkotmány szintén csak a meglevő törvényekre hivatkozik és elhagyja a régi alkotmánynak a decentralizációra vonatkozó elvi kijelentését, valamint a közigazgatási választásokra vonatkozó intézkedéseket (79. szakasz).

A pénzügyekről szóló címből kimaradt a régi alkotmánynak

az a szakasza, mely szerint megyei és községi terhet csak az illető tanács hozzájárulásával lehet kiróni és gyökeres újítást tartalmaz a 83. szakasz, amikor *a költségvetést mind a két ház elé utalja*, mivel eddig a költségvetést csak a képviselőház tárgyalta és szavazta meg (83. szakasz). A 84. szakasz harmadik és negyedik bekezdése a miniszterelnökség mellett az összes közhivatal számadásainak felülvizsgálására hivatott szervet létesít, a 87. szakasz pedig a közpénzek elsikkasztását bűnténynek jelenti ki.

A hadsereg szervezete nem változik, csak a felső honvédelmi tanácsról nem tesz említést az új alkotmány. Az alkotmány revíziója azonban a régi alkotmánytörvénytől eltérő módon történik, amennyiben az csak *a király kezdeményezésére és a törvényhozó testületek előzetes meghallgatása alapján* történhetik, amelyek a módosítandó szakaszokat is megjelölik. A parlament megkeresése trónbeszéd útján történik s a két ház együttes ülésen a szenátus elnökének elnöklete mellett *kétharmad, többséggel* határoz. Az eredményt egy külön bizottság közli Ófelségével, melyet a két ház elnökei vezetnek. Az új alkotmányszakaszokat a két ház külön-külön kétharmad többséggel szavazza meg (97. szakasz).

Az utolsó fejezet átmeneti és végső intézkedéseket tartalmaz. Ezek szerint az agrárreform folytán nyert földekre vonatkozóan új tulajdonosaiknak szerzett jogaik vannak s a régi alkotmány 131. szakaszában megjelölt agrártörvényszakaszok továbbra is alkotmányjellegűek maradnak; a 133. szakasz által ratifikált rendelettörvények (zsidók honosítása) útján szerzett politikai jogok is tiszteletben tartatnak. Az 1923. évi alkotmány, valamint az új alkotmánnyal ellentétes törvények, rendeletek, szabályzatok és intézkedések az új alkotmány kihirdetésével hatályukat veszítik s az összes törvényeket felül fogják vizsgálni, a törvénykezés egységesítése és az új alkotmánnyal való összhangba hozataluk érdekében. Bűnügyekben az esküdtszék mindaddig életben marad, amíg a II. Carol büntetőtörvénykönyvet és a bűnvádi perrendtartást az új alkotmány 73. szakaszával összhangba hozzák. A törvényhozó testületek összehívásáig az összes dekrétumok ratifikálás nélkül is törvényerővel bírnak. A királyi család statútuma alkotmányjellegű és csak az alkotmány módosítására előírt formák betartásával változtatható meg (98. szakasz). A törvényhozó testületek megválasztása a 98. szakasz értelmében meghozandó dekrétum alapján fog megtörténni s ez a dekrétum is alkotmányjellegű lesz, melyet csak kétharmad többséggel lehet megváltoztatni. A 100. és egyben utolsó szakasz az új alkotmánynak népszavazás útján történő elfogadásáról intézkedik, ami e tanulmány kezdetén közölt eredménnyel meg is történt.

AZ ÚJ ALKOTMÁNY alapelvei, amint a fentiekből is kitétni, az államalkotó román nemzet elsőbbsége, az állampolgári kötelességek külön felsorakoztatása, a királyi jogkör kiterjesztése, a kormánynak a parlamenttől való függetlensége, a képviselőháznak foglalkozások szerinti érdekképviselői testületté való átalakítása, a szenátorok egy részének kinevezése, a közélet politika-

mentesítése, a politikai merénylők, államrend elleni izgatók és közpénzek elsikkasztóinak súlyosabb büntetése, a vallásos jellegű politikai mozgalmak eltiltása s ugyanakkor az egyházak tekintélyének emelése a kötelező egyházi esküvő elrendelésével, a közintézmények vagyonkezelésének fokozottabb ellenőrzése és az agrárreform eredményeinek biztosítása. Az új államberendezkedéssel természetesen a nemzeti kisebbségek helyzete is módosul s a kisebbségi jogok más fogalmazást nyernek. Az új alkotmány szavazás alá bocsátásával kapcsolatban kiadott királyi szózat hangsúlyozta, hogy „az új alkotmány egyenlő jogokat biztosít minden más fajú nemzetségnek, mely az egyesült Románia földjén évszázadok óta él.” Ez a mondat többet ígér, mint amennyi a régi alkotmányban volt, mert ott csak kisebbséghez tartozó egyénekről volt szó, a királyi kijelentés azonban a kisebbségeket közületeknek látszik elismerni, igaz, hogy csak az őslakó kisebbségeket, de ez alatt természetesen elsősorban a magyarok értendők. Az alkotmány szövegében erre a feltevésre nem találunk biztos támpontot, hacsak nem következtetünk a 27 szakaszból, mely többségi román nemzetről beszél, „a contrario”, arra, hogy ahol többségi nemzetről van szó, ott nemcsak kisebbségi egyéneknek, hanem kisebbségi nemzetnek is kell lennie. Egyebekben az új alkotmány, a régi nyomán, a kisebbségeknek is egyaránt biztosítja az emberi és állampolgári jogokat, bár azt, hogy e jogok fajra és vallásra való tekintet nélkül minden román állampolgárt megilletnek, csak a törvény előtti egyenlőségnél hangsúlyozza ki (5. szakasz) s a többi jognál csak általában románokról beszél. Alkotmányjogi értelemben azonban románok alatt román állampolgárok értendők s bizonyára minden nem román anyanyelvű román állampolgár várakozással tekint a jövő felé.

DR. MIKÓ IMRE.

EGÉSZSÉGPOLITIKAI VÁZLAT

ALAPVETŐ KÉRDÉSEK

MIELŐTT tárgykörünk¹ fejtegetéséhez hozzákezdenénk, szükségesnek látszik szétbontani a címbe írt fogalmat. A *népegészség* jelenti az egyének egészségét a közösség egészségének érdekében. A *népegészségügy* magába öleli egyrészt azokat a tényezőket, amelyek az előbbi jó vagy rossz irányban uralmuk alatt tartják, másrészt azokat az eszközöket, melyek a megelőzésre vagy javításra alkalmasak. Az *egészségpolitika* viszont a népegészségügy tervszerű, központilag irányított, jövőbetekintő szolgálatát jelenti – komoly helyezettanulmányból nyert valós helyzetismeret alapján.

E fogalomtisztázás után most két alapvető kérdés tolul érdeklődésünk előterébe:

Egyik azzal a megállapítással kapcsolatos, hogy ez az egészségpolitika a fiatalabb nemzedékek munkatere, nem mintha az előbbi nemzedékek számára nem lett volna időszerű, nem mintha azok a megoldások kötelezettsége alól mentesek lettek volna, hanem mert a fenti értelemben vett egészségpolitika fontosságát teljes nagyságában csak az újabb nemzedékek látszanak felmérni – nálunk is, másutt is. A kérdés: *vajjon az idősebb nemzedék tétlen volt a népegészségügy terén?* Nemcsak azért fontos ezt eldönteni, mert érzékenykedések sarokpontja lehet, hanem főképpen azért, mert a rendszeres és tervszerű munkának át kell vennie a kész dolgokat és ott folytatnia, ahol az előljáró nemzedékek elhagyták. Nem, az elmúlt nemzedékek sem voltak tétlenek. Elvégezték a magukét és többet azért nem tehettek, mert többnek szükségét nem látták. Mulasztási vádak nem őket érhetik személyükben, hanem az életük gyökerét képező individuálista szemléletet, mely nem a társadalmi feladatokat, hanem az egyéni érdekeket engedte előtérbe nyomulni. A háború előtti egészségpolitika ugyanis túlságosan szenvedte a kor fogyatékosságait: az államra hagyott mindent, és olyan, elsősorban kétoldalú együttműködést igénylő területen, mint a népegészségügy, egyszerűen elhanyagolta a társadalom (mint egészségügyi alany, mint közszellemhordozó) közreműködésének jelentőségét. De továbbá: a régi módszer egysé-

¹ Aprólékos részletek tárgyalásáról kénytelen lemondani e cikk egyrészt a helyszűke miatt, másrészt – mert ha rákerül a sor – az itt felvetett összes kérdések úgyis beható tanulmány és tárgyalás alá fognak kerülni. E cikk nem lehet más, mint amit a cím megjelöl: a részletek tanulmányozásából kiépített vázlat, iránymutatás.

ges, előzetes terv nélkül csak a pillanatnyi szükségletek orvoslásában élte ki magát: kormánybiztost és szükség-orvosokat küldött járványok színhelyére, csatlakozott a járványok leküzdését célzó nemzetközi egyezményekhez, heti egy órában (mint legutolsósorú tárgyat) tanította az egészségtant a középiskolák egyetlen osztályában, körorvost és bábát állított falusi központokba, kórházakat – távolról sem elegendő ágyszámmal – a városokba. A régi egészségpolitika aztán túlságosan nagy helyet biztosított a polgár önrendelkezési jogának és belátásának is oly műveltségi fokon, mikor a tömeg, de a vezető osztályok nagyrésze is nélkülözte a kellő egészségügyi ismereteket. Nem kényszerítette az embert a közösség érdekében akarata ellenére is egészségesen élni s egészségügyi közszellemet sem igyekezett teremteni. E langyos és mindig csak gyógyító egészségpolitika hiányainak pótlására a karitatív tevékenység vállalkozott, de legjobb akarata mellett sem tudta azt kellőleg pótolni. Hozzáértés, tervszerűség, egység, helyzetismeret és anyagi eszközök hiánya a karitatív népegészségügyet műkedvelő színvonalon tartotta és a teendőknél százalékban alig kifejezhető kis hányadát érintette.

A másik feleletre váró kérdés az új tennivalókra vonatkozik. Nevezetesen: ha a háború után megújuló életlátás felismerte a népegészségügy életbevágó fontosságát és az államok igyekeznek is megfelelni a szükségleteknek, *kell-e nekünk időt töltenünk problémáink külön körvonalazásával és fogyó erőinket oly feladatok megoldására fordítanunk, melyek természetszerűen az állam hatáskörébe vágnak elsősorban és amelyeket az állani sok üdvös kezdeményezéssel (statisztikai intézet, kórházak szaporítása, baba- és védőnőképzés, dispensairek, mintajárások, orvosok katonaévének falusi szolgálatra való rendelése, stb.) őszintén felkarolni is látszik?* Annak leszögezése után, hogy az állami egészségügyi intézkedéseket, amennyire lehet, igénybevenni óhajtjuk, ki kell mondanunk, hogy külön kisebbségi népegészségügy – van. Az elkülönítést sajátos helyzetünk teszi szükségessé. Külön, az uralkodó néptől sokban eltérő problémáink vannak, ugyanazok a problémák másképpen jelentkeznek magyar népi keretekben. Az országos Statisztikai Hivatal nem ismeri el a népfajok különbözőségéből származó külön problémákat, hanem adatait csak országgrészenként csoportosítja. Pedig népfajonként különbözik még a születési és halálozási arány is, a halandóság okai mások, más betegségek jelentenek problémát egyiknél, mint másiknál. A valóság számbavételén alapuló, eredményes egészségügy csak a népfaji különbségeket és adottságokat szigorúan szemelőtt tartva képzelhető el. Öneredetű egészségügyünk mellett kardoskodik az is, hogy a hivatalos egészségügy érdeklődése inkább a kárpátokontúli területekre irányul. Megokolttá teszi végül egészségügyünk különjárását az a mindenünnen megnyilvánuló tény, hogy a mások bajai legfeljebb hasonlítanak a mieinkhez, de nem azonosak, tehát eszközeik sem lehetnek ugyanazok, – másrészt az a tapasztalat, hogy akinek fáj valamije, magának kell a gyógyításról gondoskodnia, egyébként gyógyítatlan marad.

SZÁMBAVEHETŐ KEZDEMÉNYEK

A SZÜKSÉGLETEK segítség után kiáltanak. A háborúelőtti években esztendőig nem látott napvilágot annyi népegészségügyi cikk, nem hangzott el annyi szó, előadás, mint ma egy hónap alatt s ez mutatja, hogy a szükségletek benne vannak a köztudatban. Ma minden újságnak egészségrovata van; minden egyesület egészségügyi pasztorációt vesz programjába, sőt olyan is akad, mely végzi is azt. Az egykérőlt tájékozottsággal bírni az általános műveltséghez tartozik. A nemi felvilágosítás kérdése a levegőben van; az abortus ügye összes vonatkozásaival közbeszéd tárgya. Némely egyesület intézményesítette is az efajta munkát (kórházi betegek rendszeres segélyezése, csecsemők és betegek felkutatása, vándorkosarak, stb.), sőt a népegészségügy mint pártpolitikai program is előtérbe került az Országos Magyar Párt legutóbbi nagygyűlésén, hol a vonatkozó indítvány nemcsak az eddigi szórványos és ötletszerű tevékenység elégtelenségét emelte ki, hanem a kiterjesztéssel egyidejűleg az egységesítés és rendszerezés reális helyzetfelmérésén alapuló megoldásának szükségére is rámutatott.

Háború utáni kisebbségi magyar életünkben eddig észlelhető népegészségügyi tényeket a következőképpen csoportosíthatjuk:

- a) ismeretterjesztő, felvilágosító, népnevelő, helyzettanulmányozó tevékenység, főképpen irodalom;
- b) intézményes népegészségügy;
- c) népegészségügyi tényezőként szóba jövő egyének nevelése;
- d) orvoshiánnyal küzdő vidékek felkutatása és lehetőség szerinti ellátása.

a) Az ismeretterjesztő, felvilágosító tevékenység hiányáról nem panaszkodhatunk, a régi közönyt meleg érdeklődés váltotta fel. Olvashattunk ilyen cikkeket nemcsak napilapjainkban, hanem a folyóiratokban, mind a népnevelő céluakban, mind a társadalomkutatást célzó sajtószervekben, valamint a szakfolyóiratokban, sőt a szép-irodalmiakban is. Kifejezetten ilyen céllal alakult a Magyar Népegészségügyi Szemle. Könyvalakú, sorozatos egészségügyi közleményeket adott Hasznos Könyvtár-sorozatában az Ágisz-érdekltség. A naptárak a népegészségügyi nevelésre mindig kiadósan szenteltek helyet. Persze csak a szerkesztő ötlete, a kínálgató cikk vagy pillanatnyi szükség szerint. Tervszerűségről szó sem lehet, mint ahogy nem voltak tervszerűek a hasonló célt szolgáló népies, felvilágosító előadások sem, melyeknek rendezésében a központi és a vidéki társadalmi közművelődési és tudománymívelő szervek egyként kivették részüket.

Szemben az előbbieken tapasztalt bőséggel, sőt túltermeléssel, a helyzettanulmányozó munka lényegesen szegényesebb, amit a helyszíni munka gyakorlati nehézségei magyaráznak meg. Az elsorolt sajtószervek mindegyikében találunk időnként statisztikai megállapításokat, ezeket azonban sokszor adataik megbízhatatlansága vagy a retorikus célzatosság teszi értéktelenné, a helyszíni

munka frissen gyűjtött adataiban aránylag ritkán van részünk. Értékesebb munkát végeztek e téren a Hitel, a Fiatalok egyes cikkei, a Magyar Népagógyászati Szemle, a Carpatpost (Carpatpress), az öregcserkész orvos- vagy orvostanhallgató tagjai. Mindez azonban együtt is csak bizonytalan képet ad a teendő nagyságáról és az eszközökről. Amin különben nem is lehet csodálkozni, hiszen a teljes kérdésszöveget összefogó rendszer ezidőszerint még az állami munkában is késik. A helyzetfeltáró munka szórványos közleményeinek gyakorlati hatása nálunk az volt, hogy figyelmünket a térképezés szükségességére irányította és gyakran felületes sajtómunkánkat a pontosabb dokumentáció igényei elé állította.

b) Még szegényebb az intézményesített egészségpolitikai munka. Tudva, hogy ez alatt mindig inkább a megelőző, mint a betegápoló tevékenységet szolgáló intézményeket értjük, ide sorozhatnánk az anya- és csecsemővédőket, ilyen azonban legutóbbi időig egyetlen egy volt: a Dr. Küttel-féle Trăscău-i kezdeményezés. A csecsemőknek vagy betegeknek itt-ott végbemenő, helyszínen való felkutatása nem számítható intézményes tevékenységnek, akárcsak a jótékony egyletek vagy egyes emberbarát orvosok karitatív tevékenysége sem. A gyérszámú kisebbségi érdekeltségű kórházak illetve szanatóriumok megelőző tevékenysége, egészségpolitikai beszámíthatósága elenyésző. Ujabb kórházalapításra – nem nagy megértéssel találkozva – történt indítvány.

c) Egészségügyi népnevelőink nevelése alig vette kezdetét. A fiatal orvosnemzedék társadalmi feladatainak tudatosítása halvány vonalakban felfedezhető a helybeli Majláth-Kör Orvosszeminariumában, az IKE és a Székely Társaság orvostanhallgatóinál és a fővárosi Koós Ferenc-Kör Diákosztályában. A fakultásokra e téren alig lehet számítani. Az egyetlen vezetés alatt működő, valamint a Gusti-féle falumunkához a mi ifjúságunk nagyon gyéren kapcsolódik, jóllehet: ott a társadalmi munkára nevelkedésnek értékes alkalmá nyílik.

Az egészségügyi népnevelésben nem kevésbé fontos szerepet vivő *bábák* képzése az utóbbi évek folyamán kisebbségi vonatkozásban visszaesett, aminek okául főképen a nyelvi nehézségeket kell tartanunk. A *védőnők* képzése, – bár munkájuk nagy értéke ma már nem vitás, – viszonyaink között egészen szórványos jelenség. Ennek ellenére az utóbbi években bel- és külföldi oklevéllel bíró gondozónőink álltak munkába és remény van, hogy számuk növekedni fog, bár itt is fennállanak a nyelvi nehézségek. Csekély számuk¹, az idegenkedés ettől a munkát és megélhetést biztositó, de terhes munkakörből, a kötelező előzetes állami szolgálat miatt jó pár évig kell még várnunk munkájuk látható eredményeire.

Közvetlenebb eredményeket ígér a *papságnak* utóbbi időben

¹ Az államnál már 450 védőnő működik!

elmélyülő népegészségügyi képzése. Tekintve, hogy a papok – lelkipásztori teendőiken túl kifejezetten szociális beállítottsággal – falun kezdik és gyakran folytatják is életüket, ily képzésük nagyonyis indokolt. A mi katolikus Teológiai Akadémiánk rendes tanszéket állított fel a Medicina Pastoralis-nak, s ennek megfelelően a többi katolikus hittudományi főiskolák is igyekeznek át-dolgozni az egészségtan anyagát. Ugyanez végbemegy a felekezetek papnevelőiben is. A frissen kikerülő lelkipásztorok munkájában és népi felelősségtudatában ennek máris látható nyoma van. A *tanítóképzők* egészségtana is igyekszik ily értelemben átszerezni. Régi tanerők továbbképzéséről sűrű – bár nem rendszeres – nyári kurzusok gondoskodnak az egyházak vagy különböző egyletek szervezésében.¹ Ugyanennek az elgondolásnak megfelelően a *földművesiskolák* tanulóinak – mint jövőendő faluvezetőknek – egészségügyi képzésére újabban szintén nagyobb súlyt látszanak fektetni a főhatóságok.

d) Végül az *egészségügyi végrehajtószervek* (orvosok, bábák, stb.) a *hiányoknak megfelelő, célszerű csoportosítása, elhelyezése* intézményesen csak a legutóbbi időben vette kezdetét, a körülmények által megszabott szűk keretek között (R. K. Népszövetség Orvosszakosztálya!). Általános *munkakataszter* összeállítását (orvosok számára) kezdeményezte pár éve a helybeli öregcserkészek társasága, – munkáját azonban nem sikerült a teljességig fejlesztenie.

MEGOLDANDÓ FELADATOK ÉS ESZKÖZEIK

EZEK A SZERÉNY KEZDEMÉNYEZÉSEK nem jogosítanak fel vérmes reményekre. Viszont a tény, hogy külső befolyások nélkül, legkülönbözőbb egyéni kezdésekből, társulati, egyházi, iskolai, sőt politikai körökből megindultak, a szükség nagyságát és a reális helyzetismeret elmélyülését bizonyítja. A mult szomorú társadalmi részvétlenségével szemben ez a jelenség valódi hatóerőket sejtet. Ezeket összefogni, reájuk építeni erkölcsi kötelesség és gyakorlati szükség.

Tisztán rajzolódik ki most már a legközelebbi teendő. Hogy a Hitel 1936. évi 1. számában megjelent régi tervezetem kifejezését használjam: szervezésünk *első időszakát* nagyjában kinőttük. A tennivalókat kell rendszerezni most s *vizsgálunk kelt magát a népet*, pontosabban: a bajokat, melyek javításra várnak nála (nép alatt a társadalmi különbségeket levetkezett néptestet értjük!), – a *módokat*, amelyek rendelkezésre állanak, az *eszközöket*, melyeket igénybevehetünk, végül a kivitelre illetékes *szerveket*.

1. Csak olyan nép egészségét lehet védeni, amely nép egészséges akar lenni, elég gondolkodó, hogy bajainak mibenlétét okát és vészességét nemcsak kívülálló tényezőkben, hanem önmagában,

¹ Állami tanítóóság számára e kurzusok rendszeresek és kötelezők.

szokásaiban, életmódjában is meglássa és áldozatok árán is vállalja a javítás tényeit. Következik ebből, hogy *a népnevelés, mely a műveltségnek ezt a fokát megadhatja, sorrendben megelőzi az intézményesített népegészségügyet.* Ezért helyes, hogy a népnevelés egyre nagyobb teret kap a sajtóban és a közéletben. Feltétlenül hasznos volna ebben rendszert teremteni, de egyelőre hagyhatjuk eddigi medrében, mígcsak romboló célok szolgálatába nem szegődik, hiszen jobb többször olvasni valamit, mint egyszer sem, és ha sokan írnak, sokan is olvasnak, egymás ellenőrzését elvégzik. Viszont *feltétlenül szükséges a népnevelők, népvezetők kiképzésének állandósítása és rendszerezése.* Evégből a népiskolák felső, a gazdasági iskolák minden osztályának tananyagába részletesen be kell vezetni a gyakorlati egészségtant és egészségügyi nevelést. Főhatóságaink szándéka szerint ez lassan meg is valósul. Természetes, hogy a tanítóság és a papság szaknevelése itt az első teendő. Az állami tanítók kötelező nyári kurzusain a mi tanítóságunk is részt vehetne. (Egyben nyelvgyakorlás is volna!) Azonban a középiskolai tanárság ily értelmű nevelése sem hanyagolható el. A szakokra tagozódás feledtetni látszik, hogy a középiskolai tanár is elsősorban nevelő és egészségügyi tekintetben sokszor több tennivalója akad, mint a tanítónak. Az e téren való képzetlenség megbosszulja magát oly pedagógiai hátrányokban, melyeket az iskolaorvos nem mindig képes ellensúlyozni. Éppen ezért a középiskolai tanárság ily képzése ezidőszerint egyre gyakrabban hallott kívánság – különösen külföldi szakirodalomban. Ha a magyar iskola-fenntartó közületek az egyetemi évek alatt akár a Főiskola szakoktatást szolgáló egy-két szemeszterének lehallgatására köteleznék a tanárjelölteket, akár külön szerveznének rendszeres és kötelező anyagismertetést, esetleg a falumunkában való részvételt kívánnák meg, eleget tennének ennek a fontos és nem nagyon méltányolt kívánságnak. Természetesen alig kell hangsúlyoznunk, hogy a *fajegészségügyi (eugénikus) nevelés* szempontjainak minden fokú oktatás egészségügyi anyagában meg kell jelenniük!

2. Távolról sem lehet mondani, hogy a hivatásos egészségügyiek egyben népnevelők is volnának! Az individuálista gondolkodás uralkodik még a legtöbb orvos életlátásában, a népapostoli elhivatottság tudata hiányzik (gyógyszerészeknél, bábáknál nem kevésbé), a városi elhelyezkedés kapósabb a falusinál és az utóbbi inkább csak anyagi számításból jöhet tekintetbe. Népnevelői munkába nem kapcsolódik bele ma még a legtöbb orvos, sőt kellő megalapozottság híján még annak jelentőségét sem méri fel. Különösen a néptömegektől fajilag és vallásilag idegenek. Feltétlenül szükséges tehát az *orvosanhallgatók* (gyógyszerészek, bábák) *szociális nevelése*: hivatásuk altruista kidomborítása. A tennivaló itt láthatólag az iskolafenntartó közületeké. A már elhelyezkedett orvosok ily tekintetben való újranevelése a továbbiakban ismertett Orvosszakosztályok feladata és egyik célkitűzése.

3. Ezzel kapcsolatban felmerül azonban a panasz, hogy a falvak nemcsak azért nélkülözik a hivatásos egészségügyi szervezetet, mert azok nem akarják vállalni a falusi életet, hanem mert

elszigeteltségükben egyszerűen nem is tudnak róla. Szükséges tehát oly *közvetítő szerv* létrehozása, mely az egész magyar népi területen nyilvántartsa ne csak a már működő orvosokat, hanem a még el nem helyezkedett fiatal orvosokat és a letelepedési lehetőségeket is, és vállalja a közvetítést. Erre egyházi jellegű társadalmi egyesületeink Orvosszakosztályai hivatottak. Kevésbé fontos a közvetítés gyógyszerészeknél, életbevágó a bábák elhelyezése céljából. Minthogy kisebbségi életünkben a bábahiány egyre érezhetőbb és ennek oka a nyelvi nehézségeken kívül szintén egy bizonyos fokú bizonytalanság az elhelyezkedésben, növegyleteinkre vár, hogy minél több tagjukat utasítsák ily képzettség megszerzésére; az említett Orvosszakosztályok feladata viszont, hogy – a keresletet nyilvántartva – elhelyezésükről gondoskodjanak.

4. *Védőnői képzés*¹ szerzése célszerűen kapcsolható a *szülésznői oklevélhez*, mely kettős minőség egész vidékek csecsemő-, gyermek-, anya- és családvédelmi teendőinek végzésére, ilyen intézmények önálló vezetésére képesít, szóval olyan nélkülözhetetlen munkakörre, mely népünk legnagyobb bajainak gyökeres orvoslásával egyértelmű. Addig is, míg az államilag képesített gondozónők elfoglalják helyeiket, jelentős haladás volna, ha különösen a falun lakó értelmiségiek asszonyai és leányai, kik úgyszólván túlgyakran szenvednek teendőhiányban és ebből származó unalmi tünetekben, rövidebb, „házipra” szervezett kurzusokon sajátítanak el a csecsemővédelemhez szükséges ismereteket és falvaik asszonyai között magánbuzgalomból apostolkodnának, esetleg a község orvosának irányítása alatt intézményesen is. Hogy ez milyen eredményekkel járhat, azt példák mutatják. (Dr. Küttel Lajos Trascău-i kurzusa a r. kat. Nőszövetség, dr. Schmidt Béla Târgu-Mureș-i kurzusa a ref. Leányszövetség rendezésében, a Nőszövetség „Anyák iskolája”!) Minthogy a csecsemővédelemhez nem magas akadémikus címek, hanem minden asszony számára felérhető gyakorlati ismeretek szükségesek, e téren némi buzgalommal minden egylet, minden egyház, minden magánember (nő!) eredményel dolgozhatik.

5. Az elmondottakhoz közvetlenül kapcsolódik magyarságunk egész Európával közös problémája: az egyke és a túlságos gyermekhalandóság folytán visszaeső népszaporulat kérdése.

a) Az egyke okai közül legfontosabb az anyagi önzés világ-felfogásának szabadossága, mely most szivárogozik le a tanultabb elemtől az egyszerűbb néprétegekig és ott végzetesen találkozunk a háború és a felforgató áramlatok okozta erkölcsi lazulással. A második, kevésbé fontos ok: az anyagi viszonyok leromlása és bizonytalansága – inkább csak városi környezetben jöhet tekintetbe, minthogy a falvak anyagi helyzete a régi nagy szaporaság idején sem volt sokkal jobb, mint ma. Az anyagi-

¹ Védőnő v. gondozónő („soră de ocrotire”) nem tévesztendő össze az Egészségügyi Törvényben említett, egyes nagyvárosokban már működő „szociális asszisztensnővel” („asistentă socială”). Utóbbi főiskolai képzettséggel bír munkaköre lényegesen más, mint a védőnőé. Mi mindig védőnőre gondolunk e cikkben.

ságnak, mint világnézeti jelenségnek orvoslása – még ha egészségügyi kihatásai olyan súlyosak is, mint a születésszabályozás – nem szorosan vett egészségügyi feladat. Évszázadok lassan erő természet nem lehet máról-holnapra sem törvényhozással, sem orvosi rendelőkkel megváltoztatni, legyen bár őszinte is a szándék. *A helyes és erélyes népnevelés az egyetlen eszköz*, mely e bajt megközelítheti. Az erkölcstelen vagy erkölcsmentes életfelfogás szöcsöveinek (sajtó!) revíziója talán itt fontosabb, mint bármely más kérdésben; végrehajtása a lekipásztorokra, tanítókra, a magyar közösség minden vezetőjére vár. – Ami az egyke gazdasági okát illeti: *a gazdasági helyzet javítása*, nevezetesen szövetkezeti szervezés, szomszédsági szövetkezés, öngélezés, a kisgazdálkodás célszerűbbé tétele, és így tovább, valamint az elhelyezkedés megkönnyítése, biztosítása, családvédelmi intézkedések, mint családbér, gyermeknevelési segély, adókedvezmény, kiegyenlítő pénztárak, „Mitmutterschaft”, stb. okvetlen üdvös hatást gyakorolnának a születések számára, de nem oldanák meg egészben a bajt. Ezek teljesítése nemzetgazdász szakemberekre, gazdasági célú szervezetekre vár! Kezdeményezések itt is vannak: régi és új szövetkezeti megindulások, népművészeti és háziipari értékesítők, szöttesmozgalom, az EGE gazdasági kurzusai, sajtószervek gazdasági oktatást célzó közleményei; – viszont látunk olyan kisebbségi iparvállalatokat, melyek nem vesznek fel családostisztviselőket, sőt kötelezik alkalmazottaikat nőtlenségre.

b) A túlságos gyermekhalandóság, mely meghaladja a nyugat-európai számokat, de alatta marad a románság gyermekhalandóságának, nem annyira az emberanyag minőségi hibáinak tulajdonítható (erről csak az alkohol- és betegségrájtotta vidékeken lehet beszélni, továbbá nagyvárosokban és bányavidékeken), hanem az újszülöttek gondozása körül tapasztalható tudatlanság, hanyagság, babonák, szóval a népműveltségnek mindennapi dolgokban tapasztalható elégtelensége a főok. Ezen segíteni a népnevelői tevékenység hivatott (védőnők, falusi intelligens nők elsősorban). Tapasztalat szerint azonban mindez nem elég, ha nincs meg a munkának megfelelő kerete és szervezete. A sokat emlegetett *anya- és csecsemővédő intézetek* létesítését alkalmasnak tartjuk, hogy a háttérrel megadják. Más helyen ismertettem ezek szervezésének technikai részleteit, bizonyítva, hogy nagyobb nehézségekkel sem közigazgatási, sem anyagi szempontból nem kell számolni és legtöbb jótékonyegylet munkájába beilleszthető ilyen intézet felállítása és fenntartása. Hozzátennivaló itt csak annyi lehet, hogy a hatás teljes elérésére ezek nagy száma szükséges, mert elszigetelt intézetek (Şumuleu, Trascău) nem tudják megteremteni a kellő hálózatot, hogy minden község népe valamelyik központi fekvésű védőintézethez tartozzék.

Természetesen ezek az intézmények nem jövedelmeznek; társadalmi egyleteknek, magánosoknak, községeknek (a törvény előírja ezt számukra!) kell a költségeket viselniük. Egyébként kellő számban való beállításuk elképzelhetetlen. Hogy ezek egy részéből idővel gyermekkorházaknak, szülőotthonoknak, tbc.-preven-

tóriumoknak kell kifejlődniük, külön mondani is felesleges. Egy dolgot azonban hangsúlyoznunk kell. Míg az anya- és csecsemő-védők legfőbb anyagi támaszai az egyetek, községek és egyházak¹, addig a kórházak anyagi megalapozására nagyobb közületek altruista tőkebefektetése, esetleg rényvénytársasági forma látszik alkalmasnak. Külföldi gyakori példák figyelmeztetnek az életképes szövetkezeti szervezettség kórházaira, gyógyszeráraira, szanatóriumaira. Minthogy azonban a közeljövőben mindezek aligha fognak munkához látni, viszont a szükség parancsolólag jelentkezik, addig is más megoldást kell keresni. Ez pedig a *csecsemővédelmi különítmények, vándorosztagok* létesítése. Egy orvos és egy védőnő, kellő felszereléssel, felkeresné a nagyobb falvakat (később a kisebbeket is!) főképpen a november-márciusi időszakban s folytatólagos előadások formájában ismertetnék és bemutatnák a csecsemő-gondozási tudnivalókat. Ugyanazt a községet 2–3 évenként ismét útba ejtenék. Segítségükre volna a község papja (vallás-különbség nélkül), beharangozná jöttüket, helyiségről, ellátásukról (megtérítés ellenében) gondoskodna. Ez a munka anyagi háttér nélkül ismét elképzelhetetlen. Felszerelés szükséges, napiköltségek, stb. Az orvost és a védőnőt díjazni kell, hiszen saját költségére aligha akad vállalkozó még a kezdők közül is. Az anyagiakat ismét a magyar közületeknek kellene előteremteniök. Kezdetnek elég volna, ha minden egyház szervezne egy osztagot felekezeti többségterületei számára. Három ilyen osztag egy télen át óriási munkát végezhetne².

6. Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a születésszám-csökkenés és gyermekhalandóság okai között egyre komolyabb szerepet játszik a *vérhaj* is. Statisztikánk szerint Transylvánia magyarlakta területei az országnak kevésbé fertőzött vidékei közé tartoznak, azonban a fertőzöttségnek emelkedő iránya van a sokkal fertőzöttebb területekkel való sűrű lakosságcserre, cselédsor, katonaság, városi rossz példák, stb. következtében. Megérett a helyzet, hogy valamit tegyünk és ne utaljuk az egész ügyet az egyéni szerencsétlenségek közé. Eszközeink kimondhatatlanul szegényesek. A keresztény nevelés mindent megtesz az egyedül eredményes megelőzés: a tiszta élet érdekében. Iskoláink, egyleteink, keresztény sajtónk kiveszi ebből részét. A hitvallásos iskolák keresztény-erkölcsi, újabban morál-higiénikus nevelése, izmosodó propagandája a modernizmus túlkapásainak (laxmoral, pajtáskodás, mozi, sajtó, veszedelmes szórakozások, stb.) visszaszorítására, – távoli eredményeket ígérnek, akárcsak a cselédközvetítés (Márta-körök, állomási kirendeltségek) vagy a nálunk alig létező korai házasságot lehetővé tevő (már elsorolt) családvédelmi intézkedések. Mindezek – a keresztény neveléssel együtt – megelőző eszközök, melyek nem oldják meg a lues-problémát. A lues

¹ A Kultusztörvény 14. §-a alapján.

² Sokan nehézményezni fogják, hogy az egyházakra újabb és illetéktelen terheket kívánunk rakni az egészségügyi pasztorációval. Utalunk azonban sajátos helyzetünkre, az egyházak szervezettségére és arra, hogy a kultusztörvény is jogalapot nyújt nekik (14. §.).

gyógyítása részben nevelési kérdés is, mert a hosszas kezelés sikere a fegyelemtől és felelősségérzéstől sokszorosan függ. De a lényeg mégis: gyógyszer, orvos, idő, szóval: pénz, ami bizony szűkösen áll. A sokat emlegetett állami ingyenkezelés¹ kitűnő volna, ha nemcsak a központok lakossága élvezhetné, ha gyakran és elég vándorkülönítményt bocsáthatna útjára. Mi nem szorgalmazhatunk ingyenrendelést, gyógyszerellátást közalapjaink terhére, legfeljebb áldozatkész orvosaink vállára rakhatunk újabb jótékony-célú ingyen-munkát rendelések formájában, mely rendelésekből idővel a *házassági előzetes tanácsadás és előzetes vizsgálat* propagandája indulna ki. De a gyógyszerek beszerzése, ingyenességre való jogosultság megállapítása, kezeltetési kényszer-eszközök hiánya (a törvény idevágó érélyes intézkedései gyakorlatban nem sokat változtatnak a helyzeten), a kitartáshoz legtöbbnyire elégtelen felelősségérzés a betegekben: olyan megoldhatatlan nehézségek elé állítanak, melyeket saját erőnkől legyőzni nem tudunk. Ilyen feladatokkal csak az állami gépezet birkózhatik meg,

7. Ami a fajt számbelileg és minőségileg lerontó tényezők közül a *tuberkulózist* vagy a *maláriát* illeti, elterjedtségük Transylvániában vidékenként más, de mindenütt megállapítható. Ámbár a tbc sok gondot ad népünknek, sok újat vele kapcsolatban nem mondhatunk. Megelőzése az általános egészségügyi nevelés, a társadalmi és gazdasági helyzet, végül az alkoholkérdés közvetlen függvénye, ezekről máshol esik szó. Beszélhetnénk a megelőző (erdei) iskolák, Oeuvre Grancher mintájára történő gyermekelvonás, a még próbáját egészen ki nem állott megelőző gyógyszerelés bevezetéséről, – de csak akkor, amikor a kisebb feladatok elsorolt tömege megvalósul és elegendő egészségügyi munkásunk fog rendelkezésre állani. Ezek elsősorban állami feladatok. Nehézségüket mi sem mutatja jobban, mint az, hogy minden sürgetés és nyilvánvaló szükség ellenére ott is egyre késnek. A szükségletekhez arányos méretű szanatóriumokat létesíteni nem tudunk. Legfeljebb ingyenrendeléseket, elosztó intézményeket, ellenőrző állomásokat, felkutató szerveket állíthatnánk be jelen viszonyaink között Ezeknek pedig csak akkor van értelmük, ha szakkórházakban megfelelő számú kórházi ágy áll elegendő időre rendelkezésünkre. E kérdésben még a toronymagasan felettünk álló nyugati államok is jajgatnak – joggal².

8. A vérba nemcsak számbelileg csökkenti a népességet. Súlyosabb társadalmi hátránya annak minőségi lerontása. Ezt ma már legalább a művelt osztály tudja. De a minőségromlásnak bár kevésbé elismert, de talán még veszedelmesebb és általánosabb tényezője az *alkohol*. Őrizkedem adatok felsorolásával bizonygatni, hogy magyar népünknek ma nincs jelent és jövőt kérdésessé tevő komolyabb veszedelme ennél. Aki e problémával szakszerűen foglalkozott, tisztában van vele; aki pedig nem akarja, hogy meggyőzzék, azt emberi hatalom jobb meggyőződésre nem hangolhatja. A meg-

¹ Jelenleg 1249 állami dispensar működik az országban.

² Romániának jelenleg 3000 kórházi ágya van tbc-s betegek számára. A félolyan nagy Magyarországnak 5074. Korányi szerint *háromannyira volna szükség*.

oldást minden szakember sürgeti és a sokféle javaslat közül (szeszárak emelése, szombatesti korcsmazárás, felvilágosító íráskor és előadások, iskolai oktatás, kiskorúaknak való szeszkiadás eltiltása, derivációs tevékenység, stb., melyek részben a megvalósulás stádiumában vannak, de az üzleti érdekeltség vagy a felületes ivőkedv ellenakcióit gyakran kénytelenek elszenvedni) – egyedül a fiatalság erős elvonó tevékenység útján történő szeszmentes foglalkoztatása, a veszedelem tudatosítása, sport, egyleti élet, de különösen életszemléletük eszményi síkon való tartása látszik alkalmasnak. Ám kizárólag csak abban az esetben, ha a vezetők és népnevelők (pap! tanító! orvos!) a legteljesebb *szeszmentesség* (nem megalkuvó és kétértelmű „mértékletesség”) példáját adják magánéletükben is. Látható, hogy itt ismét a „népnevelők nevelése” az első teendő, mert ha közszellemet nem teremtünk, elveszett dolog a kényszerítő rendszabályok erőszakos alkalmazása. Addig is *sokat tehetnének*: a) a női szervezetek, melyek csodálatosan nem látszanak észrevenni a szerepet, amely a férfiak távoltartásában reájuk vár, b) *iparvállalatok*, melyek számára a munkások és vezetők szeszmentessége a teljesítmények növelése, valamint a baleseti arányszám leszállítása érdekében is igen nagy fontossággal bír, c) *gazdasági szervezeteink*, melyeknek elsőrendű feladata volna tanulmányozni a szőlőnek külföldön (Kalifornia, Bulgária) otthonos szeszmentes értékesítését (mazsola, must, jam), hogy evvel is csökkentsék a szeszfogyasztást és pótolják a néptáplálkozásból úgylis fájdalmasan hiányzó és annyira fontos cukrot, d) végül a *társadalmi egyletek és öntudatos magánemberek* azzal, hogy a szokásjogot nyert társadalmi ívási kényszernek nem engednek, hanem ellene fellépnek és különösen az ifjúságot tőle megkímélni igyekeznek. A mértékletességi egyletek, melyek ugyan nálunk alig működnek, tagjaikon keresztül főképpen ilyen irányban dolgozhatnak.

9. Ha okosabban intéznők, nem fordulhatna elő, hogy a legdrágább és legértékesebb nép- és gyermektáplálék méreggé változzék a régi szokás, méregigénylés és üzleti érdekek kezében. A *néptáplálkozással* különben is baj van, minőségi és mennyiségi elégtelenségét nemcsak bel- és külföldi közleményekből tudjuk, hanem népünkön és különösen a gyermekeken magunk is láthatjuk. A hiányok okát némelyek a szegénységben látják, mások meg a falusi asszonyok konyhai dolgokhoz nem értését emlegetik okként. Míg az első helyen említett ok a gazdasági élet helyesebb megoldását várja, addig az utóbbival kapcsolatosan ismét a női szervezetek rendezhetnének az egyszerű osztályok tagjainak *főzőkurzusokat*, másrészt a sokat gúnyolt és a helytelen modernség által a legegyszerűbbeknél is újabban lenézésben részesülő konyhai és háztartási munkának kellene írásban, élőszóval és példával propagandát biztosítani. Az elemi oktatás felső osztályaiban, a gazdasági iskolákban a *táplálkozási tudnivalók behatóbb tanítása* már csak azért sem volna felesleges, mert az orvosok a megmondható, hogy gyakran a helytelen és elégtelen táplálkozásnak az elemi ismeretek hiánya is oka lehet. Míg ezek távoli módok, pillanatnyilag igen hasznos volna az *óvodások és elemisták naponta tejjel*

való ellátása (ez legtöbbször hiányzik – még falun is), ami nem igényel nagy befektetést, néhány módosabb ember pénz- vagy természetbeni adományából, esetleg a tanulók kölcsönös jótékonyágából (tejjegyek eladása) egész évre megvalósítható. E mozgalom megszervezése részben a karitatív és szociális nőegyletekre, részben az iskolafenntartóra vár, eszköze pedig a tanító¹. A népkonyhák és hasonló intézmények nem hivatottak állandósulni, kivételes embercsoportok (aggok, munkanélküliek) átmeneti ellátását célozzák, egyébként hasznosságukat szociális károkkal fogják lerontania.

10. Letárgyaltuk a kérdések nagyját; talán végére is értünk a sornak? Nem, annak végére érni nehezen lehet. Megemlítésre méltó és közvetlen megoldásra váró kérdés még akad egynéhány. Így az *iskolai egészségügy* fontosságát sem felesleges fejtegetni. Legtöbb iskolának nincs megfelelő orvosi szolgálata, olyan orvosa, aki idejének és igyekezetének javát az iskolának szentelhetné. Legtöbb iskolaorvosi fizetés – cigarettapénz, ehhez képest az orvosnak is csak jelentéktelen mellékfoglalkozása lehet a növendékek kezelése, megelőző ellátása pedig semmilyen. De máskülönb is, amíg az iskolák nem nyújthatják a megfelelő felszerelést; pszichotechnikai eszközöket, fog-, szem-, stb. vizsgálatra szükséges felszerelést, Röntgent, kvarzt (illetve ezeknek korlátlan használatát), addig komoly iskolaegészségügyről, megelőzésről, szakorvosi minőségnek megfelelő, színvonalú munkáról szó sem lehet. Három dolog megszervezése azonban sürgető. Az *elemisták egészségügyi sorozása* az iskolábalépés alkalmával és ekkor a beteges, sőt fertőző beteg gyermekek kiselejtezése, illetve gyógyulásig visszavetése (egyben a gyógyíttatás bevezetése!), – ami főképpen állami feladat, de a tanfelügyelőségek hozzájárulásával magániskolák is bevezethetik. Másik az *iskola fogorvosság*. Ezt ismét falusi iskolák számára vándorosztagokkal lehetne megoldani, ingyenesen. Fontosságára kár szót vesztegetni ma, mikor a romlott fogak jelentősége sohasem képzelt méretekben bontakozik ki. Városokban jó megoldása volna az iskolafogorvosságnak, hogy minden tanuló év elején fizessen nem nagy általánýsszeget és ezzel szemben kapja fogainak rendes felülvizsgálatát és kezelését is. Kizárólag buzgóságon múlik ennek a sokfelé bevált szokásnak bevezetése, akárcsak annak a másíknak, hogy a tanulók kötelesek beszerezni a fogápoló szereket és a fogápolás egyúttesen, „vezényszóra” történik, szabad ég alatt. Harmadik sürgősen megoldandó feladat a *hivatáskutatás*. Legjobb megoldása az volna, ha központi városokban szerelnének fel hivatáskutató intézeteket, vagy ha már ilyenek vannak, vizsgálatuknak legalább az iskolák végző (elemi iskolák utolsó, középiskolák IV. és VIII. osztályos) növendékeit kötelezőleg vetnék alá. Végső esetben egyesíteni lehetne ezt az érettségivel kapcsolatos utazgatással is,

¹ A „kulturzónák” állami elemi iskoláiban több helyen iskolakantint állítottak fel, ahol a gyermekek ingyen reggelit és ebédet kapnak. A főzésben a nagyobb leányok segídeknek, ami gyakorlati háztartási oktatásnak vehető.

de ennél sokkal jobb volna, ha – a német utazó-tanácsadók mintájára – vándorosztagok szerveztetnének (főképen papokból, pedagógus és pszichológus szakorvosokból) és ezek évente végiglátogatnák a közép- és felsőiskolákat, hogy a növendékeket kötelezőleg megvizsgálják. Költségességüknél fogva ilyen repülőosztagok elindítása állami feladat lehetne, hitvallásos szellemű irányításról lévén azonban szó, a hitvallásos iskolákat fenntartó közületekre hárul saját iskoláik számára a feladat. Az újabban már elemisták számára is szorgalmazott egyéni „*fejlapok*” végigvezetésének értelme a hivatáskutatók kezében derülne ki; amíg ilyen nincs, addig az egész – elveszett adminisztráció.

11. *A szakemberek képzésének jelentőségét* látjuk. Az egyetemek közleményei mutatják, hogy a már ma is érezhető kisebbségi orvoshiány pár év alatt égetővé fog válni, különösen falvakon. Következik ebből az irányított szakképzés parancsoló szüksége, ami gyakorlatban nemcsak a hivatáskutatás révén orvosi pályára utasítás, ösztöndíjak útján tanulási lehetőség nyújtásában áll, hanem azt jelenti, hogy ami kevés diplomás orvost várhatunk, azok továbbképzésben részesüljenek, de nem ötletszerűen, hanem a mutatkozó szükséghez képest. Meglevő vagy leendő kórházainknál elhelyezendő egynehány orvoson kívül többi orvosunknak az *általános orvosi praxis* „szakképzettségét” kellene megszereznie, különös tekintettel a gyermek- és belgyógyászatra és a szülészetre. De mivel a falusi elhelyezkedés minden társadalmi hasznossága mellett sem mindig tudja biztosítani az orvos anyagi megélhetését, a létminimumon felül biztosítani kell a falun letelepedő orvos anyagi létét. Erre – miután a pár éve felvetődött, államilag szerződött orvosi állások terve, úgy látszik, kútba esett – két megoldás kínálkozik. Egyik *a magyar közületek saját orvos-állásainak* szervezése, másik *a szövetkezeti orvos-tartás, kollektív orvos-ellátás háziorvosi alapon*. Mindkettőre van már példa. (Ditrău-i Közbirtokosság, Falufejlesztő Szövetkezetek orvosa, stb.).

12. Beszélnünk kell végül az *Ipari egészségügyről*. Amennyiben kisebbségi létünk kérdéseibe belevág, államilag vagy a munkáspénztár részéről megoldást nem nyert. A nagymultú Ipartestületek munkájában nem szerepelt a hivatáskutatás, az inasjelöltek alkalmasságának és képességének előzetes pontos megállapítása. Sajnálatos, hogy szerepüket átvéve az Iparkamarák sem törődnek ezzel, a munkáspénztár sem. Kisebbségi vállalatoknál és a kisiparban is végtelenül fontos, hogy a megszükkített helyekre a legalkalmasabb munkaerők vétessenek fel. Ezért az ipari egészségügy eme részét a vállalatoknak saját hatáskörükön belül kell rendezniök (szerződéses orvosok, hivatásvizsgálat szakintézetekben közalapok terhére, stb.). Oly egészségügyi intézkedések foganatosítása, melyekről a törvény kifejezetten nem rendelkezik, de annál inkább a társadalmi egészségtan (fürdők, szoptatóhelyiségek, bölcsődék, napközi otthonok, murkásnevelő előadások az ipari ártalmak és betegségek megelőzéséről és

hasonlókról) iparvállalataink kötelessége. A vállalkozók nevelésével, a kizsákmányoló irányú vállalatok társadalmi nellőzésével lehetne e ponton segíteni.

„EMBERKÍVÁNTATIK”

ÉS MOST miután legalább vázlatosan láttuk a teendők irányvonalait, feltör belőlünk a régi jajszó: „Ember kívántatik”, hogy ezeket végrehajtsa. Ha nem kerül rá ember, miként a hitetlenek, kényelmesek vagy keserűszájúak állítják, – akkor hiábavaló a papolás, a jövőtlenség beismerése a minél több szó.

Ember pedig van.

Lássuk meg az elsorolt, szétágazó, egymásról nem tudó, egymást ismétlő, de mindenünnen jövő elindulásokban az élniakarást, mely a munkaakarat első mozdulata, csak egységes irányítást és a sikerreményét várja. Összegezzük tehát a kivitel elveit:

1. Egészségügyről vagyis egészen szakkérdésről lévén szó, a kivitel céljából orvosokhoz kell fordulni elsősorban. Minden más diploma, munkakör vagy jóakarat adott esetben hasznos segítség, esetleg keret lehet, de a munka lényegét nem vállalhatja.

2. Első teendő tehát az orvosok összegyűjtése, megszervezése, velük a feladatok megismertetése, tudatosítása, rendezése, elfogadtatása, ily irányban történő továbbképzésük és végül keretnek megfelelő szervezet létesítése.

Ez a munka már megindult, egyes részeiben évek óta folyik is. Komoly remény van, hogy teljes egészében ki fog bontakozni. Ehhez azonban ismét néhány sajátságos adottságot kell szem előtt tartanunk:

a) Nálunk bárminő népi életet érdeklő kezdeményezés (a kimondott napi politikát kivéve) kizárólag az *egyházakon belül és segítségével* képzelhető el, lévén ezeknek egyedül elég erős és időálló szervezetük, külső és belső kiépítettségük, anyagi erejük.

b) Tekintve a magyar néptest felekezetekre tagoltságát, a szervezkedés csak úgy ígér eredményt, ha minden árnyalatú kereszténység a magáénak vallja, többségi területein megvalósítja, vegyes vidékeken pedig megtalálja a módját, hogy mindannyiunkat egyformán érdeklő teendők mellékvágányokra ne sikulhassanak.

c) Hogy az ilyképpen bevezetendő munka most már egészségügyi téren eredményekre és ne meddő határvillongásokra vezessen, egyetlen mód, hogy bár az egyes vidékek más felettes egyház alatt állanak, szervezésük egységes *egészségügyi központ* irányítását kapja. Ebből az elgondolásból indult meg 1934-ben az az orvosi mozgalom, mely a magyar keresztény orvosok egyhá-zanként szervezését tűzte céljául *közös szervezés és munkaterv*

alapján, a jelen vázlatban körvonalazott teendők végzésére¹.” Eredmény katolikus részről a Kat. Népszövetség azóta működő Orvosszakosztályának létesítése lett.

3. Bár a szervezés részleteit a közös szervezési és munkaterv foglalja magában és így azok tárgyalására itt nincs hely, annyit megemlíteni mégis szükségesnek tartok, hogy a keresztény társadalmi munkát végző orvosok megalakulandó csendes szövetsége nem tévesztendő össze semmilyen egyleti alakulattal, hanem egyszerűen a kisebbségi egyházak egészségügyi teendőinek végzésével megbízott szervnek tekintendő, s e szakosztályok az összehangolt munka érdekében szakosztályvezetőikből együttesen álló közös vezetőség irányítására hallgatnak. A közös munka anyagi és erkölcsi hátterét az egyházak adják, illetve azok a társadalmi szervek, amelyeket ezzel az egyházak megbíztak.

4. Világos, hogy ez a szervezet hívatott átvenni az összes testületektől az egészségügyi munkát, vagy mint szellemi tanácsadó az egészségügyi teendőket végző szervezetek fölé rendelendő.

*

Magyarságunk irányító egészségügyi szerve alakulhat ki ebből a kezdeményezésből, melynek munkáját a népi felelősségérzésből önként vállalkozó szakemberek végzik. Szükség van erre? A tények beszélnek. A hivatalos orvosszervezetek részben fel sem veszik, részben elejtik a magyarság külön problémáiból származó teendőket, esetleg szűkebbkörű, kari, stb. érdekeket szolgálnak. Már pedig a magyarság biológiai alkatának kérdése nem bízható sem az esetlegességre, sem a ritkán jelentkező jóakaratra. Egy nép, *népünk* életéről van itt szó.

Dr. NAGY ANDRÁS

¹ Megindítója e vázlat összeállítója volt. Katolikus részről ft. Márton Áron kanonok-plébános, akkor a Népszövetség igazgatója állott mögötte. Református részről dr. Jancsó Béla helybeli orvos közvetítette a tárgyalásokat. A párhuzamos protestáns orvosszakosztályok megalakulása azonban – nem elvi, hanem a körülmények által diktált okokból – egyelőre elmaradt.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNY

AZ 1935–36. ÉVI STATISZTIKAI ÉVKÖNYV TÁJÉKOZTATÓ ADATAI.

A FÉLÉVTIZEDDEL előbb, 1932-ben megjelent *Indicatorul Statistic*¹ c. kiadványban az 1930. évi népszámlálás adatait feldolgozó bizottság bejelentette, hogy nemsokára öt nagyobb kötetben közzéteszi e népszámlálás igen várt eredményeit. Az első kiadvány – e munkaterv szerint – a népleíró adatokat fogja közvetíteni, a második a nép műveltségi állapotára vonatkozó számsorokat ad, a harmadik épületstatisztikát, a negyedik foglalkozási statisztikát, az ötödik pedig üzemstatisztikát tartalmaz. Természetesen mi a munkatervben említett első kiadvány elé néztünk nagy kíváncsisággal, mert a *Indicator* előszava így ír: „Az első mű, „A népszámlálás demográfiai adatai” c. kiadvány a lakosság nem, életkor, családi állapot, vallás, nemzetiség, anyanyelv, állampolgárság, születési hely szerint csoportosított adatait fogja tartalmazni. Ugyanitt a család és a családi gazdaság szerkezeti kérdései is tárgyalatni fognak s a nemzetiségi statisztika alapján külön tanulmány tárgya lesz a *nemzeti kisebbségek kérdése*, valamint a *belső népáramlások problémája*”. A várva-várt statisztikai kiadvány azonban mind a mai napig nem jelent meg s a Statisztikai Évkönyvekben közölt szörványos számsoroktól eltekintve továbbra is a találgatásokra voltunk rászorítva saját népi adataink területén. Felajzott várakozásunkat természetesen az időközben megjelent részlettanulmányok nem elégíthették ki s nem elégítette ki a múlt év végén megjelent új *Statisztikai Évkönyv*² sem. Nem a végösszegekre voltunk és vagyunk kíváncsiak, hanem a részletes, községek szerint rendezett nemzetiségi adatközlésre; arra, amit hiába keresünk ebben a nagy feltűnést keltő, félezer lapos Évkönyvben is. Bizony a statisztikai élet e legfrissebb ajándéka szükkölködik a részletezésekben, az 1930. évi népszámlálás alapján és az 1935–36. évi adattárból ugyan közöl egynéhány érdekes nemzetiségi számsort, számoszlopot, azonban ez vajmi kevés az ígérethez képest. Ennek ellenére azonban mégis örömünkre szolgált,

¹ *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*. Cuprinzând rezultatele recensământului general al populației din 29 Decembrie 1930. (Publicația Direcției Recensământului General al Populației din Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor sociale.) București, 1932. XLII. + 850 lap + 1 térkép.

² *Anuarul Statistic al României 1935 și 1936*. București, 1937. XIV. + 421 lap.

mert a sok bizonytalanság után egy-egy kérdéskörben legalább hivatalos adatokra támaszkodó tájékoztatást nyújt. Az igényes külsővel s gazdag tartalommal megjelent e statisztikai kiadvány több fejezetét éppen ezért – még mielőtt részletest összehasonlító feldolgozása elkészülne – az alábbiakban ismertetni kötelességünknek éreztük.

1. Vallási adatok¹.

Országgrész	Összes lakosság	Róm. kat.	Ref.	Unit.	Róm. kat. ref. és unit.	Lutéránus	Zsidó	Szekták
		százalékokban						
<i>Ókirályság</i>	8 785,000	1.8	0.2	*	2.0	0.7	2.4	0.1
<i>Basarabia</i>	2.864,000	0.5	*	*	0.6	2.6	7.2	0.1
<i>Bucovina</i>	854,000	11.5	*	*	11.6	2.4	10.9	0.2
<i>Transylvania</i>	5.550,000	20.8	10.2	0.7	31.7	3.4	3.7	0.9
Tört. Transylvania	3.218,000	12.8	15.5	2.1	30.4	7.6	2.5	0.3
Határvidék	2.332,000	24.8	7.5	*	32.4	1.3	4.3	1.2
Románia	18.053,000	6.8	3.9	0.4	11.1	2.2	4.2	0.3

2. Nemzetiségi és anyanyelvi adatok².

Országgrész	Összes lakosság	Magyar		Német		Zsidó	
		nemzeti-ségi	anya-nyelvi	nemzeti-ségi	anya-nyelvi	nemzeti-ségi	anya-nyelvi
		bevallás szerint		bevallás szerint		bevallás szerint	
		százalékokban					
Ókirályság	8 785,000	0.6	0.6	0.7	0.7	2.5	1.4
Basarabia	2.864,000	*	*	2.8	2.8	7.2	7.0
Bucovina	854,000	1.4	1.4	8.9	11.0	10.8	8.7
Transylvania	5.550,000	20.9	23.2	12.2	12.3	3.4	2.0
Tört. Transylvania	3.218,000	29.1	31.0	7.9	7.9	2.4	1.6
Határvidék	2.332,000	16.8	19.2	14.3	14.6	3.8	2.2
Románia	18.053,000	7.9	8.61	4.1	4.2	4.0	2.9

¹ I. m. 36. oldalán közölt 27. sz. tábla alapján. (* = 0.1%-nál kevesebb.)

² I. m. 38. oldalán közölt 28. sz. tábla alapján. (* = 1. előbb.)

Az előbbi második táblázat arányszámainak segítségével a magyar nemzetiségűek és a magyar anyanyelvűek adatai a következők:

	Magyar nemzetiségű	Magyar anyanyelvű	Különbség
Oltenia	3.038	1.519	+ 1.519
Muntenia	32.224	32.144	+ 80
Dobrogea	2.433	2.433	
Moldova	21.843	24.270	– 2.427
Basarabia	370	370	
Bucovina	11.956	11.956	
Transylvania	936.438	997.580	– 61.142
Banat	97.968	105.504	– 7.536
	321.090	378.080	– 56.990
Összesen	1,427.360	1,553.856	–126.496
Orsz. átlag alapján:	1,426.187	1,552.558	–126.371

3. Az írni és olvasni tudók arányszámai¹.

Terület	Összesen	Férfi	Nő
	százalékokban		
<i>a) A legjobb orsz. arányszámok:</i>			
1. Braşov	86.9	89.7	84.1
2. Sibiu	85.2	87.9	82.6
3. Odorheiu	85.0	87.6	82.3
4. Treiscaune	84.2	86.4	82.2
5. Târnava-Mare	83.7	86.5	80.9
6. Timiş-Torontal	80.0	85.0	75.3
7. Făgăraş	79.5	86.7	72.3
8. Ciuc	76.4	80.4	72.1
<i>b) Tartományok arányszámai:</i>			
1. Transylvania	68.3	73.8	62.9
2. Bucovina	65.7	72.2	59.7
3. Muntenia	57.6	74.2	41.9
4. Moldova	57.0	71.3	43.3
5. Dobrogea	52.9	65.1	40.2
6. Oltenia	49.5	70.4	31.0
7. Basarabia	38.1	51.4	25.1
Románia	57.0	69.2	45.5

¹ I. m. 38–39. oldalán közölt 31. sz. tábla alapján.

4. Ki- és visszavándorló magyarok száma 1934-35-ben¹.

	Ki-	Vissza-
	vándorló	
Férfi	50	143
Nő	101	51
Kisérő	62	50
Összesen	213	244
<i>Honnan és hová?</i>		
U.S.A	55	94
Argentína	44	82
Brazília	27	43
Uruguay	5	15
Canada	76	–
Columbia	–	2
Délamerika	1	4
Mexikó	1	1
Más ország	4	3

	Ki-	Vissza-
	vándorló	
<i>Életkor szerint:</i>		
15 éven aluli	61	23
15 és 20 év közötti	22	19
21 és 55 év közötti	117	162
55 éven felüli	13	40
<i>Foglalkozás szerint:</i>		
Előmunkás	25	41
Munkás	4	24
Földmunkás	24	65
Szabadfoglalkozású	5	12
Foglalkozás nélküli	} férfi } nő	34
		120
Más	1	3

5. Iskolai adatok.

Az iskolai adatok szempontjából az új Évkönyv csak néhány részletezéssel bővíti ki azokat az adatokat, amelyeket eddig is ismertünk és ismertettek². A következő két táblával kapcsolatosan az alábbi számítások figyelembevétele szükséges:

a) Iskolaköteles magyar gyermekek arányszámai:

	Iskolaköteles (5–18 éves)	Óvodába jár %	Elemibe jár %	Középisk. jár vagy nem jár iskolába (%)
1930–31	261.400	6.9	61.6	31.5
1931–32	233.572	7.3	72.3	20.4
1932–33	262.402	6.5	69.0	24.5
1933–34	265.254	6.5	67.8	25.7
1934–35	277.653	6.7	66.1	27.2

¹ I. m. 78–79. oldalán közölt 56. sz. tábla alapján.

² V. ö. R. Szeben András: A transylvániai magyarság népoktatásügyének statisztikai mérlege a másfél évtizedes román uralom alatt. M. Stat. Szemle, 1934, XII. évf. 10. sz.; Dr. György Lajos: Az erdélyi magyarság másfél évtizedes népoktatásügye. Iskola, 1935–36, III. évf. 1–2. sz.; az egyházi főhatóságok jelentéseiben és az Iskola szemleanyagában közölt iskolai adatok; Anuarul Statistic al României 1934; N. Istratie: Ardealul și Banatul în lumina cifrelor. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918–1928. I. k. 686. és 688. l.; Dr. Kiss Árpád: Az állami magyar tannyelvű elemi iskolák és magyar tagozatok. M. Kisebbség, 1936, XV. évf. 8., 9–10., 11. és 12. sz.; Domokos Pál Péter: Egy vármegye népoktatásügye. Iskola, 1935–36, III. évf. 7–8. sz.; Venczel József: Művelődéspolitikai vázlat. Hitel, 1936. évi 2. sz. 141–142 l.

³ Anuarul Statistic 1935–36. – 108., 110., 114., 118., 121–22., 124–25., 127–31. oldalán közölt 77., 78., 80., 82., 83., 84. és 85. sz. tábla alapján.

5./a. Iskolai adatok (óvodisták és elemi iskolások).

Ország ­ rész Év	Iskolaköteles magyar gyermek száma	Óvodista magyar gyermekek			Elemi iskolás magyar gyermekek				A magyar iskolaköteles gyermek közül nem jár sem óvo- dába, sem elemibe	Iskolai év
		összes száma	közül		közül					
			állami óvodába járt	magán- óvodába járt	összes száma	állami elemi is- kolába járt	magán- elemi iskolába járt	magán- vizsgára jelentke- zett		
1931	261.400	18.073	16.664	1.409	161.268	87.110	74.037	121	82.059	1930/31
1932	233.572	17.269	16.163	1.106	169.111	96.668	72.327	116	47.192	1931/32
1933	262.402	17.018	15.614	1.404	181.138	105.249	75.809	80	64.246	1932/33
1934	265.254	17.423	16.000	1,423	180.101	106.009	74.032	60	67.730	1933/34
Régi Királyság	5.065	1.587	1.579	8	3.321	3.040	281	—	157	1934/35
Basarabia	262	51	51	—	87	87	—	—	124	
Bucovina	3.372	4	4	—	2.322	2.302	20	—	1.046	
Transylvania	256.555	15.781	14.366	1.415	174.371	100.580	73.731	60	66.403	
1935	277.653	18.863	17.535	1.328	183.765	117.796	65.861	108	75.325*	
Régi Királyság	5.204	1.734	1.716	18	7.595	7.105	490	—	?*	
Basarabia	29	1	1	—	84	84	—	—	?*	
Bucovina	3,867	6	6	—	3.636	3.608	28	—	225*	
Transylvania	268.553	17.122	15.812	1.310	172.450	106.999	65.343	108	78.981*	

* Számolási hibák az Évkönyvben.

5./b. Iskolai adatok (állami középiskolások)*.

Iskolai év Iskola típus	Róm. kat., ref. és unit. tanulók összesen	A tanulók közül			
		Róm. kat.	ref.	unit.	
Az egész országban:					
1930/31	7.238	5.648	1.174	416	
1931/32	7.492	5.782	1.253	457	
1932/33	7.948	6.101	1.490	357	
1933/34	8.459	6.501	1.681	277	
1934/35	9.614	7.366	1.869	379	
Csak Transylvániában:					
1930/31	5.504	4.004	1.126	374	
1931/32	5.702	4.053	1.213	436	
1932/33	6.108	4.328	1.455	325	
1933/34	6.461	4.630	1.593	238	
fiúliceum	2.385	1.795	530	60	
leányliceum	459	289	144	26	
fiúgimnázium	1.100	909	185	6	
leánygimnázium	848	509	315	24	
vegyesgimnázium	551	372	167	12	
tanítóképző	117	70	35	12	
tanítónőképző	83	41	41	1	
fiú-kereskedelmi iskola	33	17	16	—	
fiú felsőkereskedelmi	323	249	70	4	
leány-felsőkereskedelmi	59	37	20	2	
leánytovábbképző	122	84	35	3	
fiú-ipariskola	68	48	18	2	
fiú-felsőipariskola	297	202	9	86	
háztartástani iskola	16	8	8	—	
1934/35	7.312	5.170	1.794	348	
fiúliceum	2.622	1.983	569	70	
leányliceum	617	371	206	40	
fiúgimnázium	989	784	201	4	
leánygimnázium	831	485	323	23	
vegyesgimnázium	802	621	167	14	
tanítóképző	211	148	46	17	
tanítónőképző	108	57	43	8	
fiú kereskedelmi iskola	33	14	2	17	
fiú-felsőkereskedelmi	345	244	7	94	
leány-felsőkereskedelmi	84	45	2	37	
leánytovábbképző	168	118	47	3	
fiú ipariskola	100	63	19	18	
fiú-felsőipariskola	380	221	156	3	
háztartástani iskola	22	16	6		

* E táblának a magyar középiskolások szempontjából csak tájékoztató jellege lehet, mert a nemzetiségi adatok ismeretlenek.

b) Az óvodába járó magyar gyermekek arányszámai:

	Óvodába jár összesen	Állami óvodába jár %	Magán- óvodába jár %
1930–31	18.073	92.0	8.0
1931–32	17.269	93.4	6.6
1932–33	17.018	91.8	8.2
1933–34	17.423	91.9	8.1
1934–35	18.863	92.4	7.6

c) Az elemi iskolás magyar gyermekek arányszámai:

	Elemibe jár összesen	Állami elemibe jár %	Magán- elemibe jár %
1930–31	161.268	54.0	45.9
1931–32	169.111	57.1	42.8
1932–33	181.138	58.1	41.8
1933–34	180.101	58.8	41.1
1934–35	183.765	63.7	36.2

7. A lakosság és az egyetemi hallgatók
párhuzamos arányszámai¹.

	Román	Magyar	Német	Zsidó	Ukrán, rutén	Orosz	Bulgár	Más
	%							
Lakosság: 18,053.000	71.9	7.9	4.1	4.0	3.2	2.3	2.0	4.6
1933/34: egy. hallgatók: 40.903	77.2	3.2	1.8	14.8	0.5	1.0	0.2	1.9
1934/35: egy. hallgatók: 41.307	79.0	3.2	1.6	13.2	0.5	0.9	0.6	1.2
Különbség: 1933–34	+5.3	–3.7	–2.3	+10.8	–2.7	–1.3	–1.8	–2.7
1934–35	+7.1	–3.7	–2.5	+9.2	–2.7	–1.4	–1.4	–3.4

¹ I. m. 37. oldalán közölt 29. sz. tábla és a 148. és 149. oldalon közölt 95. sz. tábla alapján.

8. Magyar egyetemi hallgatók 1933/34–1934/35¹.

Egyetemi város, fakultás vagy főis- kola	Magyar beiratkozottak		Magyar végzettek	
	1933/34	1934/35	1933/34	1934/35
București	124	205	27	44
Iași	10	10	–	1
Cluj	1175	1165	103	109
Cernăuți	–	2	–	1
Oradea	89	–	19	–
Timișoara	45	50	6	–
Orvosi	176	160	19	13
Állatorvosi	9	5	3	4
Gyógyszerészeti	9	84	16	30
Term.-tudományi	219	163	6	21
Bölcsészeti	213	206	51	44
Jogi	573	551	17	9
Kereskedelmi	97	89	23	24
Gazdasági	22	21	–	1
Építészeti	3	3	–	–
Zenei	40	46	4	3
Szépművészeti	29	22	9	1
Politechnikai	30	59	2	–
Technikai	5	4	1	–
Testnevelési	18	19	4	5
Összesen	1.443	1.432	155	155

Közli: VENCZEL JÓZSEF

¹ I. m. 144–149. oldalán közölt 93., 94. és 95. sz. tábla alapján.

M E T A M O R P H O S I S T R A N S Y L V A N I A E

MAGYAR SZÖVETSÉG

Amire belső szükség kényszerített, de amiről szót ejteni nemrégiben is még közéleti szervezeteink előtt véteknek számított, most a külső körülmények hatása alatt azok is emlegetik, akik az elítéléssel nemigen fukarkodtak, midőn még csak belső szerveztségünk kérlelhetetlen logikájának engedve érte szót emeltünk. A Magyar Szövetségről van szó, a kezdeti idők e nagyszerű tervéről, melynek időszerűségére és szükségyszerűségére a fiatalság, ahol csak pódiumhoz juthatott, el nem mulasztotta a figyelmet felhívni. Legutóbb az őszi Találkozón hangzott el az ott összegyűlt fiatalság határozott kívánságaként az, hogy „addig is, míg a népszervezeti eszmény, a Magyar Szövetség megvalósulhat, jöjjön létre egy, a transzilvániai magyarságot egységesen irányító szervezet, amely politikai, közművelődési és gazdasági intézkedéseken keresztül a Magyar Szövetség gondolatát, mint erkölcsi princípiumot megvalósítsa”. E kívánság is követte elődei sorsát: eltemetődött, mint minden eszme, amely felemelkedést, egyetemességet, összefogást kívánt ott, ahol kicsiny hatalmi érdekek vívták csatájukat. De ma, a politikai pártok feloszlátása után, az új alkot-

mányjogi berendezkedés idején, ki tagadhatja, hogy az elképzelés időszerű, szükséges és el nem halasztható?

Mi a Magyar Szövetség? Egyesek szerint feloszlátott szervezetünk lényegében a Szövetség hatáskörét látta el, tehát nincs másra szükség, minthogy más néven megalkulva ugyanazt a munkát végezze. Felfogásunk ezzel homlok-egyenest ellenkezik. Amit a Párt végzett, az a Szövetség munkakörének csak egyik része, melynek jelentősége, bár az érdekképviseleti rendszerre való áttéréssel meg is csökken, le nem becsülhető. Emellett azonban egyenlő fontosságúnak jelentkeznek mindazok a kívánalmak, amelyek a népelet egyéb területein tárnak elénk. Be kell már végre látnunk, hogy a népközösség szerves egység, melynek nemcsak közjogi igényei vannak, hanem gazdaságiak, közművelődésiek, egészségügyiek és erkölcsiek is. *Magyar Szövetség csak olyan szervezet lehet, mely magábanfoglalja mindazokat a létező és megalkotandó intézményeket, amelyek a népközösség elemi igényeit elégítik ki.* Egységes, összefogó és élő szervezetre, kisebbségi csúcshintézményre van szükségünk. Ebben a keretben pedig

egységes, harmonikus munkára. Mindenki láthatta, hova vezet a széthúzásnak, az egymás iránti bizalmatlanságnak, a testvérharcnak eluralgása. Magyar átok? Nem. Csak felelőtlenség és gyengeség. Valamennyiünk gyengesége és felelőtlensége, akik eltűrjük, hogy személyes érdekek és elfogultságok harcának áldozatul essek nek legnagyobb nemzeti értékeink.

Megalkotható-e a Magyar Szövetség? E pillanatban még másodrendű kérdés. A keretnél fontosabb a szellem, amely betölti, és a formai megalakulásnál a lélek, amely előidézi. Ezért mondtuk az őszi Találkozón, hogy a Magyar Szövetség – érzésünk szerint – **erkölcsi principium**, amely a szervezeti formától függetlenül a létező intézmények magatartásában és együttműködési technikájában kell, hogy megnyilvánuljon. Keresünk, kutatjuk és várjuk azokat a vezetőket, akik felismerve a pillanat parancsoló szükségszerűségét, le tudják vetkezni elfogultságukat, el tudják felejtetni a harc közben adott és kapott bántásokat, és azzal a zarándoki komolysággal és alázatossággal, melyet a nemzet szolgálata követel, alkotó munkára fogják össze intézményeinket, Viszont keressük, kutatjuk és építjük azt a közszellemet, mely eléggé független és önálló

lesz ahhoz, hogy az együttműködéstől húzódo vezetőinket együttműködésre kényszerítse vagy másokkal helyettesítse. Nincsen testvérharcra elfecsérelhető további húsz évünk. Az elmúlt húsz esztendő eléggé legyengített ahhoz, hogy a megsokasodott feladatoknak csak együttes munkával felelhessünk meg.

S ha a lélek, az összetartó, egymás felelősségét hordozó magyar lélek kialakul, úgy a Magyar Szövetség lényegében megszületett. Csak a formát kell hozzá megtalálni s ez nem lehetetlen. Az új alkotmánytörvény 26. szakasza kimondja, hogy „a román állampolgároknak joguk van egyesülni, alkalmazkodva a törvényekhez”. A jogi személyiségekről szóló törvény viszont egy ilyen szervezet megalkotására lehetőséget nyújt. A szenvedélyes politikai harcokat megszüntető új rendszer bizonyára nem szegülne ellen egy ilyen politikamentes szervezet megalkotásának, ha ebben a magyarság egyetemének kívánságát látná.

A Magyar Szövetség, az alkotásra képes magyar erőik szövetségének megalkotása életparancs s megkísérlésének elmulasztása olyan bűn, mely alól feloldozást a mai nemzedék nem nyerhet.

ALBRECHT DEZSŐ

AZ ÚJ NEMZEDÉK KÖZSZELLEME

Az *Ellenzék* c. napilap az év elején megszólaltatta fiatal szellemiségünk néhány vezetőjét, hogy egy ankét keretében megállapíthassa: az új nemzedék miként látja az elmúlt év politikai, közművelődési és ifjúsági életének eseményeit, miben látja erőnket,

gyengeségeinket, és milyen következtetéseket von le az eseményekből és jelenségekből mindnyájunk jövőjére nézve. Az ankét oly időben zajlott le, amikor már a külső események is a kisebbségi élet új korszakát ígértek, az új nemzedék néhány tagjának megszólaltatása

tehát e válságos időszakban mintegy erőpróbának is számítható s az az érzésünk, hogy a magyar közösség életének figyelői nem csalatkoztak. Az ankét nyilatkozatai meglepően egységes látásmódra utaltak s olyan szemléletre, mely az életváltás idején a legnagyobb figyelmet érdemli.

A nemrég lezajlott Találkozó és az azt követő megnyilatkozások után előrelátható volt, hogy a férfikorba kerülő fiatalság más szemszögből nézi és taglalja a kisebbségi kérdést, mint apái. Amíg az idősebb nemzedék figyelme inkább a külső támadások elleni védelemre összpontosul, a fiatalabbak inkább befelé, önmagunk felé néznek és a kisebbségi kérdés megoldását is elsősorban a társadalom belső magatartásának megváltoztatásától, az erkölcsileg és társadalmilag erős magyarságtól várják. „Egyetlenegy dolog van, ami megrázkódtatások után záloga lehet a jövőnek: a magyarság belső ereje, ami öntudattal és hivatásérzettel párosul.” (Tamási Áron.) Ezért a fiatalság a politikai realitást a mai politikán kívül látja, népe kérdésének megoldását nem a parlamenttől reméli. A politika ennek a nemzedéknek az életében mást jelent, mint beavatkozást a mindennapi élet apró személyes harcaiba, képviselői mandátumokért való versenyfutást vagy parlamenti színpadon elért szónoki sikert. A régi politikából ki kellett ábrándulnia, mert úgy látta, hogy „kár a sok erőért és áldozatért, melyekkel más úton többet érnénk el”. A honpolgárok jó vagy kevésbé jó élete nem egészen a parlament működésétől függ. Nem azt jelenti ez, mintha a fiatalság nem kívánná népe életét a külső veszedelmek ellen éppen olyan eréllyel és határo-

zottsággal megvédeni, mint az idősebbek, csupán azt, hogy népe jövődjének biztosítását nem a parlamenti harcokban elért eredményektől, hanem a magyarság belső erejétől várja, „ami öntudattal és hivatásérzettel párosul”. De „ezt a belső erőt csak úgy lehet létrehozni, ha egységes, erős és erkölcsös nemzeti társadalmat szervezünk” (Tamási Áron). Hogyan alakítható ki ez a belső erő? El lehet-e érni *csakis* szellemi képzéssel, neveléssel, a belső magatartás megváltoztatására irányuló próbálkozásokkal? A hangsúly bizonyára a nemzetnevelés kérdésére helyeződik a jövőben. Az eddigi életstíluson, a legbensőbb lényegünkön való változtatás szükségessége egyre inkább előtérbe jut. A színes szavak helyébe a szürke, de pozitív munka megbecsülése lép, a választási csatározások helyébe a jobb, igazibb emberalkotás. Milyen messze vagyunk azonban ezektől! Társadalmunk alig alkalmas még az új értelmű kisebbségi magatartásra, népi tömegeink jórészt csak véletlen állapot szerint magyarok, magyarságuk nem vált még bennük belső meggyőződéssé, élménnyé. A nemzeti öntudatnak a középosztály a hordozója, tehát vállán nyugszik a kötelesség, hogy a legszélesebb népi rétegek magyarságát belső érzéssé emelje s a népet nemzeti életünk, sorsunk hordozójává, vállalójává, sőt irányítójává tegye. De vajjon mai lanyha, önző és áldozatoktól viszsziadó középosztályunk képes lesz-e a nagy feladatra, a társadalom átalakítására?

Az *Ellenzék* nyilatkozóit nem sok optimizmus fűti társadalmunk vezetőivel szemben. Magával a magyar nemzetkisebbséggel kapcsolatosan azonban szinte egyönte-

tűn derűlátók az összes nyilatkozók. „Sok olyan kisebb-nagyobb jelentőségű esemény történt, amelyek indokolttá teszik azt a hiedelmünket, hogy ez az esztendő nem múlik el népközségünk belső életének régóta kívánatos és gyökeres átalakulása nélkül.” (Venczel József.) A „teljesen egységes és kemény politikai arcvonal kiépítésének feltételei a társadalom részéről adva vannak, megvalósítása csupán a vezetőkön múlik. Egységbe és mind szorosabb egységbe kovácsol az idő.” (Albrecht Dezső.) „Minden borúlátó megítéléssel szemben a leghatározottabban vallom, hogy az elmúlt 1937. esztendő is nagyban szolgálta kisebbségi népközségünk új öntudatosodását.” (László Dezső.) Ha a kikovácsolódott érzelmi közönség nem is téveszthet meg, mert – mint Kéki Béla mondja – nem áll mögötte még a nélkülözhetetlen erős politikai, közművelődési és gazdasági szervezettségünk, de a feladat „ezt az érzelmi egységet, amelyet olyan tisztán mutatott meg népközségünk, a leghatározottabb és legszerveesebb gazdasági) politikai és társadalmi egységgé építeni”. „Indíttassék meg a kisebbségi élet első korszakának felszámolása, szakítsunk e korszak lemondással teli jelszavával: ahogy lehet – s álljon rajtba az új kisebbségi életkorszak, amely sem jelszavában, sem életütemében, sem eredményeiben nem lehet kishitű, hanem arra törekszik, hogy a lehetőségeken belül előre-törjön.” (Venczel József.)

A derűlátó figyelőnek azonban eddig csak csalódásban volt része. A tapogatózó „ahogy lehet” politika folytatódott. Pedig a kisebbségi életnek új korszaka, amelyet pár hónap előtt a fiatalok emlegettek, ha nem is az elképzelt for-

mában, de annál észrevehetőbben jelentkezett. A közélet politika-mentesítése, az érdekképviselési alapon berendezkedő állam gondolata az egész magyar társadalmat új, meggondolgoztató kérdések elé állították. Azonban sajnálatosan tapasztalhatjuk, hogy az új követelményekhez való alkalmazkodás mikéntje felől szó sem esik, a mai kényszerhelyzet sem elegendő ahhoz, hogy időszerű magatartás és ebből sarjadó bölcs taktika legyen úrrá közéletünkben. Végeredményében a politika csak *egy eszköz* volt a kitűzött cél érdekében s azért harcolt a politikus, hogy kisebbségi életünk kapja meg a maga biztonságát és nyugodt fejlődési lehetőségét, s ismerjék el népi egyéniségünk megtartására való jogunkat. Az eszköz időszerűtlenné lett, a cél érdekében tehát új eszközök szükségese: *népközségünk társadalmi és gazdasági összefogását kell elmélyítenünk* és egyre izmosodó gazdasági erőinkre kell felépítenünk iskolaügyünket, népnevelésünket, valamint társadalmi intézményeinket,

A legutóbbi választás gyönyörű eredménye méltán tölthetett el elégedettséggel nemzeti öntudatunk megerősödését illetőleg. Ha azonban a választásokat úgy fogjuk fel, mint nemzeti együvértartozásunkról való bizonyágtételt, akkor azt is be kell látnunk, hogy életünknek a politikán kívül is számos olyan területe maradt, ahol ennek az együvértartozásnak nap-nap után gyakorlati bizonyítékait adhatjuk. Folyóiratunk hasábjain nem egyszer hangoztattuk, hogy *egy kisebbségi társadalom megmaradása elsősorban saját társadalmának belső, szoros összekapcsolásán, társadalmi, közművelődési és gazdasági szervezeteinek kiépítésén múlik*. Ime, politikánkhoz ez a színtere meg-

maradt; tőlünk függ, hogy a megőrzött lehetőségekkel okosan tudjunk élni. „A belső, népi politika lesz mindinkább hangsúlyossá: a népnevelés, az egészségvédelem, a gazdaságvédelem és a jogvédelem. A mindennapi kenyér sovány-sága mögött nagy feladatok tornyosulnak s a felelősség közszelleme erősödik.” (Venczel József.)

Kényszeríteni tudja-e intézményeink, szervezeteink vezetőit ez az egyre erőteljesebben megnyilatkozó közszellem az új helyzet által követelt magatartásra? Gazdasági, közművelődési életünknek egyaránt nagy hiányai vannak, „Néhány egyedülálló kísérlettől eltekintve ma sem folyik kellő közösségi tudattal intézményes tudományos, művészi munka értékeink és érdekeink megvédésére.” (Mikó Imre.) A „műemlékgondozástól a néprajzi kutatásig egész sor művelődéspolitikai kérdés vár megoldásra, de úgy látjuk, tapodtat sem haladnak ezek az ügyek. A transylván magyarság műveltségi színvonalának kétségtelen súlyyodása elé nézünk, ha tudománypolitikai kérdéseink valahogyan megoldást nem nyernek.” (Kéki Béla.) Ezekért az ügyekért, a transylván magyarság minden ügyéért „elsősorban a 30–40 közötti férfi korosztály felelős. Ebből következik, hogy mindent el kell követnie azért, hogy a magyar közösséget lelkileg a saját képére formálja és hogy felelős elgondolásait megvalósítsa az életben” (Tamási Aron).

Szemben állanak-e ezek az elgondolások az idősebb nemzedék elgondolásaival? Lényegükben bizonyára nem. „Ma a két nemzedék között egyetlen különbség van, amely azonban nem elválasztó, hanem kiegyenlítő jellegű: az ifjúság gyermekkora óta kisebbségi sorsban élt, annak lehetőségeit tudat-

osan érzi és ösztönösen használja ki anélkül, hogy összehasonlítások zavarnák.” (Asztalos Sándor.) Az új nemzedék közszellemét a szolgálat és kötelesség határozzák meg s ha elégedetlen sokszor közéletünk ütemével és módszereivel, az éppen felelősségtudatából és szigorúbb erkölcsi felfogásából következik. Napról-napra látja, hogy a legnagyobb idők sem tudnak testvérekül egymáshoz melegíteni, a közérdek leplébe bújt önzés, a meggyőződéstelen harc, áldozatoktól való visszahúzódás, társadalmi osztályok vállain felkapaszkodó törtetés és az egymás elleni áskálódás annyi példájával találkozik, hogy nem csoda, ha sokszor tele van elégedetlenséggel. Az igazi nagyságokat sem mindig a közélet nagyjaiiban találta megismerni, hanem a lelki értékeket hordozók között, akik népnevelők, papok, orvosok, szövetkezeti vezetők, s akik nem másokat szerveznek meg, hanem elsősorban saját magukat igyekeznek alkalmassá formálni a ki-sebbségi élet hordozására, s akik nem osztályhelyeztetik, vagyoni állapotuk öntudatát, hanem a magyarság öntudatát hordozzák magukban.

Az *Ellenzék* nyilatkozataiból minduntalan kicseng a fiatalság vágya a magyarság belső életének igazi összhangja után. „A kisebbségi nemzettest is totális igényekkel rendelkezik és mérhetetlen kár származik abból, hogy különböző élettevékenységeket végző intézményeink között a tervszerű, észrevétlen, de mégis nagyvonalú együttmunkálkodás hiányzik. Hiába várunk eredményt addig, míg ezek meg nem valósulnak.” (Albrecht Dezső.) *Az összhangos egészet alkotó nemzetársadalom lesz a cél*, mert meghasonlott, belső ellentétektől elgyengült magyarságra lassú

szétmorzsolódás vár. Ezért a fiatalság elfogulatlan szemmel keresi az egységet gátló kérdéseket s mindent elkövet, hogy a belső ellentétek, helyi és részletérdekek, személyi viszályok a kisebbségi életből eltűnjenek. A harmonikus nemzetársadalom utáni vágy és a ki-

csinyes belső viszályoktól való irtozás éppen olyan jellemző a nemzedék gondolkodására, mint az, hogy a kisebbségi kérdés megoldását nem kívülről, hanem az erkölcsileg és társadalmilag erős magyarság belső öntudatosodásától várja.

VITA SÁNDOR

KOVÁTS JÓZSEF

1906–1937

Az ember életét a hálás utókor néhány évszám, lexikális adat szűk keretébe préseli, de mit őriznek meg ezek egy gyötrelmes emberélet emlékeiből? Közös élmények raja fűzött Kováts Józsefhez s most hogyan dadogjam el róla, hogy 1906 május 16-án született Transylvania fővárosában, diákeveit is itt töltötte az 1925-ben tett érettségiig, azután a pécsi egyetemre iratkozott be s ott 1931-ben doktorátust szerzett olasz és magyar irodalomból; Rómában töltött egy esztendőt a Collegium Hungaricumban s hazatérve mint író és újságíró dolgozott 1937 december 23-án bekövetkezett haláláig. Némák ezek a számok, ridegen hallgatnak a Kováts József tulajdonképpeni életéről, szenvedéseinek szakadatlan láncolatáról. Ötödik gimnazista korában ugyanis egy téli torokgyulladás után szívburokgyulladást kapott s azóta sűrűn válságosra forduló, elégtelen szív-működése a testi kínok egész poklát megjáratta vele. Visszapillantva életének utolsó állomásáról, minden szavát, cselekedetét, tréfáit és gonoszkodását ebből értjük meg: az állandó halálközeliségből. Igaz, ha kissé messzebb került tőle a halál, akkor komázni kezdett vele s ilyenkor nem volt harsányabb kedvű barát Kováts Jóskánál, de

az utóbbi években csaknem szüntelen ágyhoz szegezve, megcsendesedett s ekkor váltak írásai is egyre szélesebben áradóvá és gazdagabbá.

Hosszabb lélekzetű tanulmányai, kritikai írásai, a tág látóköri, alapos műveltség és több nemzet kultúrájában elmélyedt szellem jegyeit viselik. Sajátságos volt nála, hogy legtöbbször túlzott bőkezűséggel osztogatta a dicséreteket, máskor meg az éles vágásokat, s csak elmúlásának megrendítő napja után értettük meg: ő, aki naponként tusázott a halál gondolatával, lenézte az emberi és földi igazság kicsinyes méricskélését. Ez ugyan előidézhetett itt-ott aránytalanságokat, de sok éleslátásra valló megállapításának, kritikai észrevételének a hitelét meg nem ingatta, csak közvetlen, emberi, szubjektív hangsúlyt adott írásainak.

Legigazabb lényege szerint amugyis szépíró, elbeszélő volt. Főerősségét épp abban látom, hogy pár mondatával hangulatot, külön légköri tudott teremteni s fogva tartott, míg meséjének utolsó szálát is kibogozta. Akár gyermekkori emlékeiről beszélt, akár Jézus halálának fizikai kinszenvedéseit jelenítette meg az átélés megrázó erejével, mindig valami finom szövésű érzelmesség fátylázta írásait.

Ettől kapták elbeszélései egyéni, megejtő szépségüket. Eltért kortársainak kiábrándult, tárgyilagos hangjától; olyasféle vággyal beszélt az életről, mint aki már a túlsó parton jár.

Elém rajzolódik a képe, beesett arca, keserű vonásai; hallom lágy, kissé nyujtott beszédét; eszembe jut csínytevő kedve, amelyet a végsőkig megőrzött s kaján örömmel élvezte, ha mindnyájunkat elképeszthetett. Csak a szíve ne vert

volna egyre szabálytalanabbul! Nem tudta ellátni vérrel az egész testet, mindinkább nőtt, nagyobbodott, már a mellkasát feszítette...

Balázs Ferenc kezdette el ezt a szomorú sort, Koós-Kovács István halála volt a folytatás s most már Kováts Józsefet is elsirattuk. Iróink, szellemi munkásaink legjavát vesztettük el bennük s vajjon mikor elégei meg csapásait a sujtó sors?

KÉKI BÉLA

TUDOMÁNYMÍVELEŚÜNK MULTJÁNAK IDÉZÉSE

A kisebbségi ember sajátos lelki katalainál fogva könnyen válik borúlátóvá, hiszen a kisebbségi élet állandó és következetes veszteségekkel jár együtt. Népközösségünk tárgyilagos figyelői már régen meglátták és megállapították, hogy egyrészt anyagi síkon feltartóztatlan a proletarizálódás folyamata, másrészt a lét bizonytalansága a társadalmi lazulás jelenségeinek közvetlen okozójává lesz. Egy ideig még vigasztaltuk magunkat a „kultúrfölny” hiedelmével, de nemso-kára e téren is szembetalálkoztunk az igazi valósággal, mely közműveltségünk sajnálatos színvonalsűlyedését bizonyította. Mind anyagi, mind szellemi értelemben *szűkül* az a kör, mely magyarságunk életlehetőségeit zárja magába.

A borúlátónak azonban e vitathatatlan jelenségek ellenére sincs igaza, mert a kör csak addig szűkülhet, amíg a körbe zárt kisebbségi népközösség belső ellenállása a nyomásnak enged. Ha ez az engedékenységek megszűnik, úgy az *önvédelem* cselekvő korszakába lépünk: minden területen, a gazdasági és szellemi élet térségein egy-

aránt megindul az ellenállás kiépítése, s ha nem is sikerül az elvesztett birtokokat, anyagi és szellemi kincseket visszaszerezni, bizonyára sikerül a további veszteségeket megakadályozni.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyed százados tudományos működése 1859–1934 című legfrissebb kiadvány olyan mű, amely ennek az önvédelmi megerősödésnek vonalában jelentős szerepet tölthet be és tölt is be. Mint minden védekező cselekvésnek, úgy a mi önvédelmi munkánknak is szükség van biztatásokra. Amikor e nagy kiadványnak bevezetőjében arról olvasunk, hogy az EME keretében eddig 2509 szakelőadás, 573 népszerűsítő és 203 vándorgyűlési, tehát összesen 3285 előadás hangzott el; a Természettudományi Szakosztály kiadványai meghaladják a hétszáz ívet, s 129 szerző 605 dolgozatát ölelik fel; az önálló műveken és különlenyomatokon kívül, amelyek meghaladják a 600-at, csak a folyóiratok 180 kötetet tesznek ki és 52.000 lapon és 500 táblamellék-

leten több ezer önálló dolgozatot és közleményt tartalmaznak a tudomány valamennyi ágából, a *tudolajdonos* büszke öntudata ébred föl bennünk, s az *értékvédelemre* kapunk indítást.

„Nincs szükségünk tudósokra és tudományra” – állítják e kiadvány megjelentetése alkalmával is azok, akik unottan nézik a transylvan tudományosság mai vergődését és teljesen kizárták érdeklődésük köréből a tudós alkotások szerény, de nem jelentéktelen műveit. Az így ítélkezők felejtik, hogy – Széchenyitől kölcsönzött fogalmakkal éljünk: – elképzelhetetlen a *közértelmesség* szélesbítése és mélyítése a *kiművelt emberfők* számának gyarapítása, de főként minőségi színvonaluk tartása, esetleg emelése nélkül. A tudományosság a mi körünkben erre a szerepre hivatotts erőfeszítéseket tenni, hogy múzeumok, laboratóriumok és más kutató-kísérletező berendezkedések elvesztése után, a magyar egyetemi képzés hiánya, a támogató tanulmányi segélyek megcsappanása és a tudományos eredmények közlése elé tornyosuló anyagi gátak ellenére biztosítsák Transylvániában a magyar tudomány folytonossága s átadassanak az új nemzedékeknek a transylvan tudományosság építő erejű hagyományai.

A nemzetélet megerősítésének idején csak a felületesek vitázhatnak a tudományosság szüksége fellett, az aggódok csak arról folytathatnak eszmecserét, hogy vajjon a transylvan magyar tudományos élet – túl a hagyományokhoz való görcsös ragaszkodás tényén – valószínű eredményeiben teljesíti-e a maga hivatott kötelességét. Ebből a szempontból a most megjelent nagyszerű kiadványt a háromnegyedszázad *teljes* számbavétele szempontjából kevésnek kell tartanunk: mert még mindig hiányzik az eredmények megállapítása mellett a *ki nem használt lehetőségek* és az *elfelejtett feladatok* kérdésének kifejtése. Hiszen a Múzeum-Egyesület nemcsak tudományművelő intézmény, hanem egyúttal tudománypolitikai szervezet is. S ezt soha egy pillanatra nem téveszthetjük szemünk elől – annál is inkább, mert az eredményes tudományművelést éppen a bölcsen és célszerűen irányított tudománypolitika teszi lehetővé. Az a nemzedék, amelyik megajándékozott a háromnegyedszázad történetével, kicsinyesnek és önzőnek mutatkoznak, ha megelégszik az elődök s önmaga munkájának számbavételével s nem törekszik arra, hogy e munkának ne csak emléke maradjon fenn, de legyenek folytatói is.

VENCZEL JÓZSEF

A MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK ELŐADÁSAI

Talán nem túlozunk, ha előljáróban mindjárt megállapítják, hogy a Múzeum-Egyesület legfiatalabb szakosztálya, a jog és társadalomtudományi szakosztály, alapítási éve, 1906 óta kevészer tapintott

annyira az időszerű feladatokra és sietett azokat ennyi készséggel előtárni, mint az idén. A társadalomtudománynak a háború előtti kezdetleges és fejletlen volta e tudomány hazai művelésének még nyuj-

tott megfelelő kereteket és feltételeket, s ezért érthető, ha kezdetben a szakosztály tevékenysége inkább a jog és jogbölcsélet irányában fejlődött. A világháború és az azt követő évtizedek gyors fejlődést eredményeztek a társadalomtudományok terén és létrehozták azt a társadalomkutatást, amely – miután e tudományban sajátosan párosul az elmélet a gyakorlattal – rádobbantette a vele foglalkozókat a különleges transylvan problémákra, mondhatnók mindennapi feladatokra is, melyeknek előtárása és tudományos megoldása hovatovább elodázhatatlanná vált.

A társadalomtudomány, mely a világ legkülönbözőbb felfogású és berendezkedésű államaiban egyformán került a tudományos érdeklődés előterébe, természetes módon a fiatalabbak pártfogását élvezi, s az újabb nemzedék tagjai foglalkoznak vele különös előszeretettel. A viszonylag fiatal tudomány elsősorban a fiatalságot hódította meg, s különösen két főszempontból üdvözljük és értékeljük nagyra a Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának ezévi előadássorozatát. Elsősorban, mert a legidősebb tudomány előtérbe kerülésével – reméljük – módot talál a nagymultú egyesület arra, hogy erejének legjavát a sajátosan transylvan problémák feltárására és megvilágítására fordítsa, amit különös hangsúlyozás nélkül is bizonyára mindnyájan életszükségletnek tartunk, másodsorban pedig azért kelt különös örömet bennünk ez a kiváló előadássorozat, mert munkájába sikerült ily módon bekapcsolnia a fiatal, az úgynevezett második nemzedéket, amely éppen eléggé megérett már arra, hogy komolyságával, felkészültségével és a transylvan problémák súlyának teljes tudatában álljon

sorompóba a hazai tudomány és gyakorlati élet szolgálatában.

Kisebbségi sorsunk érzékenyebbé tette egyéni és közösségi életünket, több támadási felületet nyitott meg, s ezzel sorsszerűen kényszerített az időszerű közösségi és népi kérdésekkel foglalkoznunk. A társadalomtudománynak az a minden más tudománytól elütő vonása, hogy problémáit kivétel nélkül és már kiindulópontjában közösségi szemmel nézi, idők multán alkalmassá tehet bennünket arra, hogy transylvan kisebbségi életünk sokszempontú vizsgálata az időszerű kérdések rendjén a tudomány görcsöve alatt nézessék és oldassék meg.

A jog- és társadalomtudományi szakosztály ezévi előadássorozata e nagy és távolabbi célhoz vezető biztató bevezetés és előmunkálatkép tekinthető. Ez öt előadás során betekinthettünk a társadalomkutatás száz éves történetébe (Venczel József), megismerhettük az angol és amerikai társadalomkutatást (br. Diószeghy Erzsébet), mely e tudománynak talán a legnagyobb szolgálatot tette, bepillanthattunk az egészen újkeletű és máris nagy eredményekre visszatekintő román társadalomkutatási munkába, amely egészben Gusti professzor iskolájának alkotása (Bakk Péter) és megismerkedhettünk a magyar társadalomkutatás problémáival, mely Széchenyi társadalomelméletéből indul ki. (Vita Sándor) Az erdélyi magyar társadalomkutató munkáról szóló előadás (dr. Szabó T. Attila) a szakosztályon kívüleső okokból nem adathatott a meghirdetett időben elő, s azt a Hitel jelen száma vezetőhelyen közli. Az előadássorozat kezdeti általános és tájékoztató, mintegy távlatot nyitó jellege után ez utóbbi mutatja a fejlődésnek azt a máris befutott

pályáját, amely, mint azt már fentebb is említettük, szükségképen saját transylvan problémáink felé tereli a társadalomkutatást tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt.

Hisszük, hogy a Múzeum-Egyesületnek ez az előadássorozata ér-

tékes kiindulópontul és alapul szolgál majd annak a transylvan magyarság-tudománynak, melynek elindítása érdekében régi és nagymultu művelődési egyesületeink eddig oly keveset tettek.

SZABÓ ISTVÁN

A TÁRSADALOMKUTATÁS VITATÁSA

A társadalomkutatás az utóbbi időben sokat vitatott magyar kérdéssé lett. A háború utáni új magyar nemzedék eszméi csatározása és a romantikus faluportyákról hazatértek adatközlése kezdi építeni azt az utat, amely végül is hallatlan könyvsikerekhez és hírhedt írói perekhez vezetett. Ez az út, amelynek építésére egy évtized óta oly sokan vállalkoztak, arra lett volna hivatott, hogy lehetővé tegye a magyar társadalom megközelítését s közvetlen megismerését; a cél, mely építőit fűtötte, kevés szóba sűrítendő: a magyar társadalom előtt legyen kérdéssé a magyar társadalom. Fonák helyzetbe kerültek azonban a „magyar önismert” fanatikusai s mikor már-már hihető volt a kitűzött cél elérése s az egymás után több kiadásban megjelenő könyvekhez kapcsolódó nagy társadalmi rokonszenv a közszellem változásáról látszott tanuszkodni, íme: *nem a cél, a tanulmányozott társadalom lett kérdéssé, róla elterelődött a figyelem, hanem a tanulmányozás mikéntje, módszere, vagyis az eszköz fölött indult meg a vitatkozás.* Nem ismerünk egyetlen oly jelentős írást sem, amelyik érdemében vita tárgyává tette volna Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Féja Géza, Kovács Imre, Erdei Ferenc és a többiek ténybeli megállapítá-

sait, de annál nagyobb port vertek fel azok a megnyilatkozások, amelyek a *Puszták népe*, *A tardi helyzet*, a *Viharsarok*, a *Néma forradalom*, a *Futóhomok* és más hasonló művek hasznosságáról vagy haszontalanságáról, íróik módszerének helyességéről vagy helytelenségéről szóltak. A művek tárgyilagossá adathalmaza, a helyzetfeltárás megdöbbentő képei háttérbe szorultak, s a személyes vonatkozások fejtegetése nyomult előtérbe. Ezek a személyes vonatkozások nem jelentéktelenek, hiszen a lelkesültség vagy az indulat, mely a kutatót munkára ösztönzi, a szempontok, amelyek munka közben irányítják, a rendszer, melyet a feldolgozásnál zsinórmértékké tesz, erősen befolyásolják a mű lényegét, de mégis csak járulékos tényezők. A lényeg az a társadalomkép, amely adatok és megfigyelések alapján a műben élénk táruul. Mindenesetre vitatkozni lehet mind a társadalomkutatóval, ki ritkán annyira fegyelmezett, hogy véleményyt ne mondjon a tanulmányozott társadalomról vagy e társadalom érdekében, mind a művel, mely élénk tárja ezt a társadalmat. Időszzerű szóval élvén: perbe lehet fogni egyfelől az író, másfelől a művet. A magyar társadalomkutatás legújabb fejezetének

tragédiája, hogy *csak az író került a bíróság elé* s a mű tárgyalását határnap megjelölése nélkül egyszerűen elnapolták.

A társadalomkutatás magyar kérdésének *ez* röviden a lényege.

Hogy ezt a sajátságos jelenséget teljes mértékben megérthessük, tekintettel kell lennünk a magyar társadalomkutatás minden más hasonló törekvéstől különböző jellegrére. A közbeszédben, amikor társadalomkutatásra kerül a szó, a gondolatársítás folytán csak néha-nyan gondolnak a társadalomkutatásra, mint tudományos módszerre s azokra az eredményekre, melyek ehhez a tudományos tevékenységhez fűződnek, a nagyobb rész előtt az új nemzedék mozgalma jelenik meg, mely magyar viszonylatban bizony hivalkodó hangossággal jelentkezik immár több mint egy évtizede. Ez a mozgalom pedig – kereken kimondhatjuk – csak részben tudományos, inkább politikai mozgalom. Az „önismeret” nem önmagáért fontos, hanem azért, ami belőle következik: a javulás és a javítás szempontjából. A háború utáni új magyar nemzedék jobbjai Széchenyi tanításán nevelkedtek s nem tudnak megbarátkozni a mai magyar társadalom időszerűtlen struktúrájával. Ez a tény állandó nyugtalanságban és elégedetlenségben nyilatkozik meg s a társadalomkutatás kezükben nem más, mint a megváltoztatásra ítélt viszonyok feltárásának eszköze. A magyar társadalomkutató mozgalom – közelebből meghatározva – *etikai célzatu politikai mozgalom*. E fiatalok számára a nemzeti önismeret, a magyarságtudomány a nemzeti lelkiismeretvizsgálatot jelenti, amelyet – hitük szerint s a valóságnak megfelelően – *ők mások helyett* végeznek, azok helyett, akik az

időszerűtlen társadalmi berendezkedés hasznélvezői. Természetes, hogy a *ráolvasás* kellemetlenül érinti mindazokat, akik érdekeltek, olyannyira kellemetlenül, hogy az önismereti munka valós értékeit is figyelmen kívül hagyják s a figyelmet okosnak tartják ügyesen a lényegtelenre, a könnyen támadható politikai tartalomra terelni.

Így a magyar társadalomkutató mozgalom nehéz helyzetbe került. A „Magyarország, felfedezése” és a „Szolgálat és Írás” c. könyvsorozat írói nyilván azt szerették volna, hogy műveik tartalma fölött élénk eszmecsere induljon, vitatkozás, mely a helyzet javítását kikényszerítő közszellem szülőjévé lehetett volna. A hatalomtól távolálló emberek írásairól van itt szó, akik *a közszellemet akarták maguk számára segítségül meghódítani*, de nem gondoltak arra, hogy a Hitel, Világ és Stádium Széchenyijének legfontosabb megállapításaira minden lelkiismeretfurdalás nélkül rámondták a kortársak, hogy nem többek, mint szóvirágok. Úgy látszik! az elmúlt évszázad nem sok változást hozott a frazeológiában, hacsak azt nem, hogy ma a „szóvirágot” némelyek a paragrafusok nyelvén izgatásnak minősítik.

Egyszóval: a magyar társadalomkutató mozgalom komoly válságba jutott s kérdésessé lett, hogy *vajjon folytatható-e a munka a kitűzött cél érdekében?* Széchenyi annak idején az alkotások hosszú során keresztül győzte meg az ellenkezőket; de mi történik a mai nemzetélet bírálójával, kinek hasonló alkotásokra nincs alkalma s ereje sincsen. A félreállítás következik-e vagy *van esetleg kivezető út?* Meggyőződésünk, hogy a magyar társadalomkutató mozgalom válsága csak időleges, mert ha sza-

kit eddigi magatartásával s továbbra is nem áll *közvetlenül* a politikai cél szolgálatában, hanem mindenekelőtt *tudományos elmélyülésre* törekszik; úgy a nemzetélet átépítésének hivatott munkájában szerepének végrehajtását megakadályozni nem igen lehet. Eddig ebből a szempontból nem sok történt. Míg a Gusti-féle mozgalom egy évtizede szakadatlanul csak arra törekszik, hogy a társadalmi valóság minél tárgyilagosabb megértéséhez anyagot gyűjtsön, addig ez évtized alatt számos magyar társadalomkutató összefogás szét hullását figyelhettük, mert nem a tudomány nyugodt alapjain állottak, hanem a politikának belső erők szaggatta laza talajára léptek. A magyar nép életét tudományosan feltáró, elmélyült és teljesen tárgyilagos nemzedék bizonyára hamarabb célba jut, mint a politikai

társadalomkutatók, mert a tudománynak hitele van s valós tömeghatást ér el, példa rá a Három Nemzedék.

Sokan vagyunk, akik hiszünk abban, hogy a magyar társadalomkutatásnak fordulópontján állunk s nemsokáig kell várunk a hungarológia időszerű alkotásaira. Oly művekre várunk, melyek meggyőző erejűknél, tudományos hitelük-nél, *tekintélyük*nél fogva lehetőleg lennének teszik az érdekeltet ügyeskedéseit, sőt ezek is magukévá teszik a mondottakat – önmagukat ítélvén el, s ekkor érkezünk el az elnapolt tárgyalás határnapjához és a mű vita tárgyává lesz és a művel együtt a magyar társadalom égető kérdései is. Ezt az elégtételt önmagunknak megszerezni – el nem mulaszthatják társadalomkutatóink.

VENCZEL JÓZSEF

VEGYES HÁZASSÁGOK TRANSYLVÁNIÁBAN

Ez év elején *dr. P. Râmneanțu* tollából érdekes statisztikai füzet jelent meg. Szerző a 48 transzilvániai városban 1920–1937-ig kötött vegyesházasságok adatait gyűjtötte össze és dolgozta fel. Adatai szerint a fenti időközben a transzilvániai városokban 133.115 házasság kötött, melyből 45.454 román férfiakra esett. Ez a 45.454 román férfi az alábbi módon választotta ki házastársát: román nőt vett el 31.421 (59.1%), magyar nőt 10.604 (23.3%), német nőt 2.622 (5.8%), zsidó nőt 367 (0.8%), egyéb nemzetiségűt 440 (0.10%). *Meg lehet állapítani* – írja Râmneanțu –, *hogy egész számra kerekítve minden harmadik román férfi magyar nőt vesz feleségül.*

Foglalkozások szerint szerző az alábbi részletezést adja: román nemzetiségű állami hivatalnokok 68.1%-a román nővel, 23.2%-a magyar nővel, 5.9%-a német nővel, 1.3%-a zsidó nővel lépett házasságra. Tisztek és altisztek közül román nőt vett el 75.8%, magyart 15.3%, németet 6.5%, zsidót 1.1%. A magánhivatalnokok 60,1%-a a román nők közül, 27.6% a magyar nők, 9.4%-a német nők, 2.1%-a pedig a zsidó nők közül választott élettársat magának. Legmagasabb a vegyesházasságok száma az iparosok között, akik közül csak 59.1% kötött román nővel házasságot, míg magyar nővel 32.2%, német nővel 7.2%.

Ezzel szembeállítva a más nem-

zetiségű férfiak házasságának adatait, kitűnik, hogy ezek sokkal kisebb mértékben kötnek vegyesházasságot. Így a magyar nemzetiségű tisztek és altisztek közül 16 vett el román nőt, 86 magyart, 11 németet és 2 zsidót. A német tisztek és altisztek közül 20 választott magának élettársat a román nők, 33 a magyar nők, 3 a zsidó nők közül, míg 154 német nőt vett feleségül. A magyar nemzetiségű állami hivatalnokok közül román nőt vett el 8.6%, ugyanez az arány a németeknél is, akik közül 9% kötött román nővel házasságot, A magyar iparosok 10.4 %-a, a német iparosok 7.1% vett el román nőt, míg ez utóbbiak 20.5%-a a magyar nők közül választott élettársat magának.

A nyugati határon fekvő városokban a magyar nőkkel kötött vegyesházasságok száma 26.6% és 59.1% között ingadozik, a székely városokban felemelkedik 49.5%–66.7%-ig.

Más államokban, – írja a szerző – a szabály az, hogy kisebbségi férfiak a többségiek közül választják nagyobb számban élettársukat, míg nálunk éppen fordítva van.

A román sajtó érthetően sokat foglalkozott Râmneanțu füzetével, minden lap rámutatott a veszélyre, ami a vegyesházasságokból származhatik és erélyes közbelépést sürgetett, – egészen a törvény általi eltiltás követeléséig – a vegyes házasságok megszüntetésére. Felemlítették, hogy csak ezekben a városokban 14.033 idegen nő férközött be a román nép testébe, megrontván ezzel a román vér tisztaságát. Átlagosan 3 leszármazót számítva egy házasságból, körülbelül 42.000 olyan román fog

e házasságokból születni, akik közönyösek, vagy ellenségesek lesznek a román nép törekvéseivel szemben. Különösen lealacsonyítónak tartják a román lapok azt, hogy általában a román férfiak társadalmi állásuknál alacsonyabb rétegből származó magyar nőt vesznek feleségül, rendszerint olyanokat, akik „a magyarok által végzett kiválasztás után férjtelen maradtak”.

Ritkán történik, hogy egyetérthetünk a román sajtóval, jelen esetben azonban tökéletesen. Hátha a román sajtó eredményesebben fog harcolni a saját körében a vegyesházasságok ellen, amit mi nem végeztünk, holott legalább olyan érdekünk, lett volna. Tapasztalataink szerint ugyanis a vegyes házasságokból származó gyermekek még türelmetlenebb sovínisták lesznek, akik már csak azért is, hogy a románság felé elfelejtessék származásuk gyengéjét, öntudatosan, vagy öntudatlanul, de a legtúlzóbb nacionalizmus hirdetőivé válnak. Külön szerencse, hogy a vegyesházasságokból származó gyermekek száma feltűnően csekély. A gyermektelenség sok későbbi tragédiától óvja meg a vegyesházasságban élő magyar nőt, hiszen felnőtt gyermekei legtöbbször ellenséggént kezelik anyjukat.

A román lapok 10.604 magyar nőnek a román etnikumba való fel szívását tartják veszélyesnek, mi ugyanilyen veszélyesnek tartjuk a magunk szempontjából. A mi véleményünk is az: nincs szükség vegyesházasságra, maradjon meg mindenik a saját fajtájánál. A janicsárságból elég volt.

A. D.

BETHLEN JÁNOS

Az újságok beszámoltak arról, hogy a pesti öreg vízivárosi temetőben kihantolták és diszszírhelyen helyezték el *Bethlen János* hamvait.

Bethlen János 1830–1848-ig a transzilvániai liberális ellenzék vezére volt, Wesselényi Miklós és Kemény Dénes ragyogó szónoki képessége, szárnyaló hevülete mellett ő képviselte a józan, céltudatos, szívósan fokról-fokra haladó transylván politikát. Kiváló diplomáciai készséggel rendelkezett. Az ellenzék elnyomására kiküldött kormánybiztost, br. Wlassichot annyira befolyása alá kerítette, hogy végül a kormánybiztos tett ajánlatot az ellenzéknek, amely az országgyűlés összehívásának teljesítését kívánta. A megtévedt kormánybiztost ugyan visszahívták, de a helyébe küldött Estei Ferdinánd herceg erőszakos módszere csak-

úgy megbukott Bethlen János szívvösságán, aki ügyes és zseniális fogással elütötte a herceget a fő-kormányzói széktől. Panaszkodta is Ferdinánd: inkább két Wesselényi, mint egy Bethlen.

Említést róla mégsem ezek miatt teszünk. Bethlen János igazi nagyságát egy kép érzékelteti. Kemény Zsigmond írja róla, hogy 1848-ban, a forradalom kitörése előtt a tanácstalan közéleti férfiak, ellenzékiek és kormánypártiak Transylvánia minden részéből hozzá futottak, az ő háza volt a központ, ahol pártállástól, elvi ellentétektől függetlenül találkoztak és tanácskoztak s jutottak egységes állásfoglalásra. Bethlen János nagysága volt-e nagyobb, vagy a koré, amelyben élt, nem tudjuk, de sóvárogjuk az embert és a kort, amikor ez megtörténhetett.

A NÉMA BÁL

Nem valami új regénynek a címe, hanem egy újszerű, meleg gondolat megvalósított terve. Farsang kellős közepén egyik legnagyobb városunkban rendezték ezt a néma bált. Kültelki templom befejezéséhez szükség volt pénzre, hogyan lehetne előteremteni, gondolkoztak a sorsáért aggódók. Ha valódi bált rendeznek, úgy a hasznot felemésztik a költségek, de meg aztán valahogy nincs is rendjén, hogy az Isten házáat a testi örömek adójából emeljék. Rendezzünk néma bált, vetődött fel a gondolat. Kell, hogy annyira érett legyen társadalmunk, hogy megérezze a gondolat szépségét és nemességét s az áldozathozatalnak kell, hogy éljen akkora mértéke bennünk, hogy le tudjunk mondani egy bál vigassá-

gáról azért, hogy a szórakozásra elköltendő pénzből hitünknek új hajléka épüljön, – így érveltek azok, akikben megvolt a nemes érzelmek bátorsága.

Hogyan sikerült a néma bál, nem tudjuk. Ide kívánczozott azonban az ötlete, mint Transylvánia metamorphosisának nemes és finom jelképe. Dicséret a rendezőknek, akik hinni tudtak abban, hogy nehéz időkben nemesebben és tisztábban szárnyal a lélek. Hová súlylednének, ha nem volnának ilyen embereink, akik a hitükkel éleszteneek: különbbé kell válnotok.

Akit érdekel a néma bál városa, lapozza fel a történelmet, megtalálhatja: ott kötötte meg Károlyi Sándor kurucgenerális 1711-ben a békét.

ÖZV. ADY LŐRINCNÉ VÉGRENDELETE

Ady Endre édesanyja az alábbi végrendeletet hagyta hátra. Közzöljük, nemcsak, mint a nagy magyar költő édesanyjának megható és emberi megnyilvánulását, hanem mint a felelősségérzetnek, a magánvagyon fölött álló erkölcsi kötelezettségnek, a közvagyon igazi értékelésének felemelő és nemes jelét. Talán okulnak belőle azok, akik birtokukban levő történelmi emlékeinket holt köveknek tartják és az enyészetnek hagyják vagy lebontatják.

„Özv. Ady Lőrincné, sz. Pásztor Mária, érmindszenti lakósnő – életem elháríthatatlan végére gondolással – egy hosszú életen át a Gondviseléstől nyert segítségekért ki nem fogyó hálával, halálom esetére a következő írásbeli végrendeletet teszem:

Hálával gondolok mindenkinek fölötte a Gondviselésre, amelyik életem folyamán gyermekeimben nekem annyi igaz boldogságot nyújtott és szeretetükben annyi értékkel ajándékozott meg. Hálával gondolok az azóta szertefoszlott boldogságra, amit önfeledt gyermekkoruk, rajongó ifjúságuk és alkotó férfikoruk annyi kicsiny és nagy dologban s annyiszor nyújtott felém – és hálával még a tövisekre is, amikkel az élet ezeket az örömeket olyan hamar megsokalta, megsebezte, boldogságom fáját oly hamar megszedte s hálával még az omló könnyeimre is, amikkel a keserű megpróbáltatásokat kellett kísérem.

Most mégis, amikor itt számot vetek a mult kevés örömeivel és sok fájdalmával, annyi megpróbáltatásával, lelkem előtt egyre jobban kifermálódó kötelességgé válik, hogy életem fogytán a megma-

radó vagyonkám a messze jövőben is elmulthatatlanul néhai szeretett gyermekem, Ady Endre emlékét szolgálja és hogy az egymást váltó nemzedékek kezén ez a kis vagyon is a maga minden jelentőségével szolgálja, képviselje és a maga kis erejével is árassza azt a szeretetet, örök ragaszkodást, fölötte virrasztó hálát, amivel Ady Endre, néhai szeretett gyermekem az ő ősi iskolája, a ref. Wesselényi kollégium iránt mindenkor viselkedett.

Lelkemnek ezt a vágyát kívánom rendelkezésszerűen megvalósítani tehát azzal, hogy halálom esetére a tulajdonomat képező M. községben fekvő ú. n. Peley-féle telken épült, Ady-emléktáblával megjelölt házingatlanomat, a hozzátartozó belsőségtérülettel együtt, – mint Ady Endre néhai szeretett fiam emlékét szolgáló alapítványt – a Wesselényi kollégiumra hagyományozom, azzal a kikötéssel, hogy ennek az ingatlanak a fenntartási költségein kívül előálló mindenkori jövedelme a kollégium szegény tanulóinak segélyezésére szolgáljon és, hogy annak úgy a kezelése, mint hasznosítása, valamint az abból eredő segélyezés kérdései fölött mindenkor a ref. kollégium elöljárósága határozzon. Ha pedig – amitől a teremő Isten óvjon – e kollégium fennállása, intézményének áldásos működése a jövőben bármikor s bárminő indokokból megszűnnék, e hagyományom egész állaga fölött – ugyanazon cél meghatározásával – a rendelkezési jog illesse a transylvániai ref. egyházkerületet, amely ezt a jogát fölötte az Igazgatótanács útján gyakorolhassa.

E végakaratomat legfőképpen sugalmazó lelki indokom az, hogy e családi házam a messze jövőben se kerüljön soha olyan rendelkezés alá, ami szeretett néhai fiam, Ady Endre emlékének kegyeletes szolgálatával bárminő ellentétbe kerülne. Ez az alapítványom maradjon örökké ebben az állagban. Hasznából időnként renováltassák, de maradjon el nem idegeníthető, meg nem terhelhető tulajdona a hagyományos ref. Wesselényi kollégiumnak.

Éppúgy néhai szeretett gyermekem, Ady Endre emlékének és emléke iránt való kegyeletnek bocsátom át az M-i lakóházamban levő úgynevezett „Ady Endre szobának” összes tulajdonomat képező ingóit, könyveit és a reávonatkozó iratokat, amelyeket halálom esetére nyomban és minden megterhelés nélkül, e cél szolgálatára, szintén a ref. Wesselényi kollégiumnak hagyományozok és azokat az intézetnek átadni rendelem.

Kifejezem itt is azt a kívánságomat, hogy néhai szeretett gyermekem, Ady Endre szülőházát, – amely előtt szobra is áll – és amelyet időközben irányomban teljesített hűséges szolgálataiért Kovács Katalin M.-i lakosnak adtam át, a ref. Wesselényi kollégium előljárósága igyekezzék a tulajdonostól illő forgalmi árban megszerezni és azt a fentebbi alapítványi vagyonhoz csatolni. Viszont Kovács Katalint a hozzám és irá-

nyomban a multban tanusított hűségre emlékeztetéssel, erkölcsileg kötelezem és kérem is arra, hogy ennek a szándékomnak a megvalósítását minden igyekezetéből elősegítse és szolgálja.

A fentebbi s a ref. Wesselényi kollégium javára és az ingatlan vagyonra vonatkozólag tett végrendeleti intézkedésemet viszont azzal a korlátozással teszem, hogy azon ingatlan minden jövedelme, a fenntartási költségek levonásával mindaddig, míg szeretett gyermekem, Ady Lajos és felesége, Kaizler Anna életben vannak, a hagyományos kollégium részéről az ő javukra engedtessek át.

Minden egyéb bárhol található összes bárminő vagyონrészeim, ingóim, követeléseim és jogosultságokból eredő értékeim általános örököseül szeretett fiamat, Ady Lajos ny. tankerületi főigazgatót, budapesti lakost rendelem és velem örökké együttérző, ragaszkodó, szerető szívét kérem meg arra, hogy segítsen e végakaratom megvalósításában.

Végrendeletem végrehajtójául dr. Gazda Endre ügyvéd urat kérem föl s e végrendeletemet is az ő őrizzetében hagyom.

Legyen Istennek áldása szeretteimen és végrendeleti elhatározásomon.

Zálaú, 1937 szeptember hó 9-én.

Özv. Ady Lőrincné sk.”

Előfizetések nyugtázása:

1937-es évfolyamra 240 lejt fizettek: Dr. Bud Kornél, Dr. Denk Arnold, Dévay Gizi, Horgos János, Horváth István, Dr. Ihrig Károly, Lossoneczy István, Dr. Osváth László, Dr. Papp László, Radnóthy Dezsőné, Dr. Ravasz László, Dr. Rónai Ernő, Tölgyes István, Dr. Trócsányi György.

150 lejt fizettek: Albert Vilmos, Antal Márton, Bajna József, Barabás Samu, Bába Miklós, Dr. Belle Gyula, Bethlen-tanítóképző olvasóköre, Bitay Pál, Burger Sári, Dr. Czákó József, Daróczy Ferenc, Dési Károly, Egyetemi könyvtár Szeged, Fejér Gábor, Dr. Fekete Andor, Dr. Fetter Elemér, Fikler János, Firneisz György, Gaál Tamás, Globus könyv- és papírkereskedés Sălaj, Henzelm Károly, Holok Gyula, Horváth Zoltánné, Hubert István, Kacsó Sándor, Kákay György, Br. Kemény Ferenc, Kiss József, Kovács Pál, Kovács Sándor, László Gyula, Magyar kaszinó Dej, Magyar kaszinó Năsăud, Târgu-Mureș-i kaszinó, ifj. Mátyás Vilmos, Máthé István, Dr. Medvigy Ferenc, Mikó László, Mók László, Murányi Géza, Dr. Nagy Endre, Dr. Páll György, Pellion Ervin, Petres Kálmán, Petri Károly, Pilder Mária, Premontrei Rendház, Dr. Rajka Géza, Szász Ferenc, Szeibel István, Tasnádi Kaszinó, Dr. Tavaszy Sándor, Tenkey József, Ujlaky János, Vajda Gáspár, Dr. Vargha Béla, Zádor Sándor, Dr. Hegedűs Sándor.

75 lejt fizettek: Dr. Alexi Sándorné, Baumgarten Sándor, Dr. Benedek József, Gr. Bethlen Balázs, Dr. Gr. Bethlen Gábor, Binder Margit, Dr. Bogdán István, Demeter Károly, Dr. Farkas László, Dr. Fehér Endre, Heller István, ifj. Dr. Huszár Ödön, Jászberényi János, Dr. Jodál Gábor, Kiss Ödön, Kolener Ádám, Dr. Kristóf György, Metz István, Dr. Mikó István, Dr. Molnár Miklós, Dr. Nánási János, Palffy Antal, Rédey Károly, Rohrer Károly, Sági László, Dr. Schultz Tibor, Sindenmayer Róbert, Szakáts Miklós, Szathmáry Kamilló, Szepsy Zoltán, Szécsi Pál, Dr. Szép Ferenc, Tapavicsky Tivadar, Dr. Telbisz Péter, Union Klub, Visky Endre, Dr. Vitézy Iván,

Egyéb összegeket fizettek: Árvay József 80, Dr. Barabás János 120, Dr. Bodor György 180, Csenkey Ágoston 270, Br. Geley Béla 80, Gerencsér István 120, Imreh Dezső 100, Dr. Keresztes Zsigmond 50, Dr. Kölcsény Ferenc 70, Kolozsi László 90, Lestyán Ferenc 50, Lakatos István 40, M. P. T. Satu-Mare 40, Müller Ernő 70, Magyar Cserkészszövetség 180, Nagy Sándor 80, Polgári Társaskör 270, Purghy László 110, Radó A. Dezső 80, Dr. Simkó Istvánné 120, Szöllősy Andor 100, Szerb Antal 120, Török Dénes 508, Tordai Zoltán Andor 60, Zerkovits Oszkár 1050 lej.

1938-as évfolyamra 210 lejt fizettek: Horváth István, Kegyesrendi Kalazantinum, Piarista Öreges, cs. fiatal csop.

150 lejt fizettek: Angi Dénes, Ave szövetkezet Turda, Gr. Bethlen Dániel, Borbély Béla, „Cirdac” irod. társ., Cziha Ernő, Dési Károly, Dr. Ferenczy Géza, Fodor Pál, Dr. Gajdácsi Béla, Gillich Fülöp, Gocsmanné Nagy Pálma, Br. Györffy Lajos, Horváth Sándor, Kalazantinum Cluj, Katona I., Knizsek Ferenc, Konopi Kálmán, Dr. Kölcsény Ferenc, Lestyán Ferenc, Lőrinczy Mihály, Majláth Lyceum könyvtára, Magyar Kaszinó Târgu-Mureș, Dr. Nagy Zoltán, „Notre Dame” igazgatósága, Pekry Gézané, Simén Dániel, Szabó Bálint, Szász János, Szász János, Schariner Sándor, Szeibel István, Székely Mikó kollégium I. N. E. egyesülete, Szent ferencendi Teológusok (Hunedoara), Szilágyi Ferenc, Tanka Károly, Ujlaki János, Urbán Károly.

75 lejt fizettek: Dr. Alexi Sándorné, Baumgarten Sándor, Gr. Bethlen Balázs, Dr. Gr. Bethlen Gábor, Dr. Bogdán István, Demeter Károly, Dr. Farkas László, Dr. Fehér Endre, Heller István, ifj. Dr. Huszár István, Jászberényi János, Kiss Ödön, Kolener Ádám, Dr. Molnár Miklós, Dr. Mikó István, Molter Károly, Rédey Károly, Rohrer Károly, Sági László, Sindenmayer Róbert, Dr. Schultz Tibor, Szakáts Miklós, Szathmáry Kamilló, Szepsy Zoltán, Dr. Szép Ferenc, Szécsi Pál, Dr. Telbisz Péter, Visky Endre.

Egyéb összegeket fizettek: Gr. Bethlen Béla 300, Brassay Sándor 100, Dr. Csipak Lajos 170, Gáll Sándor 120, M. P. T. Satu Mare 110, 803 sz. „Nagyboldogasszony” Cserkészcsop. Nagytétény 195, Dr. Papp László 90, Dr. Patzkó Elemér 300, Zudor Sándor 50, Tamás János 160 lej.

Cluj, Str. Kogălniceanu

7.

Cenzúrázva.